

„A mi tendenciáink...”
SZAKKOLLÉGIUMI TANULMÁNYOK, 7.
HATVANI ISTVÁN SZAKKOLLÉGIUM
DEBRECENI EGYETEM

„A mi tendenciáink...”
Szakkollégiumi Tanulmányok, 7.

Szerkesztők:

Berecz Gábor
Lengyel Emese
Ónadi Sándor
Papp Fruzsina Judit
Szendrei Ákos

Debrecen, 2020

A Debreceni Egyetem Hatvani István Szakkollégiumának kiadása

A kötet megjelentetését a Nemzeti Tehetség Program keretében „A hazai és határon túli magyar nyelvű szakkollégiumok támogatása” címmel meghirdetett NTP-SZKOLL-19-0039 kódszámú pályázat támogatta.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Borítóterv: Szendrei Ákos

© A szerzők és a szerkesztők

ISSN 2063–6059

Nyomta a Kapitális Kft., Debrecen

Felelős vezető: Kapusi József

Tartalom

Előszó.....	7
<i>Bákonyi Dzszenifer Barbara</i> A kötődési mintáink transzgenerációs átörökíthetősége az Istenkötődés függvényében.....	9
<i>Balogh Iván</i> The Representation of American Indians in Country Music. Forgotten Heroes: Ira Hayes.....	17
<i>Bata Erzsébet</i> A technológia alkalmazása a pszichológiai kutatásokban – hogyan állhat egy mobilapplikáció a tudomány szolgálatában?.....	25
<i>Éliás János</i> A karcagi partikula működése a rectori hivatal tükrében 1676-tól 1850-ig.....	33
<i>Kukucska Zsuzsa</i> Tudásmenedzsment – a vállalati versenyképesség biztosítója. Avagy, a „tudásmunkások” megjelenése a cégek gyakorlatában.....	45
<i>Lengyel Emese</i> A víg özvegy 1952-es és 1962-es filmes adaptációinak elemzése.....	59
<i>Nagy Jenő</i> A madárfészkek sokfélesége és evolúciója.....	69
<i>Oláh Eszter</i> Egy be nem vezetett gazdaságpolitikai eszköz vizsgálata.....	81
<i>Ónadi Sándor</i> Monteil-i Adhemar katonai szerepvállalása az első kereszties hadjárat korai szakaszában.....	93
<i>Papp Dávid</i> Az sport és a hagyományos sport nézők sportnézői motivációs háttere.....	105

<i>Papp Fruzsina</i>	
Beguiling Palimpsests: Gender Roles in Feminist Readings of Film Adaptations of <i>The Beguiled</i>	115
<i>Popovics Violetta</i>	
The Groundbreaking Role of Eleanor Roosevelt in Drafting the Universal Declaration of Human Rights.....	123
<i>Szőőr-Fülöp Luca Anna</i>	
Miért menekült, miért nem migráns?	131
Szerzők.....	143

Előszó

A Debreceni Egyetem Hatvani István Szakkollégiuma legfontosabb tevékenységeinek egyike a magas színvonalú tanulmányi és tudományos eredményekkel rendelkező hallgatók bevonása a Szakkollégium munkájába és további fejlődésük érdekében eredményességük támogatása.

Az egyes szakcsoportok munkáját összefogó Szakkollégium számos lehetőséget teremt a tudányosság felé nyitott hallgatóság számára. Neves előadók bővítik a résztvevők tudását, emellett az előadásokon kívül különböző vitaesteken, valamint régiókutatási programokban is részt vehet a tagság. Számos szabadidős programot is szervezünk az érdeklődők számára. Ugyanakkor a leginkább marandó lehetőség, hogy a diszciplínájukban elmélyülő hallgatók tudományos és ismeretterjesztő munkájukat közreadják, az a tanulmányokat megjelentető kötetek kiadása. Ezek közül a legutólost olvassa most az érdeklődő.

A Kedves Olvasó most a hetedik tanulmánykötetet foghatja a kezében. A 2012 óta évente megjelenő gyűjteménysorozat jó lehetőség a tagok és meghívott szakkollégiumok hallgatói munkásságának megismerésére. Az, hogy már a hetedik „A mi tendenciáink...” kötetet tarthatja a kezében az olvasó, az főként a szakkollégisták érdeme. A Szakkollégiummal közös szándékuk, hogy bepillantást engedjenek a tudományos munkáikba, kutatásaik aktuális állapotába.

A Szakkollégium tagjainak nagy számából és a kutatási területeik szerteágazásából, összetettségéből adódóan jelen kötet is a legkülönbözőbb tudományterületek képviselőinek ad teret tanulmányok megjelentetéséhez. A Szakkollégium berkein belül zajló kutatások sokszínűségét jól mutatja, hogy nyolc témacsoportból tartalmaz dolgozatokat a tanulmánykötet. A változatos munkákat a hallgatók témavezetői lektorálták, akik így a szakterületek kiváló képviselői közül kerültek ki.

A 2020-ban megjelent kötet rendhagyó is, hiszen a távoktatás időszakában a kutatás és az eredmények közreadási lehetősége is kizárólag az internet világába tevődött át. Így várhatóan nagyobb figyelem hárul a megjelenő kötetekre is.

Debrecen, 2020 novemberében

A szerkesztők

A kötődési mintáink transzgenerációs átörökíthetősége az Istenkötődés függvényében

Bákonyi Dzszenifer Barbara
Egészségpszichológia MSc, I. évf.
dzsenifer.bakonyi@gmail.com

Témavezető: Dr. Kondé Zoltánné – Dr. Inántszy-Pap Judit

Az ember életében rendkívül fontos szerepe van a családi környezetnek, azt is mondhatnánk, hogy az ember életét meghatározza a család. Hallottuk már a mondásokat, hogy „nem esik messze az alma a fájától, vagy hogy „madarat tolláról, embert barátjáról”. Az biztos, hogy van abban valami, hogy nem csak kívülről hasonlítunk a szüleinkre, hanem hogy a gyerekkorunkban a családukban elsajátított magatartásminták személyiségünk részévé válhatnak. A család felfogása, hangulata, szokásai szinte keretet adnak az ember életének, egy olyan komfortzónát, amiből az ember nem lép ki sem tudatosan, sem tudattalanul.

A kötődés lényege abban van, hogy valaki számára fontosak vagyunk és igazán számítunk, nemcsak szívesen van velünk, hanem hiányzunk, ha távol vagyunk tőle, egymással érzelmeket, gondolatokat, örömet és bánatot osztunk meg. (Pál, 2010. 11.) Természetesen a legtöbb család megél hasonló élményeket, és ezek nélkülözhetetlenek is, viszont sokak számára a meghitt család képe sajnos csak illúzió, és a látszat mögött rengetegen küzdenek mély fájdalommal. A legsúlyosabb probléma viszont az, hogy mit sem sejtjenek arról, hogy a családban megélt kötődést a gyermekek tovább viszik, és ez bár jelentheti a kulcsot egy boldog élethez, ugyanúgy jelenheti egy bántalmazott vonal továbbadását. A káros minták hagyományozódva előbb utóbb kifejtik romboló hatásukat, hiszen adódnak az életben olyan feszültséggel teli szituációk, amikor a tehetetlenségünk keltette frusztráció – más minták híján – agresszióként jelenhet meg, ami járhat a család szétesésével, lelki sérüléssel, szürkévé és szomorúvá téve az életet. A diszfunkcionális működési módokat átdolgozva azonban egészséges mintákat alakíthatunk ki, és adhatunk tovább az utánunk következő generációknak. A téma érdekfeszítő lehet mindannyiunk életében. (Caren és mtsai., 2012. 43–44.)

A korai biztonságos kötődési kapcsolat képessé tesz arra, hogy kialakítsunk meghitt, intim kapcsolatokat a jövőben. Ha az anya mindig elérhető a gyermek számára és melegséget nyújt, a gyermekben biztonságos kötődés alakul ki. Azonban, ha a gondozó érzelmileg nem elérhető, nem megfelelően reagál, a gyermek érzelmeit képtelen átvenni, hordozni, akkor a kötődési rendszer megsérülhet, amely a bizonytalan kötődést eredményezi majd, melynek az ambivalens/szorongó és ellenálló/elkerülő alcsoportjait különbözteti meg a pszichológia. (Bowlby, 1982.

177–198.) Az érzelmszabályozás legfontosabb alapját kapja meg itt a csecsemő. Az anyával való szoros kapcsolat által tanulja meg a gyermek, miként reagáljon pillanatnyi állapotváltozásaira, hiszen egyik gyermek sem születik azzal a képességgel, hogy saját érzelmi reakcióit értse, feldolgozza, kordában tartsa. Az anyai közelség által azonban azt tapasztalja, hogy meg tud küzdeni frusztrációjával, érzéseit kordában tudja tartani, hiszen azt gondozója feldolgozhatóvá teszi számára. Így a gyermek a biztonság érzését, a testi közelséget és a további tapasztalatokat az édesanyával egy belső munkamodellbe rendezi, amely a későbbi évek során viselkedésben az elvárásokban, gondolatokban, érzelmekben és a viselkedésben is. A szorongó elkerülő gyerekek például túlszabályozzák affektusaikat, elkerülve a stresszes helyzeteket, míg a szorongó ambivalens kötődésű gyerekek alulszabályozzák, hiszen fenyegetettségérzésükkel nehezen birkóznak meg, és folyamatosan frusztráltak. A biztonságos kötődésű gyermekek nemcsak magabiztosabbak, de az életben rugalmasabbak, a személyiségfejlődés szempontjából képesek éretté válni, és érzelmileg mélyebb kapcsolatokat kialakítani. A már stabilan kötődés az idő múlásával kifejtheti kedvező/kedvezőtlen hatását az ember életére. A szerető anyagyerek kapcsolat eredménye az életminőség, életelégedettség javulását feltételezi. (Fónagy, 2013. 83–106.)

Ainsworth és Bell feltételezte, hogy az anyák csecsemőjükkel kapcsolatos válaszkészségében mutatkozó eltérések magyarázzák a kötődési minták különbségeit, de a gyermeki temperamentumnak sem elhanyagolható a jelentősége. Bár a kötődési rendszer fejlődésen megy keresztül, az első pár év anya-gyerek kapcsolat minősége egy életen keresztül meghatározó. Pál Ferenc szerint felnőttkorban gyakran fordul elő, hogy egy korábbi kapcsolat lenyomataként látjuk és értelmezzük magunkat, a másikat és kapcsolatunkat. (Pál, 2010. 10–77.) A kötődési rendszer akár a duál-unió fogalmával is jól szemléltethető, tehát nem egyoldalú, hanem a gyermeki és gondozói viselkedésből tevődik össze. A szülőkre ható különféle feszültségkeltő tényezők (mely lehet az alacsony társadalmi-gazdasági helyzet, a család szociális izolációja, házassági konfliktusok, feszültségek, szülők munkanélkülisége) a biztonságos kötődés valószínűségét csökkentik. A kötődésselélet egyik legfontosabb megállapítása, hogy a kora gyermekkori kötődés jellegzetességei megmutatkoznak az egyén kapcsolataiban nem csak közvetlenül az ifjúkorban, hanem az életének későbbi szakaszában egyaránt. Több fontos tanulmány is 68–75 százalékos konkordanciát talált a csecsemőkori és a felnőttkori kötődési típusok között, ami előremutat különböző felnőttkori következményekre. (Fónagy, 2003. 83–106.) A kötődési kapcsolatok minőségének hiányában a gyermek életében a depriváció élménye annak generációs átvitelében megmutatkozhat, míg biztonságosan kötődő felnőttek gyermekei háromszor-négyszer nagyobb valószínűséggel lesznek maguk is biztonságosan kötődőek. (Van Ijendoorn, 1995. 387–403.)

Istenkötődés, vallás, mint kötődési kapcsolat

A keresztény és zsidó vallás kötődéseméleti értelmezésének egyik első képviselője Reed (1978) volt, aki szerint a „kötődési viselkedés minden formája és a kötődési figura Bowlby által leírt viselkedése jól megfelel a hívő és az isten közötti kapcsolat képének”, amelyre rengeteg bizonyítékot találhatunk a Bibliában. Az Istennel való kapcsolat háttérben ugyanannak a pszichológiai rendszernek a működését vélhetjük felfedezni, amely pl. az anya és a gyermeke kapcsolatában és a szerelmi partnerek kapcsolatában is meghatározó módon vesz részt. (Reed, 1978. 160–235.) A kötődési rendszer működése alapján megérthető, hogy az emberek hogyan látják az Istent, hogyan viszonyulnak hozzá és milyen kapcsolatot élnek át vele. (Kirkpatrick, 2005. 1–23.) Ha a hívő számára az Isten kötődési figuraként jelenik meg akkor a biztos bázis megtapasztalása vele kapcsolatban, hasonló szubjektív következményekkel jár, mint az emberi kötődési figurák esetén. (Urbán, 2013. 12.) Ez azt jelenti, hogy a vallásosság következménye lehet a szorongásesökkenés, az önbizalom és önértékelésnövekedés, pozitív énkép és nagyobb étellel való elégedettség. Noha mindnyájan hangsúlyozták a vallásosság módjának és közvetett hatásainak szerepét, Kirkpatrick a hit sötét oldalának nevezi azokat a vallásos tapasztalatokat, amelyek a komplex istenkép részeként meglévő negatív érzelmekre épülnek. Több szerző azt találta, hogy az Isten belső reprezentációja egyaránt tartalmaz pozitív (szerető, gondoskodó, védelmező) és negatív (büntető, ellenőrző, haragvó) összetevőket (Robu – Martos, 2007. 110–133.) A negatív istenképre épülő „maladaptív” vallásosság nem teremti meg a pszichológiai jóléthez szükséges biztos bázist, hanem éppen ellenkezőleg: megbetegítő hatása lehet. (Lawrence, 1997. 214–226.) „Az utóbbi két évtizedben számos vizsgálat igazolta, hogy az Istenhez való biztonságos kötődési stílus erősebb előre jelzője a lelki egészségnek, mint bármely más mérhető vallásosság-jellemző.” (Lakatos, 2013. 218–235.) A kutató azt is találta, hogy az Istenhez biztonságosan kötődő személyek általában könnyebben látnak célt az életükben, és elégedettebbek is a bizonytalanul kötődőkhöz képest, akik fizikai, szociális és lelki nehézségekkel, elégedetlenséggel küzdhetnek. A vallásosság étellel való elégedettséget növelő hatását befolyásolja nem csak maga az istenkép, hanem a valláskép is. Például viszonylag gyenge kapcsolat mutatkozik a szervezett intézményes vallásosság, templomba járás és a pszichológiai jóllét szintje között, mivel hiányzik a személyes áhítat, amely a lelkiség és a biztonságos kötődés elengedhetetlen feltétele. Éppen ezért valláspedagógiai vonatkozásban is érdekfeszítőek ezek a kérdések.

Kutatásom középpontjában a kötődési minták átörökítése az istenkötődés függvényében áll, melynek keretében a kötődési minták, valamint az istenkötődés transzgenerációs átadásának esélyét vizsgáltam és azok lehetséges összefüggéseit az étellel való elégedettséggel. A témafelvetést bátorították Robu és Martos (2007) kutatásának eredményei, miszerint az anya szerető istenfogalma együtt járhat a gyermek szerető istenfogalmával, valamint a gyermeknevelési szokásai szintén

kapcsolatban lehetnek a gyermek büntető istenfogalmával. Vizsgálatok eredményei szerint az istenkapcsolatban a szülőkapcsolat élményei elevenednek meg és nem kizárt, hogy az istenkapcsolatban lehetőség adódik a kedvezőtlen kapcsolati élmények korrekciójára. Lakatos 2013-ban napvilágra került munkája alapján azért érdemes ezekkel a kérdésekkel foglalkozni, mert a témában kutató tanulmányok eredményei jelentős mértékben hozzájárulnak a vallásosság megértéséhez, és ezáltal a vallásos neveléshez és a vallásos krízist megélők segítségéhez. (Robu – Martos, 2007. 110–133.)

A kutatás bemutatása

A kutatásomban azt a kérdést válaszoltam meg, hogy a negatív szülői bánásmódban részesülő szülő által megélt kötődés hatással van-e a gyermek kötődési típusára, illetve megfigyelhető-e hasonló dinamika az istenkötődés tekintetében. Mindemellett figyelmet fordítottam az étellel való elégedettség alakulására az istenkötődés és a szülőhöz való kötődés tükrében. A vizsgálatban egyházi és állami iskolák diákjai, azok szülei és nagyszülei vettek részt, tehát a vizsgálatot 3 generáció bevonásával tudtuk végrehajtani. Összesen 242 személy vállalkozott a kérdőívek kitöltésére. A vizsgálati személyek, a vallásukat tekintve Református, Római Katolikus, Görögkatolikus és Hetednap Adventista felekezetűek voltak. A részvétel önkéntes volt, és anonim módon zajlott.

A kérdőívben a szülői dimenzió megragadására a Szülői Bánásmód Kérdőívet (Tóth – Gervai, 1999. 551–566.) választottam, amely a szeretet-törődés, túlvédés, majd pedig a korlátozás dimenziókat méri. A magas szeretet-törődés értékek és az ezzel együtt járó alacsony korlátozás, túlvédés értékek mutatják a biztonságos kötődés valószínűségét.

Az istenkötődést, a Kötődés Istenhez Leltár mérte, amely az első olyan mérőeszközök egyike, amely az Istennel való kapcsolatot a kötődélmélet keretein belül vizsgálja, annak kategóriáival próbálja meg megragadni. A kérdőív két dimenzió mentén méri a kitöltők Istenhez való kötődésének minőségét. Az első dimenzió az elkerülés dimenziója, amely az istenkapcsolatban mutatkozó érzelmi tartózkodást és a közelség hiányát, a másik pedig a szorongás dimenzió, mely az istenkapcsolatban megélt féltékenységet, bizonytalanságot, illetve az érzelmek hullámzását méri. „A kötődélmélet elképzelései szerint az elkerülés az Istenről kialakított reprezentációnak („Mennyire jó Isten?”), míg a szorongás az önmagáról az istenkapcsolatban kialakított elképzelésnek („Mennyire vagyok jó Istennek?”) felel meg. (Láng, 2013. 1843–1847.) A kérdőívek olyan önkitöltős mérőeszközök, amelyekben a vizsgálati személyek egy 7 fokú Likert skála segítségével adhatják meg válaszaikat a különböző állításokra. A kutatásomban az étellel való elégedettség megvizsgálása során az SWLS Életelégedettség Skálával dolgoztam, mely egy nagyon rövid, mindössze 5 tételből álló olyan eszköz, amelynek kitöltésekor a vizsgálati alany az egyetértését, illetve egyet nem értését egy 7 fokú Likert- skálán való

válaszadásával fejezheti ki. A szubjektív jóllét, mint pszichológiai fogalom kutatása azt próbálja meg feltárni, milyen tényezők vezetnek az értékelésben.

Három generáció adatainak összehasonlító értékelése során korrelációs mátrixot készítettem, amely segítségével felderítettem a generációk közötti esetleges korrelációkat. A szülői bánásmód kérdőív kiértékelése során a Pearson teszt eredménye alapján 60 darab három generációs kitöltött kérdőív nyomán, azaz 180 fős mintán sem az első és második generáció, sem az első és harmadik, sem pedig a második és harmadik generációk között nem találtam szignifikáns kapcsolatot.

Az istenkötődés tekintetében a szülő kötődésének esetleges hatását a gyermek Istenhez való kötődésére lineáris regresszió alkalmazásával teszteltem, azonban szignifikáns kapcsolatot a generációk között nem találtam. Feltételezhető, hogy a vizsgált faktorok más külső tényezők hatása alatt állhatnak, de ahogy azt később látni fogjuk, jelen van a kis minta problémája, mint befolyásoló tényező az eredmények tekintetében. Mivel a mintaszám kicsinyisége nagy mértékben befolyásolhatja az eredményeket, így a kapcsolatokat megvizsgáltam 91 darab két generációt felölelő kitöltött kérdőívcsomag elemzésével, ami által 182 adatot tudtam összevetni, amely során jelentős különbségek jelentkeztek az eredményekben, ha azokat a 60 darab három generáció személyeihez tartozó eredményekhez viszonyítottam. Az első és második generáció 91 főből végzett korrelációs mátrixa alapján a szülői bánásmód egyes skáláinak vizsgálata során és az Istenkötődést mérő kérdőív értékelése során is szignifikáns kapcsolatot találtam az egyes generációk értékei között. Az életteli való elégedettség generációk közötti értékeinek összehasonlítása során a 91 alapján végzett vizsgálat során szignifikáns kapcsolat ($p=0,0049$; $\rho=0,29$) látható az első és második generáció alanyai között.

A statisztikai elemzésekből kinyert adatok tehát - a két generációs összehasonlítást tekintve - válasszal szolgálnak a felvetett hipotézisekre. A kérdés, miszerint a szülőhöz való kötődés tekintetében a szülő kötődése hatással van a gyermeke kötődési típusára, beigazolódni látszik. A szülői bánásmód kérdőív egyes generációkban fellelhető szeretet-törődés értékei alapján elmondható, hogy a második generációra van szignifikáns hatása az első generációnak ($F(1; 89) = 4,46$; $p=0,037$; $R^2=0,048$; $\beta=0,154$). Hasonlóan a szeretet-törődés értékeihez, a szülői bánásmód túlvédés-skála értékeinek összehasonlítása által jól látható, hogy a második generációra van szignifikáns hatása az első generációnak ($F(1; 89) = 10,58$; $p=0,0016$; $R^2=0,106$; $\beta=0,316$). A korlátozás-skála eredményeiben nem volt szignifikáns eredmény a generációk között. Az eredmények alapján azt láthatjuk, hogy a magas szeretet-törődés értékek és az alacsony túlvédés-értékek a szülő részéről hatással vannak a gyermek szeretet-törődés és túlvédés-skálában elért pontszámaira. A kérdés tehát beigazolódni látszik, ugyanis minél magasabb az anya szeretet-törődés értéke, és minél alacsonyabb túlvédés, annál valószínűbben ér el magas értéket a gyermek a szeretet-törődés skálában, és annál nagyobb az

esélye, hogy alacsonyabb értéket ér el a túlvédés skálát tekintve, amely a kötődés továbbörökítésének lehetőségét erősíti meg.

A kérdés, miszerint az istenkötődés tekintetében a szülő kötődése hatással van a gyermeke istenhez való kötődésére, szintén részben beigazolódott a két generációs kérdőívadatainak összehasonlításakor. A szorongás-skálára vonatkozó lineáris regresszió azt mutatta meg, hogy a második generáció szorongásértékeire nincsenek hatással az első generáció szorongásértékei. ($F(1; 89) = 3,667$; $p = 0,059$; $R^2 = 0,039$; $\beta = 0,2$). Amelynek oka lehet egy harmadik változó függvénye vagy a kicsi mintaszám. Az Istenhez való kötődésben megmutatkozó elkerülésfaktorra vonatkozó eredmények azonban szignifikáns kapcsolatot mutattak a két generáció között. A lineáris regressziós modell alapján elmondható hogy a második generáció elkerülésértékeire van szignifikáns hatása az első generációnak ($F(1; 89) = 25,43$; $p < 0,0001$; $R^2 = 0,222$; $\beta = 0,481$).

Beigazolódott továbbá, hogy a szülő étellel való elégedettsége befolyásolja azt, hogy a gyermek mennyire lesz elégedett az életével. Az eredmények azt mutatták, hogy a második generációra van szignifikáns hatása az első generációnak.

A statisztikai eredmények azt is megválaszolták, hogy az Istennel való kötődés minél kisebb szorongással jár, annál nagyobb lesz az étellel való elégedettség. A többszörös lineáris regresszió megmutatta, hogy a szorongásnak ($\beta = -0,228$; $t = -3,534$; $p = 0,0005$), hatása van az elégedettségre. A hipotézis beigazolódása azt jelenti, hogy az egyén önmagáról az istenkapcsolatban kialakított elképzelései, tehát az az érzés, hogy mennyire érzi jónak magát az isten szemében hatással van arra, hogy mennyire elégedett az életével, mely szintén a kapcsolat minőségének jelentőségét erősíti szemben a tudással, ismerettel, amellyel az egyén rendelkezik az istenkapcsolatban. Azt is mondhatnánk, hogy a valóságos megtapasztalt kapcsolatnak van hatása, és a kapcsolat minőségének hiánya miatt önmagában az istenképnek nincs szignifikáns befolyása az étellel való elégedettségre. Egy már 75 éve folyó harvardi tanulmány több mint 700 ember életét végigkövetve azt találta, hogy bár sokakból gazdag és híres ember lett, a boldogság kulcsa egyetlen dolog körül összpontosul, ami a szoros és bensőséges kapcsolat megtapasztalása. Az érzés, hogy mindig számíthat az ember valakire, hogy nem magányos, közrejátszik mind a fizikai, mind pedig a lelki egészség pozitív alakulásában (Liz, 2017).

Vizsgálatomban arra törekedtem, hogy jobban betekintést nyerjünk az összefüggések rendszerébe, amely alapján megerősítésre került, hogy bizonyos korai tapasztalatoknak elsődleges jelentőségük lehet az istenképek kialakulása szempontjából.

Összefoglalás

Munkám célja az volt, hogy megvizsgáljuk az életelegedettség és a különböző kötődési mintázatok kapcsolatát, illetve, hogy megválaszoljuk a kérdést, hogy a negatív szülői bánásmódban részesülő szülő által megélt kötődés hasonlóan negatív hatással van-e a gyermek kötődési típusára, illetve ez a dinamika megfigyelhető-e az istenkötődés tekintetében is.

A szülők kiemelkedő szerepét a gyermek életében ma már senki sem kérdőjelezi meg. Ahogy minden hatással van ránk, úgy a szeretteinktől látott és halott cselekvések, hagyományok, értékrend és felfogásmód, istenkép olyannyira képesek belénk vésődni, hogy az egész életünket végig kísérhetik, meghatározva életminőségünket, illetve hatást gyakorolva élettel való elégedettségünkre.

A kötődési minta hatással lesz a gyermek személyiségfejlődésére, társas kapcsolataira. Vizsgálatomban arra törekedtem, hogy jobban betekintést nyerjünk az összefüggések rendszerébe, ami alapján megerősítésre kerül, hogy „bizonyos korai tapasztalatoknak elsődleges jelentőségük lehet az istenképek kialakulása szempontjából, de ezzel együtt adódhat lehetőség is a kedvezőtlen tapasztalatok felülírására is.” (Horváth, 2016. 5–11.) Ha egy elhanyagolt bizonytalanul kötődő gyermek felnőve, igénybe véve szakember segítségét, képes lehet feldolgozni a kríziseket, adaptívan megküzdeni a nehéz helyzetekkel, és ha rendelkezik egy egészséges istenképpel, az egy olyan faktor lehet, ami csökkenti az esélyét a szülőktől tapasztalt viselkedésminták aktivizálódásának, így csökkentve nemcsak a negatív minta káros következményeit például az élettel való elégedettségre, jólétre, hanem az esetleges negatív minta tovább örökítésének esélyét egyaránt. A vallásos nevelésben az istenreprezentáció mint fogalom szerinti közvetítése mellett érdemes lehet nyitottnak lenni egy gyakorlati sík felé való elmozdulásra, hiszen látható a jelenség jólétet, életelegedettséget támogató hatása.

Irodalom

Bowlby, J. (1982): *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment*. New York,

Caren, D., Henslin, E., Townsend, J., Cloud, H., Brawand, A. (2012): *Családfák titkai*. Budapest,

Fónagy P. (2003): A kötődés generációs átvitele: Egy új elmélet. *Thalassa* (14), 2–3. 83–106.

Horváth T. (2016): *Istenképek a kötődés tükrében*. Szakdolgozat. Debreceni Egyetem, Debrecen,

Kirkpatrick, L. A. (2005): *Attachment, Evolution, and the Psychology of Religion*. New York,

- Lakatos, Cs. (2013): A korai kötődés és az Istennel való kapcsolat összefüggései. Valláslélektan és lelkipedagógiai gyakorlat. *Keresztény Magvető* (119), 2, 218–235.
- Lawrence, R. T. (1997): Measuring the Image of God: The God Image Inventory and the God Image Scales. *Journal of Psychology and Theology*, 25, 214–226.
- Láng, A. (2013): Az Istenhez való kötődés és a vallásos megküzdés szerepe az étellel való elégedettségben. *Orvosi Hetilap*, 154 (46), 1843–1847.
- Liz, M. (2017): Good genes are nice, but joy is better. *The Harvard Gazette*, April 17, Health and Medicine. <https://news.harvard.edu/gazette/story/2017/04/over-nearly-80-years-harvard-study-has-been-showing-how-to-live-a-healthy-and-happy-life/> – letöltés: 2020.09.01.
- Pál, F. (2010): *A függőségtől az intimitásig, vágy, élmény, kapcsolat*. Budapest,
- Reed, B. (1978): *The dynamics of religion: Process and movement in Christian churches*. London,
- Robu, M., Martos, T. (2007): *Istenkép és vallásosság*. Szerk. Horváth-Szabó K.: Vallásosság és személyiség. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba. 110–133.
- Tóth, I., Gervai, J. (1999): Szülői Bánásmód Kérdőív (H-PBI): a Parental Bonding Instrument (PBI) magyar változata. *Magyar Pszichológiai Szemle* (54), 4, 551–566.
- Urbán Sz. (2012): *A vallásosság kötődéelméleti megközelítése*. Debreceni Egyetem (PhD értekezés), Debrecen.
- Van Ijzendoorn, M. H. (1995): Adult attachment representations, parental responsiveness, and infant attachment: A meta-analysis on the predictive validity of the Adult Attachment Interview. *Psychological Bulletin* (117), 3, 387–403.

The Representation of American Indians in Country Music. Forgotten Heroes: Ira Hayes

Balogh Iván

Angol – Történelem, tanárképzés OMA, VI. évf.
menelmir@gmail.com

Témavezető: Dr. Szathmári Judit

“When I tell the truth, it is not for the sake of convincing those who do not know it, but for the sake of defending those that do.”

(William Blake)

American Indians are indigenous peoples the United States had time and time again tried its best to destroy. Since the first explorers set foot on the shores of the Americas, they have been exploited, deceived, murdered, relocated, assimilated, and terminated. Despite these policies, the early 1950s saw the stirrings of what in a few years would become known as “Red Power.” This Native movement took hold in the 1960s and grew in the 1970s. It almost seems ironic that while most of American society turned a cold shoulder on the sufferings of its Native peoples, it was the great American country music tradition that shed some light upon the ordeals of American Indians.

Today’s country music is very different from what it was perceived to be in the second half of the twentieth century. In fact, Nashville’s decline started when Music Row, the epicenter of country music in Nashville, began to turn into some kind of country Hollywood. The “Hollywood effect,” with its commercial considerations, stereotypical ideas, self-absorbedness, shallow moral code, and the growing presence of committee writers brought the dusk of the once commendable singer-songwriter era. A number of artists became disillusioned with the way Nashville was commercializing music and, to show their dissent, they created a movement of their own.

The Outlaw Country Movement began in the late 1970s. It was called into being as a rebellion against the commercial system of formulaic songwriting forced onto Music Row, and against its staid country conventions over what music should be about and sound like. Nonconformist artists, such as Willie Nelson, Kris Kristofferson, and Waylon Jennings are considered to be the “founding fathers,” but female artists like Jessi Colter and Tanya Tucker also contributed greatly to the cause. The most gripping aspects of the Outlaw movement were the politically and socially conscious lyrics and self-referentiality. They wrote songs about prevailing social issues and about country songs, often naming other musicians in their lyrics.

Kristofferson opened “The Pilgrim Chapter 33” by calling out a who’s who of outlaws, including, Johnny Cash, Donnie Fritts, Jerry Jeff Walker, and Jennings.

The idea of outlaw country evolved in the subsequent decades. Though it was interpreted and reinterpreted with each new generation, the term survived to become a label for the opposition to Nashville’s mainstream ideology. These days, among many, Rosanne Cash, Guy Clark, John Prine, Kacey Musgraves, Billy Joe Shaver, and Rodney Crowell are considered to be outlaw artists.

Evidently, being the part of the outlaw country movement did not exclude the aforementioned artists from being present on the mainstream country scene. Cash, Kristofferson, and Jennings all made albums that were in accordance with the Nashville trends. At the same time, they never stopped penning political and protest songs because they believed that if they can move people’s heart, their head would follow. Kristofferson’s “The Circle” or Cash’s “Man in Black” are good examples of that: while the former is dedicated to “Los Olvidados,” the victims of forced disappearances during the Argentine Dirty War, the latter is a protest song against the Vietnam War. Songs like “Ira Hayes” and “Johnny Lobo” prove that both Cash and Kristofferson were solicitous about the adversities American Indians had to face.

Having sold more than 90 million records worldwide, singer-songwriter Cash is one of the towering artists of American music. With his “Old Testament” baritone, Cash could sing stories like no one else. Born during the Great Depression, and picking cotton on his father’s fields in Dyess, Arkansas, Cash had first-hand experience of what it is like to live in poverty. Cash had his first record, “Cry, Cry, Cry” cut in 1955 by Sam Phillips, who was the owner of Sun Records. Under the Sun Records label, Cash had hit songs like “Folsom Prison Blues,” “I Walk the Line,” and “Big River.” In 1958, Cash moved to California and signed with Columbia Records. 1968 marked one of his career highs: this was the year when he performed his legendary concert for the inmates at Folsom State Prison, California. Johnny Cash at Folsom Prison was a huge success and climbed to the top of the Billboard country charts, and two months later it was a certified gold album.

Cash’s tribute to and meditation on the Native American experience initially received little recognition in 1964. *Still, Bitter Tears: Ballads of the American Indian* is one of the first country concept albums¹ that eventually became a real success. One of the most well-known songs from the album is “The Ballad of Ira

---

¹ A concept album is a type of country album on which the songs have a greater meaning collectively than they do individually. This coherence is usually attained through a single central narrative or theme, which can be compositional, instrumental, or even lyrical.

Hayes.” The song was immortalized by Cash but was penned by folksinger-songwriter Peter La Farge.² Throughout the years, the song was covered by storytellers, such as Townes Van Zandt, Kristofferson, Bob Dylan, and John Trudell.

Ira Hayes was born in 1923, on the Gila River Reservation, a member of the Akimel O’otham tribe that “farmed the Phoenix Valley, in Arizona land” (Cash, 1964. 12.). While the song refers to the tribe as Pima, a term first applied by the Spanish explorers, meaning “I don’t know” (Waldman, 2006. 4.), the Native name of the tribe translates as “river people.” The O’otham developed a vast system of irrigation canals to bring water to their crops, hence the name. Throughout their land, corn, beans, and squash grew (Waldman, 2006. 3.).

The Spanish colonization of the northern Sonora region, modern-day Arizona, began in 1687.³ The Pima were peaceful towards non-Indians: when the gold rush started in 1849, many passed through their territory, and they provided crops and water to settlers en-route to California. (Waldman, 2006. 5.) Westward expansion reached present-day Arizona in the 1870s.⁴ White settlers appropriated the best farmlands, and “stole their [the Pima’s] water rights” (Cash, 1964. 15.) as they diverted the tribe’s water supply, hence “the sparkling water stopped” (Cash, 1964. 16). The lack of water supplies wiped out the tribe’s agricultural traditions and in the decades to follow “Ira’s folks were hungry” (Cash, 1964. 17.): the tribe faced mass famine and starvation.

In 1926, three years after Hayes was born, an investigation was launched by the Institute of Government Research with the aim of surveying the socioeconomic conditions of American Indians. The report, submitted in 1928 by Lewis Meriam, is titled “The Problem of Indian Administration,” or, as it is better known, the Meriam Report.⁵ The work was the in-depth account of the calamitous conditions affecting American Indian communities. Meriam apprised the federal government of high infant mortality rates, high mortality rates, poverty, inadequate sanitary conditions, poor housing, and the migration of the populations from reservations to cities, as well as employment and education problems.

Besides the vile conditions that characterized American Indian life in the early 1930s, the Akimel O’othom tribe had to face further difficulties. During the

---

² La Farge was a singer-songwriter of Narragansett origin. Though his career preceded the Red Power era, he was the first politically conscious American Indian musician on the New York folk scene in the 1950.

³ The tribe’s first contact with non-Natives came the same year, when an Italian Jesuit, Father Eusebio Kino established Mission Dolores, seeking to convert the Pima (Lamar and Truett 72). After the Pima revolt of 1751 against the Spanish, the northern Sonora region became a no-man’s land where Pimas were not disturbed.

⁴ The turning point came with the 1854 Gadsden Purchase, when the lands south of the Gila River and the territory west of the Rio Grande were acquired by the United States, in order to build the southern route for the Southern Pacific Railroad.

⁵ The Meriam Report had an impact on the government’s Indian policy: in 1934, President Franklin D. Roosevelt signed the Wheeler-Howard Act, which is also often referred to as the “Indian New Deal.”

presidency of Calvin Coolidge, the US government seized control over the Gila River. Five years after the birth of Hayes, the Coolidge Dam was built with the intention to restore some of the water to the area, but the amount was insufficient to resuscitate the once thriving farming culture of the Pimas (Archibold, 2008). Despite all the efforts, the Pima had to rely on government food rations, and soon problems such as obesity, alcoholism, and diabetes arose.

“When war came Ira volunteered” and “forgot the white man’s greed” (Cash, 1964. 19–20.). In 1942, Hayes joined the Marine Corps, and after doing well at the basic training, became a member of the 3rd Parachute Battalion. His nickname in the army was “Chief Falling Cloud,” a reference to his Native origins and his parachuter unit (Bradley – Powers, 2011). Then he was transferred, with the 2nd Battalion of the 28th Marine Regiment, to the Pacific Theater of Operations.

In 1945, the fortified island of Iwo Jima earned priority for the American army for two reasons: first it was close enough to the Japanese capital to support air raids on mainland, and it could provide emergency landing facilities for bomber aircrafts (Haynes – Warren, 2008). “Operation Detachment” was put into action with the intention of destroying the Japanese forts. The fortifications on the island were the most elaborate encountered by the Allied infantry in the Pacific region.⁶ Hayes “battled up Iwo Jima hill” (Cash, 1964. 25.) with a company of 250 marines under the 28th Marine Regiment, the unit charged with the taking of Suribachi, but “only twenty-seven lived / to walk back down again” (Cash, 1964. 27–28.).

On February 23rd, under heavy fire, the Marines reached the top of Suribachi. US military thought that raising the American flag would disgrace the Japanese, so five marines were ordered with the task of raising the Star-Spangled Banner (Overy, 2016. 229). AP photographer Joe Rosenthal immortalized the moment when “Old Glory [was] raised” (Cash, 1964. 30.). The photograph became an instant icon of the war. The Rosenthal picture guaranteed a place in history for the 28th Marines and for the six men who raised it, among whom “was the Indian, Ira Hayes” (Cash, 1964. 32.).

American Indians fighting alongside the United States’ military was not unprecedented. Indigenous people fought for Americans both in the Revolutionary War and in the Civil War. During World War II, American Indians played a considerable role in defeating the Axis powers. The most publicized story was that of the Navajo Code Talkers,⁷ but other Native American soldiers’ involvement in the

---

⁶ The fighting positions of the Japanese were scattered throughout the island, and camouflage rendered the vast majority of them undetectable. Small wonder that 70 percent of the marines who landed in the infantry assault were dead or seriously wounded.

⁷ The Navajo tribe played a significant role in the Allied victory in the Pacific Theater. By using the Navajo language, the United State managed to develop a code that proved to be unbreakable. Code talkers, whose task was to deliver messages in the frontline, were recruited from the tribe. As the Navajo’s contribution to World War II was deemed top secret for decades, it became known only in 1986. In 2000, the Congress honored the twenty-nine original code talkers by awarding them the Congressional Gold Medal.

conflict was widely overlooked. American Indians responded in unprecedented numbers to the American call for volunteers after the attack on Pearl Harbor in 1941 (Holm, 1989). The US Army estimates that as many as forty-four thousand Native Americans fought in the war, which was 12 % of the total Native American population. Among the reasons for Native people's readiness to volunteer were dire reservation conditions, and educational opportunities offered by military service. Moreover, despite the historical grievances, American Indians considered the US their allies in the war against the Axis Powers. Their involvement in the war served not only the protection of the USA, but their own lands too.

"Hayes returned a hero" (Cash, 1964. 37.), but for him surviving the war was a lot easier than surviving the America that awaited him. Returning from a battle in which more than 6000 men died, and being one of the six to be immortalized by the photograph, he had to face the spotlight. On the one hand, Hayes made his people proud by becoming a national hero, on the other, it brought him unwanted world fame: he was "celebrated through the land" (Cash, 1964. 38.). In 1946, the US Department of Treasury decided to organize its seventh Bond Tour in order to raise money for further reinforcement, and the flag raisers were required to help the cause. The parades, newspaper interviews, the scrutiny surrounding the photograph, and other public appearances pushed Hayes into depression. They made him relive the horrors of the war over and over again. The guilt of surviving while so many died haunted him; when he closed his eyes at night, the faces of the dead stared back at him (D'Ambrosio, 2009).

Hayes suffered from a condition what today is known as Post Traumatic Stress Disorder, or PTSD for short. Although the term originates in the 1980s, the phenomenon is not new. After World War I, it was known as Shell Shock, after World War II, it was called Battle Fatigue. Soldiers with PTSD usually develop the symptoms of re-experiencing, avoidance, reactivity, and mood changing (History of PTSD). Hayes clearly showed such symptoms: he relived the traumatic events, avoided situations that reminded him of the war; he started to have negative feelings about himself and always felt keyed up (D'Ambrosio, 2009). No wonder he turned to alcohol to alleviate his sufferings.

"Ira started drinking hard" (Cash, 1964. 49.), and his behavior became erratic. In 1946, he was honorably discharged with the rank of corporal. After his dismissal, he returned to the Pima Reservation, but what he found there was devastating: there was "no water, no home, no chance" for his tribe. Witnessing the poverty and the horrendous conditions, he decided to leave the reservation (D'Ambrosio, 2009). He went to Chicago, where his drinking escalated, and "jail was often his home" (Cash, 1964. 50.). Hayes's alcohol problem was not an isolated case: American Indians had a contorted connection to alcohol. Prior to colonization, Native American tribes had very little or no previous exposure to alcohol. One exception was the Tohono O'odham tribe, also known as the Papago (Waldman,

2006. 296.).⁸ They produced a fermented cactus juice that was used for their rituals (Frank et al., 2000. 344.). Apart from the Papago, this meant that there were no established standards for alcohol consumption, or for problems related to it.

There are other explanations for the excessive alcohol consumption that strains American Indian life. Anthropologists assert that Native American peoples are afflicted by historical trauma, meaning that the dominant Western culture ruthlessly repressed the Native population that resulted in cultural, societal, and economic devastation (Brown-Rice, 2013). Poor education, poverty, unemployment, and limited resources characterized reservation life for decades, and were first-hand experience for Hayes both prior to and after returning from the war. With such background, members of American Indian communities were unable to form valued goals, and also lacked the means of achieving them (Hill, 2013). This deprivation brought forth socio-cultural disorganization: Hayes returned a hero from a war that was fought for democracy, and the American ideals of equality, independence and, by extension, the American Dream. He saw men die for principles the United States failed to provide for its original inhabitants, in fact, it hindered Native attempts at achieving them. Native Americans compensate all this with heavy alcohol consumption, as drinking may allow them to achieve the temporary illusion of having control and coping with high level of anxiety and stress.⁹

Due to his alcoholism, Hayes was running out of options, struggling and failing everywhere he tried to make a fresh start. He had a number of odd jobs: he worked as a chauffeur, a handyman, and as an actor. After arriving in Los Angeles, Hayes got a part in the movie *Sands of Iwo Jima* in 1949. He played alongside John Wayne, who rose to fame by killing American Indians on the movie screen. Despite the success of the film Hayes' throes continued. After a series of failures, he returned to Arizona, and was employed by the Sacaton Indian Reservation (Bradley, 2011). His task was to raise the flag each morning and lower it in the evening. Far from seeing it as an honor, Hayes found the act humiliating, a tragi-comic twist of events after the famous *Iwo Jima* episode.

"He died drunk early one morning" (Cash, 1964. 53.) in 1955. Hayes's frozen body was found in Sacaton, Arizona. The day before he died, Hayes was playing cards with his brother, and they were drinking all night (D'Ambrosio, 2009). At some point, Hayes left the company to go home, but he never arrived. The official cause of death was listed as exposure to cold and overconsumption of alcohol (Bradley, 2011): "Two inches of water and a lonely ditch / was a grave for Ira Hayes" (Cash, 1964. 55–56.).

---

⁸ The Papago are also known as the Tohono O'odham. The tribe's Native name translates as "desert people." They speak a similar dialect to the Akimel O'odham tribe. Anthropologists deem that the two tribes descended from the same ancestry: the Hohokam Indians.

⁹ Regretfully, adverse alcohol consumption patterns are deeply ingrained in certain Native American communities, notwithstanding the attempts by the government and various voluntary agencies to tackle the issue.

Cash honored the memory of Hayes: he performed the song throughout the United States. In December 1969, he visited the old trading post on the Pine Ridge Reservation that had witnessed the most gruesome acts of violence committed in the history of the United States: the Wounded Knee Massacre, in which three hundred women, children, and elderly people were butchered by the US 7th Cavalry, took place near the reservation. The first two rows of the concert hall were filled with Lakotas who seemed to enjoy Cash's performance, including the song "The Ballad of Ira Hayes" (D'Ambrosio, 2009). In July 1972, Cash went to the White House to speak with Richard Nixon on behalf of prison reform. The President invited Cash to perform a number of songs, requesting "Okie from Muskogee," and "Welfare Cadillac" (Cash – Carr, 2007). "Okie from Muskogee" disdains the anti-Vietnam protests and the Hippie movement, and celebrates rural American life, while "Welfare Cadillac" in a way "praises" Nixon's welfare system. Instead, Cash performed songs of his own choice: the first tune he played was "The Ballad of Ira Hayes," followed by "Man in Black" (Cash – Carr, 2007). This must have been a dark moment for President Nixon, as Cash songs highly criticized both the government's Indian policy and the Vietnam War. He chose to perform socially conscious and politically sharp compositions. This episode of making a political statement proved detrimental to Cash's career.

Furthermore, the controversy that surrounded the album *Bitter Tears* hurt Cash's career in the long run: he was censored because he offered a critical view of the government's long history of mistreatment and injustice towards American Indians. Cash can be considered a strong advocate for American Indian rights until the end of his life. Thus, it is understandable that even today, he remains highly respected in Indian Country.

Hayes's life demonstrate how American Indians are ignored in American society, even today. We would need Cashes, who through their powerful presence on the American music scene, may serve as spokespersons for American Indians and draw attention to controversies not receiving proper media coverage. Ultimately, we would need artists who have the ability to create country music that allows people to forge a bond with those who come from entirely different places and backgrounds. Sadly, one of the biggest issues in country music over the last few years has been that it lacks any kind of social awareness, though problems, such as poverty, racism, and oppression are still present to a limited extent.

Songs like "The Ballad of Ira Hayes" are examples to follow. La Farge's lyrics made Cash's record both raw and beautiful. Cash is a moment in the conscience of humanity: he chose to speak up for the oppressed, instead of chasing the predictable opportunism of celebrities. He is a dark and dangerous force who also stood for mercy and justice for fellow human beings. Cash told the stories of forgotten but this way immortalized heroes.

Bibliography

Archibold, Randal (2008): “Indians’ Water Rights Give Hope for Better Health.” *The New York Times*, Aug. 30.– www.nytimes.com/2008/08/31/us/31diabetes.html – letöltés: 2020.09.01.

Bradley, James – Powers, Ron (2011): *Flags of Our Fathers*. New York,

Brown-Rice, Kathleen (2013): Examining the Theory of Historical Trauma Among Native Americans. *The Professional Counselor* (3), 3, 117–130.

Cash, Johnny – Patrick Carr (2007): *Cash – The Autobiography*. New York,

Cash, Johnny (1964): *The Ballad of Ira Hayes. Bitter Tears: Ballads of the American Indian*. Columbia Recordings, New York,

D’Ambrosio, Antonino (2009): *A Heartbeat and a Guitar: Johnny Cash and the Making of Bitter Tears*. Nation Books, New York,

Frank, John, et al. (2000): Historical and Cultural Roots of Drinking Problems among American Indians. *American Journal of Public Health* (90), 3, 344–351.

Haynes, Fred – Warren, James (2008): *The Lions of Iwo Jima*.

Hill, Thomas (2013): *Native American Drinking*.

Holm, Tom (1989): Forgotten Warriors: American Indian Servicemen in Vietnam. *Vietnam Generation* (1), 2, 56–67.

Overy, Ricard. (2016): *All about History Book of World War II*. <https://www.ptsd.va.gov/understand/index.asp> – letöltés: 2020.09.01.

Waldman, Carl (2006): *Encyclopedia of Native American Tribes*. Facts on File,

A technológia alkalmazása a pszichológiai kutatásokban – hogyan állhat egy mobilapplikáció a tudomány szolgálatában?*

Bata Erzsébet
Munka- és Szervezetpszichológia MA, II. évf.
bata.erszike95@gmail.com

Témavezetők:
Dr. Fodor Szilvia – Dr. Pántya József

A technológia és az okos eszközök mindennapi életünk szerves részét képezik. Számos példát láthatunk arra, hogyan alkalmazhatók hatékonyan ezek az apparátusok¹ a tanítástól kezdve, a kutatáson át, az új dolgok feltalálásáig. Éppen ezért fontos tudnunk, hogy milyen lehetőség rejlik bennük. Napjainkban egy kutatómódszertani paradigmaváltás vette kezdetét, amelyben a kérdőívek felől az igazi élmények, igazi élethelyzetek kerülnek fókuszba. Nem teljesen új ez a megközelítés, már korábban Csíkszentmihályi, Larson és Prescott (1977) is használták ezt a módszert, amelyet ők Élményértékelő Mintavételi Eljárásnak neveztek el. Az 1970-es években még csipogókat használtak arra, hogy minél inkább valós érzelmeket, gondolatokat és tevékenységeket detektálhassanak², azonban a kor és a technológia fejlődésével ez mára már átalakult. Megjelentek a különböző okoseszközök, amelyek a mindennapi élet szerves részét képezik, így mindenképp érdemes ezekre nagyobb hangsúlyt fektetnünk a tudományos felhasználhatóság szempontjából is.

Jelen tanulmány célja, hogy a teljesség igénye nélkül bemutassa azokat a lehetőségeket, amelyek a pszichológiai adatgyűjtés szolgálatában állnak.

Csíkszentmihályi és az Élményértékelő Mintavételi Eljárás

Csíkszentmihályi Mihály (1997) neve sokaknak ismerősen csenghet. Ő az a magyar származású pszichológus, akit a flow-élmény atyjának tekintenek. A flow éle-tünk minden fontos történésének a részét képezheti. A magyarul áramlatélménynek nevezett flow-élmény során az egyén nagyon jól érzi magát, teljesen elmerül az általa végzett tevékenységben, úgy érzi, hogy izgalmas és élvezetes dolgok történ-nek vele spontán, a környezet szinte eltölpül mellette, az aktivitást pedig bármi áron folytatni igyekszik. Fontos, hogy az élményhez vezető tevékenység révén elérhető célok és a személy képességei összhangban legyenek, a személy a tudatát

---

* A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

¹ Apparátus = készülék, berendezés

² Detektál = észlel, érzékel

az adott helyzetben erősen fókuszálni tudja, mindeközben pedig az öntudatosság tudatos észlelése eltűnik. A képességek és az adott tevékenység jelentette kihívások mértéke közötti összeillés lényeges, ugyanis a flow-élmény abban az esetben élhető át, ha az egyén képességei egyensúlyban vannak a feladat nehézségével. Az élmény kezdeti interjú és kérdőíves eljárással történő mérését felváltotta az Élményértékelő Mintavételi Eljárás – angolul Experience Sampling Method (a későbbiekben: ESM). A módszer lényege, hogy a vizsgálati személy egy elektronikus készüléket visel magán a vizsgálat időtartama alatt. A készülék random időpontokban jelez, a vizsgálatban résztvevőnek ilyenkor pedig le kell írnia, hogy hol van, mit csinál, mire gondol és hogyan érzi magát. A csipogót egy rádióadó szövegezteti meg (Csík-szentmihályi, 1997).

Az ESM lényege, hogy a vizsgálati személyek véletlenszerű időpontokban, hétköznapi tevékenységeik közben jellemzik az aktuális aktivitást (Csík-szentmihályi, 1997; Larson – Prescott, 1977). A módszer saját korában igen úttörőnek számított, ugyanis túlmutatott a kérdőívekkel és interjúkkal nyerhető adatokon, amelyek erősen ki vannak téve a társas kíváncsiság által okozott torzításnak. Az ESM amellett, hogy modern technikai eszközökkel operál, a pillanatot ragadja meg és sokkal megbízhatóbb eredményekhez vezet, mint a gyakran használatos papírceruza kérdőívek. Finneran és Zhang (2002) szerint az ESM pozitívuma, hogy nagyban hozzájárul a retrospektív beszámolókból adódó információvesztés és torzulás kiküszöböléséhez, valamint a flow-t előidéző helyzetek pontosabb definiálásához. A módszernek azonban kritikus pontjai is akadnak – az élmény tudatosítása által könnyen meglehet, hogy kizökkenti az egyént a flow állapotából, illetve a random jelzések miatt nagyobb az esély arra, hogy nem flow-állapotban érkezik a kitöltés időpontja. Ezek azonban mind specifikusan az áramlatélmény mérésével kapcsolatos kritikák. Általánosan megfogalmazható gyenge pontja a módszernek, hogy sok az irreleváns adat, ez pedig nehezíti a válaszok feldolgozását (Finneran – Zhang, 2002).

Az Élményértékelő Mintavételi Eljárás jellemzői és felhasználási módjai

Ahhoz, hogy megértsük a mentális folyamatok dinamikáját, fontos egy olyan mérőeszköz kidolgozása, amely ezeket a folyamatokat mindennapi életszituációkban ragadja meg. Az ESM egy olyan valid³ módszer, amellyel le tudjuk írni az önbeszámolt mentális folyamatok közötti egyéni különbségeket. Az ESM a következő változók felmérésére alkalmas:

- mindennapi tevékenységek, szociális interakciók gyakorisága és mintázata, helyváltoztatás

---

³ Valid = érvényes

- mentális, pszichológiai állapotok gyakorisága, mintázata és intenzitása (például a tapasztalatok kognitív, affektív és konatív⁴ dimenziója)
  - gondolatok gyakorisága és mintázata, beleértve a gondolkodási zavarok minőségét és erősségét.
- (Csíkszentmihályi – Larson, 2014)

A módszer Csíkszentmihályi, Larson és Prescott (1977) nevéhez köthető. Az 1970-es években kezdték alkalmazni a Chicagói Egyetemen. Az ESM általános célja az volt, hogy a személyek szubjektív tapasztalatait tanulmányozza a természetes környezettel való interakcióban. Fiske-hez (1971) hasonlóan annak mérése volt a cél, hogy az emberek hogyan viselkednek általában, és milyen szabályszerűségek fedezhetők fel a percepciójukban⁵, érzéseikben és tevékenységeikben.

Mindamellet, hogy az ESM valós időben és kontextusban képes megragadni a különböző változókat, mégis ki van téve a „tudat szabályszerűségeinek” – nem független a boldogság vagy önismeret szintjétől, a munkában jellemző extrém koncentrációtól és a betegségek különböző tüneteitől, ezek ugyanis mind befolyásolják a kapott eredményeket. Míg kezdetben csipogót használtak, mára már különféle eszközök jelezhetnek a vizsgálati személyeknek, attól függően, hogy kik alkotják a vizsgált célcsoportot. Alkalmaztak már olyan személyhívókat, mint amelyeket az orvosok használnak a kórházban; programozott zsebszámológépet; programozott karórát és különféle eszközöket, amelyek random időközönként jeleztek (Csíkszentmihályi – Larson, 2014).

A módszer megítélése a vizsgálati személyek részéről sem elhanyagolható. Az egyesült államokbeli felnőtt kitöltők 32%-a találta a hét végére idegesítőnek és zavarónak az eszközt. A német felnőtt kitöltők 22%-a számolt be arról, hogy a jelzés megzavarta a napi rutinjukat. Az amerikai válaszadók 90%-a, a német válaszadók 80%-a érezte úgy, hogy a jelzések és kitöltések jól leírják az adott hetüket. A Hormuth⁶ válaszadóinak 75%-a újra szívesen részt venne a kutatásban (Csíkszentmihályi – Larson, 2014).

EmotionSense – egy mobil platform, amely a szociálpszichológiai kutatásokat segíti

Az EmotionSense Rachuri és munkatársai (2010) által használt mobil platform, amely a mobiltelefonok segítségével járul hozzá a különféle szociálpszichológiai vizsgálatokhoz. A módszer kulcsfontosságú tényezője, hogy az egyéni érzelmek

---

⁴ Kognitív = megismerő, gondolati; affektív = érzelmi; konatív = viselkedéses dimenzió (Smith–Mackie–Claypool, 2016).

⁵ Percepció = észlelés. Alapvető megismerési folyamat, amelynek során tárgyak, jelenségek érzékelt jellemzőit észleljük és értelmezzük (Atkinson–Hilgard, 2005).

⁶ Hormuth GmbH Technischer Industriebedarf – német mérnöki tanácsadó cég

detektálására éppúgy alkalmas, mint a különböző társadalmi csoportok tagjai közötti tevékenységek, verbális és proximális⁷ interakciók érzékelésére. Az EmotionSense egy olyan rendszer, amely alkalmas a kísérleti szociológia és pszichológia támogatására, ugyanis információval szolgál a különböző társas csoportok dinamikájáról, különös tekintettel a tevékenységekre, csoportinterakciókra és az egyéni érzelmekre. A módszer amellett, hogy detektálja az érzelmeket, képes a beszédfelismerésre, így gyűjti az adatokat. Ez utóbbi nem jelent problémát a személyiségi jogok szempontjából sem, ugyanis a vizsgálatban résztvevők mind beleegyezésüket adják, emellett a feldolgozást követően nem tárolódnak a hangfelvételek (Rachuri és mtsai., 2010).

A platform révén végzett első vizsgálatok egyike 10 napig tartott és 18 fő vett benne részt. A mobil platformot kifejezetten a Nokia 6210-es készülékekre fejlesztették, így minden résztvevő ezt az eszközt használta. A vizsgálati személyek minden nap kitöltötték egy kérdőívet. A napokat 30 perces intervallumokra osztották és arra kérték a vizsgálati személyeket, hogy töltsenek ki egy kérdőívet azzal kapcsolatban, hogy a nap adott időpontjában milyen tevékenységgel voltak elfoglalva, illetve hogy ezt a tevékenységet beltéren vagy kültéren végezték-e, hol voltak pontosan, más személyek is részt vettek-e a tevékenységben, és jellemezzék az aktuális hangulatukat (Rachuri és mtsai., 2010 – példakérdésekért lásd az 1. ábrát).

A módszer elméleti alapját az experience sampling, azaz a tapasztalati mintavétel képezi – éppúgy, ahogy a Csíkszentmihályi, Larson és Prescott (1977) által megalkotott Élményértékelő Mintavételi Eljárás alapja is ez. Rachuri és munkatársai (2010) eredményei alapján kijelenthetjük, hogy sikerült egy olyan mobil platformot kifejlesztetniük, amely a társadalomtudományok szolgálatában állva alkalmas az interakciós minták leírására és megértésére, valamint korrelációs kapcsolatok feltárására különböző érzelmek és helyek, csoportok, valamint tevékenységek között.

Lényegében egy mobilalkalmazásról van szó, amely Android rendszerű készülékekre készült, és amellyel az egyének önbeszámolt hangulata, gondolatai és jellegzetességei vizsgálhatók. Emellett passzív módon alkalmas a fizikai aktivitás, a szociabilitás⁸ és mobilitás⁹ felmérésére azáltal, hogy a készülék szenzora¹⁰ jelzi, merre jár az egyén (Rachuri és mtsai., 2010). Látható tehát, hogy a Csíkszentmihályi, Larson és Prescott (1977) által használt módszerhez egy alapjaiban hasonló módszerről van szó, mindazonáltal egy meglehetősen új kontextusban – a csipogókat felváltották a mobiltelefonok, ez a jelenség pedig az egész világon megfigyelhető. Az okostelefonok a mindennapok szerves részét képezik, így gyakorlati szempontból mindenképp hasznos, hogy az ESM módszerét ilyen okoseszközökre adaptálták. Ahogyan azonban azt az EmotionSense példája is mutatja, az okoseszközök

---

⁷ Proximális = közvetlen, közelebbi

⁸ Szociabilitás = társas ösztön, társas élet kedvelése

⁹ Mobilitás = mozgékonyság

¹⁰ Szenzor = érzékelő

használata egyúttal utat nyitott az egyszerre rögzíthető és felhasználható adatok (pl. helyszín és párbeszéd) gyűjtése és komplexebb elemzése előtt is.

1. ábra:

EmotionSense (Rachuri és mtsai., 2010) – példa az alkalmazás kérdéseire [„Milyen mértékben érzi magát ... nyugodtnak? ...szorongónak?]

(<https://www.mirror.co.uk/news/technology-science/technology/emotion-sense-app-track-your-1874867> – letöltés: 2020.09.01.)

Track Your Happiness – a tudományos mobilalkalmazás

A Track Your Happiness egy olyan új tudományos projekt, amely részeként egy a projekttel megegyező nevű mobilalkalmazást fejlesztettek ki a kutatók. A program célja, hogy a modern technológia segítségével választ kapjunk arra a kérdésre, mi teszi az embereket boldoggá. Mivel az aktuális állapotok felmérése módszertani szempontból sokszor akadályba ütközik, és gyakoriak a torzítások, a Track Your Happiness az experience sampling (tapasztalati mintavétel) eljárását ültette online környezetbe. Így sikerült megalkotniuk egy iOS-kompatibilis applikációt, amely alkalmas a gondolatok, érzések és tevékenységek valós idejű nyomonkövetésére. A korábban bemutatott módszerekhez – Élményértékelő Mintavételi Eljárás (ESM), EmotionSense – hasonlóan itt is véletlenszerű időpillanatokban kapnak jelzést a vizsgálati személyek, és ekkor kell különféle kérdésekre választ adniuk (példakérdésért lásd a 2. ábrát). Mára már több, mint 5000 ember használta az

alkalmazást 83 különböző országból. A kitöltők életkora 18-tól 88 évig terjed (Killingsworth – Gilbert, 2010).

2. ábra:

Track Your Happiness (Killingsworth és Gilbert, 2010) – példa az alkalmazás kérdéseire
[Hogy érzed magad most? Nagyon rosszul –Nagyon jól]

(<https://haseebakmal.wordpress.com/2012/03/14/track-your-happines-iphone-app/> – letöltés: 2020.09.01.)

A kutatás fő kérdésére vonatkozóan – mi teszi az embereket boldoggá? – 2250 felnőtt válaszait elemezték. Vizsgálataik során három fő eredményre jutottak. Először is azt találták, hogy az emberek gondolatai gyakran elkalandoznak, függetlenül attól, hogy mit is csinálnak éppen. A vizsgált esetek 46,9%-ában kalandozott el az emberek figyelme a végzett tevékenységről valami egészen más területre, a vizsgálati minta 30%-ának figyelme pedig minden egyes aktivitás során elkalandozott, kivéve szeretkezés közben. A vizsgálat második fontos eredményeként azt találták, hogy az emberek kevésbé boldogok, amikor elkalandozik a figyelmük, mint amikor a végzett tevékenységre tudnak koncentrálni – ez pedig minden aktivitásra igaz volt, még arra is, ami nem volt élvezetes. A harmadik jelentős eredményük szerint az, hogy éppen mire gondolnak az emberek, sokkal fontosabb és jobb előrejelzője a boldogságuknak, mint az, hogy milyen tevékenységet végeznek (Killingsworth – Gilbert, 2010).

Hogyan tovább?

Látható tehát, hogy a technológia és a tudomány ilyen formájú ötvözése szerencsés, hiszen sok embert elérhetünk azáltal, hogy „csak” a mobiltelefonjuk használatára kérjük őket. Ezen túlmenően pedig a kutatási kérdések függvényében érdemes lehet a mindennapi tevékenységek, valamint a közben megélt érzések és élmények valós időben történő megragadását előnyben részesíteni például a retrospektív módon történő kérdőívkitöltés alkalmazásával szemben. Ezzel ugyanis lehetőség nyílik olyan adatok kezelésére, amelyek aktuálisan megélt élményeket tükröznek, kisebb teret adva ezzel a válaszadási torzításoknak. Azáltal, hogy ezek az élmények egy adott kontextushoz kötöttek, az adott kontextus jellemzőinek feltárásával pontosabb képet kaphatunk a vizsgált élményeket befolyásoló tényezőkről, az élmények szerveződéséről, mintázatairól és pszichológiai következményeiről is. Emiatt a jövőben mindenképp érdemes erre a területre nagyobb hangsúlyt fektetni. A bemutatott mérőeszközök alátámasztják a módszer létjogosultságát, a kérdés csak az, milyen egyéb felhasználási lehetőségei vannak a modern technológiának a pszichológiai adatgyűjtésekben.

Erre próbálunk az elkövetkezendő időszakban kísérletet tenni. Egy mobilalkalmazás fejlesztésén dolgozunk, amely a hangulat mellett a Csíkszentmihályi és Larson (2014) által használt kérdések egy részét is tartalmazza. Arra a kérdésre keressük a választ, hogy milyen összefüggés van a hangulat és a szubjektíven megélt munkahelyi teljesítmény között. Egy korábbi kutatásunkban már megtudtuk, hogy van kapcsolat a hangulat, a pozitívitás¹¹ és a munkateljesítmény között, a kérdés az, hogy milyen irányú ez az összefüggés. Bízunk abban, hogy egy kéthetes vizsgálati periódusban, amikor a válaszadók értékelik a reggeli és esti hangulataikat, beszámolnak a napi teljesítményükről, és különböző helyzetspecifikus kérdéseket is megválaszolnak egy random időpontban, közelebb visznek minket ezen tényezők ok-okozati viszonyának feltárásához.

Irodalom

Atkinson, R.C. – Hilgard, E. (2005): *Pszichológia*. Budapest,

Caprara, G.V. – Steca, P. – Alessandri, G. – Abela, J.R.Z. – McWhinnie, C.M. (2010): Positive orientation: Explorations on what is common to life satisfaction, self-esteem, and optimism. *Epidemiologia e Psichiatria Sociale*, 19, 63–71.

Csíkszentmihályi M. (1997): *Flow – Az áramlat – A tökéletes élmény pszichológiája*. Budapest,

Csíkszentmihályi, M. – Larson, R. (2014): Validity and Reliability of the Experience-Sampling Method. In. *Flow and the Foundations of Positive Psychology–The*

---

¹¹ Pozitívitas = pozitív orientáció. Egy személyiségvonás, amely az optimizmust, az önbecsülést, az élettel való elégedettséget foglalja magában (Caprara, Steca, Alessandri, Abela és McWhinnie, 2010)

Collected Works of Mihaly Csikszentmihalyi. Szerk. M. Csikszentmihályi. 35–53. Dordrecht,

Csikszentmihályi, M. – Larson, R. – Prescott, S. (1977): Ecology of Adolescent Activity and Experience. *Journal of Youth and Adolescence* (6), 3, 281–294.

Finneran, C.M. – Zhang, P. (2002): The Challenges Of Studying Flow Within A Computer-Mediated Environment. In. *Proceedings of the Americas Conference on Information Systems*, Dallas, 1047–1054.

Fiske, D. (1971): *Measuring the concept of personality*. Chicago,

Killingsworth, M.A. – Gilbert, D.T. (2010): A Wandering Mind Is an Unhappy Mind. *Science* (330), 6006. 932.

Rachuri, K.K. – Musolesi, M. – Mascolo, C. – Rentfrow, P.J. – Longworth, C. – Aucinas, A. (2010): EmotionSense: A Mobile Phones based Adaptive Platform for Experimental Social Psychology Research. In. *Proceedings of UbiComp 2010: Ubiquitous Computing, 12th International Conference, Denmark: Copenhagen, September 26-29, 2010*. 281–290.

Smith, E.R. – Mackie, D.M. – Claypool, H.M. (2016). *Szociálpszichológia*. Budapest,

Internetes források:

Mirror – <https://www.mirror.co.uk/news/technology-science/technology/emotion-sense-app-track-your-1874867>

Haseb Akmal Blog – <https://hasebakmal.wordpress.com/2012/03/14/track-your-happines-iphone-app/>

A karcagi partikula működése a rectori hivatal tükrében 1676-tól 1850-ig

Éliás János*

Angol nyelv és kultúra – történelem és állampolgári ismeretek tanára,
OMA II. évf.
eliastonyik@gmail.com

Témavezető: Dr. Szabadi István

Az oktatás hatalmas szereppel bírt Magyarországon, különösen a protestantizmus megjelenése után. A lutheránus, kálvinista irányzatok kiemelten fontosnak tartották az általános körű iskoláztatást, ezzel egy szélesebb társadalmi rétegnek, a közrendűeknek is lehetősége nyílt a felemelkedésre. Kelet-Magyarország legmeghatározóbb oktatási intézménye a kora-újkorban a Debreceni Református Kollégium. Az iskola a megalakulása óta terjeszkedett, ún. partikulákat hozott létre a környező településeken. Ez a terjeszkedés egy idő után egyre nagyobbra nőtt, szinte történelmi Magyarország méretű lett a vonzáskörzet. Ennek a partikuláris rendszernek 1676-tól lett a tagja Karcag. A dolgozat a város gimnáziumának működését, illetve a vezetőjét, a rector személyét és feladatköreit mutatja be.

A kutatás célja és módszere

Célom ismertetni a karcagi partikula egyik nélkülözhetetlen alkotóelemét, mondhatni az intézmény mozgatórugóját: a rectori hivatal működését. A kutatásom elején megfogalmazott hipotézis is ehhez kapcsolódik, miszerint a karcagi gimnázium létrejöttében, fennmaradásában és fejlődésében jelentős szerepe volt a rectornak, mint az adott fiókintézmény Debrecenből kirendelt vezetőjének.

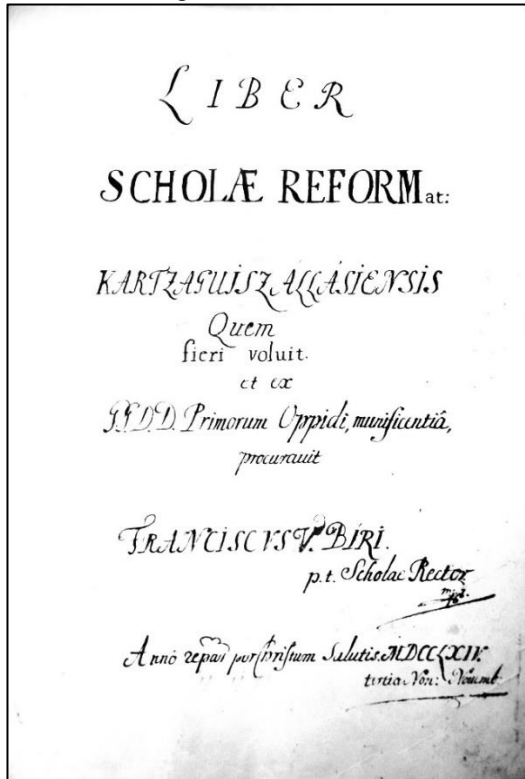
Kutatásom legnagyobb hányadát levéltári és szakirodalmi kutatás teszi ki, mely alatt főként a Liber Scholae Reformatae Kartzagujszállásiensis¹ (továbbiakban Liber Scholae) című iskolai anyakönyv bejegyzései értendők, melyek az intézmény történetének megírásának szempontjából felbecsülhetetlen értékű adatok. Kutatásaimat a Karcagi Református Egyházközség Egyházi (A jelzet, továbbiakban KRE-A), illetve Iskolai (H jelzet, továbbiakban KRE-H) iratcsomóival, valamint keresztelési, házassági és halotti anyakönyveivel egészítettem ki, illetve

---

* A szerző az Emberi Erőforrások Minisztérium Szegedi KisIstván Kutatói Ösztöndíjának támogatottja.

¹A könyv címdalán a teljes szöveg így szerepel: Liber Scholae Reformat: Kartzagujszállásiensis Quem fieri voluit. et ex G. G. D. D. Primorum Oppidi munificentia procuravit Franciscus V. Biri p.t. Scholae Rector m. p. Anno repar. per Christum Saluti MDCCLXIV. tertia Non. Novemb. Az 1764. november 3-án elkezdett és a 20. század végén elveszett eredeti dokumentum fotómásolata a Győrffy István Katolikus Általános Iskola könyvtárában található meg.

pontosítottam. Ezekből az elsődleges forrásokból készítettem kimutatásaimat, majd vontam le később a szükséges következtetéseket.

1. ábra:

A Liber Scholae Reformatae Kartzagujszallasiensis címoldala (fotómásolat) (Györffy-István Katolikus Általános Iskola Irattára [továbbiakban: GYIKÁII]) Sajat ábra.

A rector személye, feladatköre

A gimnázium alapítását az 1676-os évre tehetjük, amikor a Karcagi Egyházközség rectort kért a Debreceni Református Kollégiumtól (továbbiakban: Kollégium). Az első oskolamester neve B. Jenei György, akiről a debreceni anyakönyv így tanúskodik: „Georgius B. Jenei anno 1676 octobris. Academia ductus Kartzagujszallás pro Rector...” (Bajkó, 1976. 20.). Bár ekkor már létezett a karcagi gimnázium és a következő három évtizedben említést tesznek néhány rectorról különböző források, az érdemi oktatás mégis a török kiűzése, majd a hódoltsági területek, így Karcag

társágának újranevesítése után, 1722-től kezdődött meg. Ezt támasztja alá, hogy a gimnázium matriculája, a Liber Scholae is ekkortól vezeti az eseményeket.

A rector végzett debreceni togatus teológus volt, akinek szolgálati ideje 2-3 évre szólt, s a partikulákba fizetésért jött tanítani, hogy későbbi tanulmányait finanszírozhassa. (Székely, 1895. 7.) Szolgálati idejét kitöltve két lehetőség állt előtte: vagy valamely külföldi, nyugat-európai akadémiaira ment továbbtanulni, vagy itthon maradása esetén rendes lelkésszé választották meg. Előbbi esetén világi mecénásokat keresett a tanulmányaihoz, valamint a Kollégium is segítette ebben a külhonba vágyó diákokat. Amennyiben viszont a Kollégium segítségét igénybe vette, úgy stúdiumának elvégzése után köteles volt anyaiskolájába visszatérnie, s ott a professzori állást elfoglalnia.

A karcagi partikula ügyeit, tanulmányi rendjét és szellemi életét leginkább a Debreceni Kollégium határozta meg, vezetése közvetlenül a karcagi református lelkész és presbitérium felügyelete alatt állt. Az iskola tanügyi vezetésével a rector volt megbízva, akinek hatáskörébe tartozott az iskola belügyeinek, a tanulmányi rend irányításának és a diákok fegyelmezésének joga. A rectort az Egyháztanács ellenőrizte: egy iskolaszéki tag heti egyszer megvizsgálta az osztálykönyveket, s a rectornak referálnia kellett a tanügy állásáról. Épp ezért különös, hogy a rectori tisztség nem számított az iskolán belüli belső hivatalnak, így 1796-ig nem választották be az egyháztanácsba sem. (Székely, 1895. 8.)

A karcagi iskola kihagyásokkal, de mind a nyolc klasszist működtette: a collectorok, lectorok, declinisták, conjugisták, etymologisták, syntaxisták, poéták és logicusok osztályai álltak fenn Karcagon 1850 előtt. Általában a legfelsőbb két osztályt tanította a rector, az alsó hatot pedig egy-egy praeceptor, azaz segédtanítók, akik ugyanúgy az intézménybe jártak, s az alsóbb évfolyamokat oktatták. Mivel azonban a karcagi, többségében földművelő családok csak a Ratio Educationis kötelezettségei szerint 12 éves korig jártatták iskolába a gyermeküket, a felsőbb évfolyamok gyakran nem is indultak. Így a rector kevesebb praeceptorral az alsóbb osztályokat oktatta. (Soós, 1930. 58.) Így a partikuláris rendszer kettős haszonnal bírt: a tógás deákoknak 2-3 évre munkát és megélhetést biztosított és gondoskodott az anyaiskola utánpótlásáról. (Győri, 2008. 78.)

A karcagi tanító folyamatos kapcsolatban állt a debreceni rectorral, ezzel is fenntartva a partikuláris függést. Ez a kapcsolat egészen a rector kinevezésétől a szolgálat leadásáig élt írásos formában is. A rector hivatalba lépése előtt egy kötelező nyílt levelet adott ki, mely egyfajta hivatali esküként is felfogható. Alább a Lovász Imre (szolgált: 1824–27) által kiadott levélben felfedezhetjük a rectori eskü főbb elemeit is, ezeket dőlt betűvel jelöltem: „Én alább megirt, a Nemes Debreczeni Collegiumnak Tiszteletes Professoraitól a karczagi oskolának igazgatására és abban levő Tanulóknak oktatására kiküldetvén, szentül és igaz hittel fogadom, hogy annak az oskolának megmaradására, nevedezésén és épülésén egész tehetséggemmel, jó lélekkel vigyázok, és abban a rám biztatandó Tanulókat mind az igaz keresztény vallásra mind a tisztességes Tudományokra a Nemes Collegiumban be

vett tanításnak rendi szerint tanítva oktatom, és a mellett a Fenyítékbe a mértékletességet követem és azt fogadom, hogy sem komor, haragos, veszekedő, kegyetlen; hanem engedelmes leszek. [...] A szent Ekklezsiának Tiszteletes Prédikátorához, Elöljáróihoz, Curatoraihoz egész engedelemmel, tisztelettel és szeretettel leszek. [...] Mindezekre Isten kegyelme velem lévén, magamat ajánlom, hogyha pedig hivatalomba ezen fogadásom szerint el nem járnék, szabad legyen engemet [...] ezen hivatalomból kitenni; ha pedig én hivatalomat esztendőm kitöltésének ideje előtte el hagynám, minden Testimonium nélkül bocsáttassam el. Debreczenben 22. Martiusban 1824. Lovász Imre” (KRE-H, 1824)

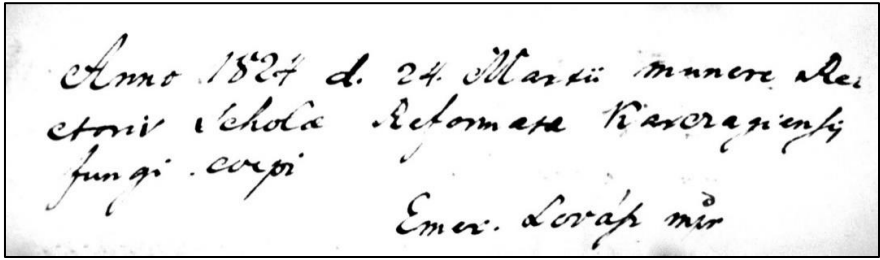
Így láthatjuk, hogy a rector többek között megesküdött a kollégiumi szabályok Karcagon történő betartására, a helyi egyházi vezetőknek való engedelmes-ségére, kötelező viseletének megtartására, valamint a fenyítés mértékletességére is. Az utolsó bekezdésben pedig kijelenti, hogy amennyiben nem az eskü szerint járna el, úgy a feljebbvalók elküldhetik őt, ha pedig ő maga hagyná el a tisztségét a hivatala kitöltése előtt, úgy minden bizonyítvány nélkül el kell bocsátani a Kollégiumból.

Az arra ajánlott és kijelölt tógátus deák a Kollégium seniorának felügyelete alatt foglalhatta el a rectori hivatalt, melyről a senior levelet is adott ki. Ez tartalmazta a rectori eskü be nem tartása, illetve az iskolamester szolgálatával való elégedetlenség esetén az egyházköztség egyik fontos jogát, mely alapján az eklézsia szabadon rendelkezhetett akár a rector elbocsátásáról is. (Székely, 1895. 9.)

Ezt követően maga a debreceni professor állította ki a tisztséget ellátó diák megbízólevelét az őt fogadó településnek, mely így hangzott:

„Jó reménységgel tőlünk ifjú Lovász Imre a karcagi Református Oskolába oskolamesternek kinevezetik; [...] az őt fogadó helység javításának, fejlődésének magát adja, [...] Testimoniumára méltón viseli magát ennél fogva. A mi szokásunkban átadta magát hivatalának, miszerént úgy erkölcsösen, tisztességesen, buzgón viseli majdan magát. Kérem a Magasságos Istent, hogy az ő jószántából áldással, hasznosan igazgassa az oskolát. Debreczenbenn, 1824. márczius 22. napján. Alázatos szolgálja: A debreczeni Ref. Collegium professora és e hely rectora Erdélyi József” (KRE-H, 1824)

A karcagi rector tehát hivatalosan ezen levelek kibocsátásával kezdte meg hivatali működését. A debreceni ajánlólevél kiállítását követően minden rector bejegyzett a Liber Scholae Reformatae Kardszagujszállásiensis iskolai matriculába egy szöveget, melyben megjelölik hivataluk elfoglalásának pontos dátumát, valamint aláírásukkal hitelesítik azt. Lovász Imre rector bejegyzése a következőként hangzik magyarra fordítva (Lovász az utolsó, aki latinul rögzíti a rector-sága kezdetét): „Én alább irt Karczagi Rectorrá lévén hozzá fogtam hivatalom folytatásához. Martius 24.-én 1824. Esztendőben. Lovász Imre” (Liber Scholae, fol. 32., Ford: É.J.)

2. ábra:

Lovász Imre kézjegye az iskolai anyakönyvben (Liber Scholae Reformatae Kartzagujszalasiensis (fotómásolat, GYIKÁII) Saját ábra.

A rector fizetése, természetbeni juttatásai

A rector a hivatalát azért vállalta, hogy a 2–3 évi szolgálata alatt összegyűjtse a szükséges pénzüsszeget a nyugat-európai tanulmányaihoz. Egy 1719-es összeírás szerint a rector járandósága csupán a tandíjakra korlátozódott. Így az egyes osztályokba járó tanulóktól fejenként a következő összegeket kapta:

-	Collectorok		20 Dénár
-	Lectorok		50 Dénár
-	Declinisták		60 Dénár
-	Conjugisták		90 Dénár
-	Etymologisták	1 Frt ²	20 Dénár
-	Syntaxisták	1 Frt	60 Dénár
-	Poéták	1 Frt	80 Dénár
-	Logicusok	2 Frt	40 Dénár

(Elek – Patkó, 1994. 26–27.)

Ez az állapot 1752-re javult, amikor a diákoktól kapott tandíj különféle természetbeni juttatásokkal is kiegészült. Ez több okból is kedvezőbb volt: a tandíjából befolyt összeg egy részét nem kellett például ételre költenie, másrészt, ha több terményt kapott, mint amennyire szüksége volt, a fölösleget eladhatta, így a vagyonát tovább tudta gyarapítani.

1752-től tehát a következő juttatásokat kapta a tandíj mellé. A régi mértékegységek mellé igyekeztem kiírni a mai formájukat is, ezáltal elképzelhetőbbé válik azok mennyisége.

-	Kézpénz	34 Rft ³	
-	Búza	20 kila ⁴	2640 l
-	Árpa	20 kila	2640 l

² 1 Kurta Forint (Frt) = 50 Krajcár (xr) = 100 Dénár

³ 1 Rhénes Forint (Rft) = 60 Krajcár = 120 Dénár

⁴ 1 kila = 2 pozsonyi mérő = 2640 liter

- Nád	400 kéve	
- Tűzifa	2 öl	
- Hús	50 font ⁵	28 kg
- Só (a hús tartósítására)	50 font	28 kg
- Faggyú (gyertyára)	15 font	5,04 kg
- Bor	3 akó	162,9 l
- Szállás helyetti készpénz ⁶	25 Rft 30 xr	
- Borsra és sáfrányra	1 Rft 42 xr	

(KRE-H, 1752)

Bár igen nagy mennyiségű búzát és árpát kapott adományba, ezen kívül az egyházközség rendelkezésére bocsátott neki a saját vagyonából 4–4 köböl⁷ földet, melybe saját maggal vethetett búzát és árpát.

Összesítve a tandíjakat, a természetbeni juttatásokat pedig akkori pénzértékre átváltva kijelenthető, hogy a különféle járandóságok a rectornak évi átlag 6-700 Rft összegű fizetést jelentettek, mely igen tekintélyes összegnek számított. (Soós, 1930. 56.)

A régi iskola leégése után az új épület fundamentumát 1813. június 18-án tették le.⁸ Eredetileg földszintesre tervezték, de 1817-ben egy újabb szerződés szerint a kőműves már a „felső rész”, azaz az emelet építését is elvállalta. A munkálatok olyan hatékonyan zajlottak, hogy az épület 1818-ra elkészült annyira, hogy az oktatás megkezdődhessen. Az új épületben megoldották a tanítók ingyenes lakhatását, így kialakítottak egy szobát a praecceptoroknak és egy külön helyiséget a rectornak. Ezen kívül rendelkeztek egy közös konyhával, illetve több szobát magtárnak használtak. Az iskola épülete 1819-re készült el teljesen. (Elek – Patkó, 1994. 31.)

A rectori szoba 1818 decemberére vált lakhatóvá, ekkor költözhetett be az akkori oskolamester, Balogh Péter. A Liber Scholae Reformatae Kartzagujszállásensisben fennmaradt egy lista a helyiség berendezéséről, melyet az első lakója Balogh már emeritusként rögzített. A lajstrom szerint a rectori szoba bútoraként szolgált egy ruhatartó komód, egy almárium, egy könyvespolc, egy ebédlőasztal, egy íróasztal, egy kék színű ágyl, egy ruhatartó fogas és három fehér karosszék. Ezen kívül a szobában volt még egy felújítandó régi karosszék, melyet Balogh Péter szerint az akkori rector, Fórián István 1764 körül ajándékozott az iskolának (közel 60 éves lehetett a szék!). (Liber Scholae, fol. 286.)

⁵ 1 font = 0,56 kg

⁶ Ezt a pénzüsszeget csak 1819-ig kapta, amíg fel nem épült az új iskolaépület, melyben kialakították a rectori szobát. A szoba első lakója Balogh Péter (rector: 1818-21) volt.

⁷ 1 köböl föld akkora föld, amelybe 1 köböl búzát (128 liter) vetettek el (kb 94 négyszögöl = 338,4 m²)

⁸ „Tevődött le az Oskola épületéhez a legelső kő, melynek felépítéséhez adjon az Isten kegyelmet és segédelmet!” – Karcagi Református Egyházközség Kereszteltek, Házasultak és Meghaltak anyakönyve (1791–1829) fol. 438.

A lista igen gazdag berendezést enged feltételezni, mely a tanításra való felkészülés megfelelő körülményeit nyújtotta az oskolamesternek. Így az ágy a pihenést, az asztal és könyvespolc a tanulást és a tanítást, az ebédlőasztal az étkezést, a külön szoba – elszeparálva a praeceptoroktól – pedig a nyugalmat biztosította a rectornak.

3.ábra:

Balogh Péter, rector, a szoba első lakója. Weber Henrik grafikája, 1860. Forrás: (https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/8427/b2_kep05800.jpg?sequence=1&mp:isAllowed=y – letöltés: 2019.10.18.)

A rector az iskolai teendőin kívül szolgálatot teljesített az egyházközségnek is, melynek tiszteletdíja egyfajta kiegészítés volt a járandósága mellé. A prédikátor rendkívül sokrétű feladatai miatt (keresztelés, esketés, temetés, prédikálás stb.) a tanító kötelességei közé tartozott a temetésben való segédkezés, így tanítással bűcsúztatott elhunytá 12, énekszóval eltemetett halottra pedig 6 krajcárt kapott. Tekintve, hogy még a 18–19. század fordulóján sem volt Karcagon képzett orvos (az első, dr. Lenk Adolf csak az 1830-as években foglalta el karcagi hivatalát), csupán önjelölt kirurgusok (seborvosok) láttak el minden beteget, gyakran elkezelve a problémát. Az elhalálásokhoz hozzájárult még az 1739-es pestisvész, valamint

az 1831-től fellépő, a mocsaras vidék miatt szúnyogfelhős területen a kolerajárványok, illetve a magas arányú csecsemőhalandóság is, melyekre a Karcagi Református Egyházközség halotti anyakönyvei rávilágítanak.

A pestisjárvány során a Halotti Anyakönyvek bejegyzéseiből kiszámítható egy megközelítő érték, hogy 1739-ben mennyit keresetett temetésekkel a rector.⁹

A Karcagon 1739 első felében lezajló pestisvész során a Halottak Anyakönyvében január 1-je és május 27-e között Kereszturi Ferenc prédikátor (szolgált: 1737–1743) 1480 pestisben elhunyt nevét rögzítette 31 oldalon keresztül (fol. 215–246), melyek közül 491 prédikációs, 715 énekszós és 274 ismeretlen jellegű temetesként került bejegyzésre. Kiszámolva a tanítással járó ceremóniáért a vizsgált öt hónapban 5892, énekes búcsúztatásért 4290, a meghatározatlan típusú szertartásért körülbelül 2466 krajcárt kaphatott kézhez. Ez összesítve 12648 krajcárt jelentett, mely átváltva 210,8 Rft. Ez az összeg egy rector 2–3 évi átlagjövedelmének 30%-át teszi ki!

1831-ben a Halotti Anyakönyv bejegyzései esetén is rendelkezünk pontos kolera általi halálozási adatokkal. A járvány szembetűnően augusztus 14-én ütötte fel a fejét Karcagon, bár a bejegyző prédikátor szerint az ezt a dátumot megelőző napokban is haltak meg hasonló tünetekkel hívek,¹⁰ s egészen szeptember végéig tartott ki, így a meghaltak száma 625 ebben a rendkívül heves járványban. Őket azonban a betegség minél eredményesebb megfékezése érdekében gyorsított eljárásban temettek el a hagyományos szertartásokat elhagyva, ezért a rector ezekért az elhunytakért nem kapott szolgálaton felüli juttatást¹¹ (nem volt lehetősége segédkezni a búcsúztatásokon azok hiánya miatt).

A fenti adatokból, számításokból látható, hogy főként egyes járványos időszakokban a halottak megnövekedett számából adódóan ez a kötelessége ugyancsak jelentős összeget jelentett az aktuálisan szolgáló iskolamesternek.

A praeceptor publicusok

Érdemes megemlíteni a rector fő támaszait, a praeceptor publicusokat, a karcagi gimnázium segédtanítóit. Általában a rector által tanított felsőbb osztályok tanulói közül kerültek ki, akik az alsóbb klassziszokat oktatták. Ez mindkét félnek kedvezett: a rectornak kevesebb osztályt kellett tanítania, a praeceptorok esetében pedig így érvényesült a tanítva tanulás elve (*docendo docere*), miszerint a kisebb diákokat

---

⁹ A két megközelítő érték esetében az 1752-ből ismert 6 és 12 krajcáros honoráriummal, az ismeretlen szertartású temetések esetén középértékkel, tehát 9 krajcárral számoltam.

¹⁰ „Augustus 14ik napjától fogva, a’ mikor bizonyosodott bé a’ Choleraanak ki ütése; noha az elütt való napokban is hóltak már némellyek ezen gonosz nyavajának jeleivel...” - Karcagi Református Egyházközség Házasultak (1830–52) és Meghaltak (1830–48) anyakönyve, fol. 36.

¹¹ „September végén, [...] meg szünvén a’ közönséges félelemnek magja; Octoberben újra elkezdődött a’ Halottaknak szokott czeremoniával való temetésök.” - Karcagi Református Egyházközség Házasultak (1830–52) és Meghaltak (1830–48) anyakönyve, fol. 37.

oktatva átismételte a korábbi anyagokat, s közben a rectortól sajátíthatta el az új ismereteket. (Elek – Patkó, 1994. 17.)

Feladatairól természetesen beszámolt feljebbvalóinak: az egyházi előljárásának és a vizgálóbizottságnak nyilvánosan számot kellett adnia az osztálya előmeneteléről az évenkénti vizsgákon. Amennyiben pedig a rector valamilyen hivatalos ügy okán nem tartózkodott az iskola falai között, úgy az általa megbízott praeceptor örködött az iskola külső és belső rendje fölött. (Székely, 1895. 15.)

Oktatás a karcagi partikulában

A karcagi partikulában folyó oktatást a debreceni szerint végezték, tehát az minden tekintetben a Kollégiumot követte. Sajnálatos módon azonban Karcagon nem maradt fent egyetlen feljegyzés sem tantervről vagy tananyagról, így az iskolai könyvtári állományra támaszkodva kaphatunk némi tájékoztatót az oktatás anyagáról. Az 1805-ös könyvtári összeírásban a következő könyvekről adnak számot:

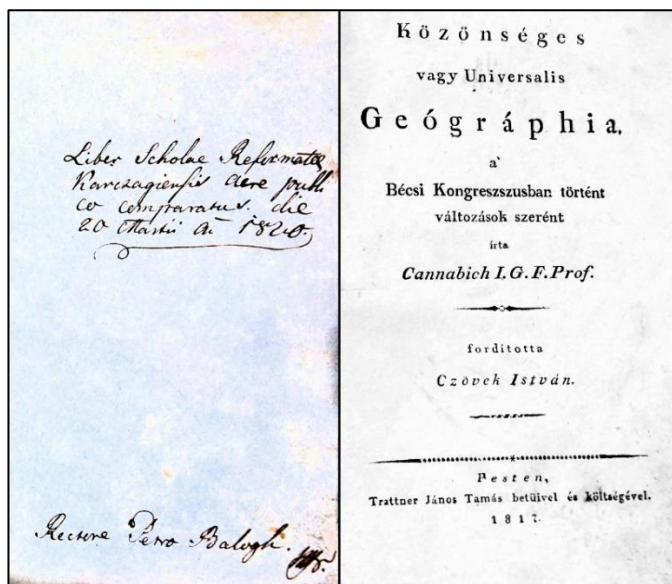
- Két darab Cornelius
  - Két Colloquium
  - Egy Rudimenta
  - Hét a, b, c
  - Kilencz Kis Káté
  - Hét kis História
  - Tíz Oskolai Ujj Átlás kisebb
  - Tíz Oskolai Ó Átlás bekötve
  - Négy Oskolai Magyar Ujj Átlás
  - Tíz Rámás Mappa
- (Liber Scholae, fol. 284.)

Így kiderül, hogy az olvasás és írás alapjai mellett a latin nyelvet, ókori irodalmat, történelmet, egyháztörténetet, vallástant, földrajzot és éneket tanítottak. 1821-ben gyarapodás figyelhető meg az állományban, így az iskolában tanított ismeretanyag is vélhetően szélesedett (például a könyvtárba természettudományos kötetek is kerültek). Balogh Péter emeritus rector a következőket írta fel a Liber Scholae Reformatae Kardszagújszállásiensisben:

- Természet História, és Mesterség Tudomány Kisszántai Pethe Ferencz által. – 1 kötet
- A legnevezetesebb Természeti dólgek esmérati Sz Györgyi Jósef által. – 1 darab
- Természeti Tudomány a' Köznépnek Fábján Jósef által
- Cannabich leg ujjabb Geographiaja; fordította: Czövek István – 2. tomus
- Magyar Grammatika
- Négy meg rongollott Oskolai Uj Átlás
- Négy Schüttzii Liber Scholasticus
- Elementa Grammatices Latinae

- Két Oskolai Uj Átlás a' kisebb Classisok számára
- Két regibb A. B. C.
- Egy régi Énekes könyv
- Európának egy közönségi nagy mappája rámába foglalva, melyet az Oskolának ajándékozott Prokátor Zábrátzky Ur.
- Két be kötetlen Debreczeni Uj Átlás
(Liber Scholae, fol. 285.)

A következő leltárra 1839-ben került sor Miklóssy Mózes rectorátusa idején. Ekkor már jóval több kötet, 170 darab címe kerül feljegyzésre az iskolai öreg könyvben, melyeknek témája főként ugyanaz, mint az 1821-es összeírás könyveinek. (Liber Scholae, fol. 252–256.) A három lista alapján szemmel látható a tananyag folyamatos bővülése és fejlődése, mely egy sokrétűbb tudást biztosíthatott a debreceni Kollégiumba készülő diákoknak.

4. ábra:

Az 1821-es állománygyarapodás egyik kötete, benne Balogh Péter rector kézjegye.
Saját ábra.

A fegyelmezés

A rector és a praecceptor nem csak oktatója, hanem nevelője is volt a diákoknak, s mint olyan, elkerülhetetlen volt a fegyelmezés. Ha a diák vétett a szabályok ellen, az 1812. március 6-án, Karcagon elfogadott szabályzat szerint jártak el ügyében.

Láthatjuk, hogy a rectornek ebben az esetben is nagyobb hatalma volt, de a praeceptorok is (engedéllyel) gyakorolhattak mérsékelt testi fenyítést: „7. A’ Praeceptoroknak szolgáljokat veréssel büntetni se szabad lészen, hanem annak, ha hibázik, meg büntetése az Oskola Rectorot illeti; a’ Tanítványaikat is plágával, vesszővel, vagy éppen fejének verésével büntetni ez után is, mint eddig tilalmas marad: a’ gyermeknek egyedül farára és az Ekklesiái Elöljáróság színe alatt Oskola Rector Ur által ki adandó szíjjal való ütés, és tsak módjával engedtetik meg. 8. [...] ha az Oskola Rectorának meg intésére nem jobbúl a’ hibás Iffjú: harmadik ízben, vagy a hiba éppen nagy vólta egyszerre is az Ekklesiái Elöljáróságnak bé jelentessen [...]. A tanulást nem szerető ki vettetik.” (KRE-H, 1812)

A szigorú szabályzat ellen számos diák és praeceptor vétett. A legáltalánosabb kihágások a következők voltak: veszekedés, részegeskedés, fajtalan versek írása, az iskola kitakarításának elmulasztása, heverés, kártyázás. (KRE-H, 1812) Számos esetet feljegyez a Liber Scholae, amikor a diákok a tilalom ellenére kiszöknek az iskolából, nem tanulnak, rossz a magaviseletük, az ugyancsak fiatalokú praeceptorok a növendékeiket törvénytelenül büntetik. (Liber Scholae, fol. 15.) Bár gyermeki mivoltukra való tekintettel velük elnézőbb volt az Egyháztanács, mint egy rectorral, ekkor már a felelősségre vonásuk nyilvános megvesszőzésük, súlyosabb esetben az elbocsátásuk volt.

Az iskolából egy esetben bocsátott el az Egyháztanács rectorot. 1794-ben Szabó János hivatalát mondták fel rectori esküjének be nem tartása miatt. Az irat szerint „már régtől fogva Rector Uramnak nagy szorgalmatlansága, vagy a’ Tanításra való alkalmatlansága miatt [...] annak orvoslása végett [...] el végezték az előljárók, hogy mivel már sokszori intésre is Szabó János Uram az oskolát jobb karba nem állította, mellyhez reménység sintsen, nehogy az Oskola végképpen elromoljon, gyermekeinknek nagy károokra [...] Tiszt. Senior Úr hírével most mindjárt botsáttasson el, ’s helyébe más alkalmatosabb személy hozattasson.” (KRE-A, 1794)

Következtetés, összegzés

Felsorolva a fentebb látott példákat és feljegyzéseket, kutatásom során hipotézisem, miszerint a karcagi partikula mozgatórugója, a Debrecenből kirendelt rector jelentékenyen közreműködött a gimnázium kiépülésében, fennmaradásában, fejlődésében és gyakorlatilag az egyetlen összeköttetés volt a Debreceni Kollégium és a partikula között, beigazolódt.

Kutatásomat a következőkben az egész történelmi Nagykunságra (Karcag, Kisújszállás, Kunhegyes, Kunmadaras, Túrkeve) tervezem kiterjeszteni hasonló módszertan alapján, bemutatva a fentebb említett négy további partikula működését. Ezek vizsgálatát kiemelten fontosnak tartom, mivel – kisebb megszakításokkal – ezek a fiókintézmények 1850-től önállósulva tovább éltek és a mai napig fennmaradtak, jelenleg is aktívan működnek.

Irodalom

Bajkó Mátyás (1976): A karcagi középfokú (gimnáziumi) oktatás története. In. *A karcagi Gábor Áron Gimnázium és Egészségügyi Szakközépiskola jubileumi évkönyve*. Szerk. Szalai Istvánné. Karcag,

Elek György – Patkó Csaba (1994): *Iskolánk története*. Karcag,

Győri L. János (2008): „Egész Magyarországnak és Erdélységnek... világosító lámpása”. *A Debreceni Református Kollégium története*. Debrecen,

Soós Adorján (1930): A Karcagi Református Reál-gimnázium története. In. *Karcagi Református Nagykun Reál-gimnázium Értesítője az 1929-1930. iskolai évről*. Szerk. Gaál László. Karcag,

Székely József (1895): Az ev. ref. gymnasium története. In. *A karcagi ev. ref. Gymnasium Értesítője az 1894–95-ik tanévről*. Szerk. Faragó János. Karcag,

Források

Karcagi Református Egyházközség irattára A (egyházi iratok) 1794.

Karcagi Református Egyházközség irattára H (iskolai iratok) 1752, 1812, 1824.

Karcagi Református Egyházközség Kereszteltek, Házasultak és Meghaltak (1730-1895) anyakönyve

Liber Scholae Reformatae Kartzaguiszállásiensis Quem fieri voluit. et ex G. G. D. D. Primorum Oppidi munificentia procuravit Franciscus V. Biri p.t. Scholae Rector m. p. Anno repar. per Christum Saluti MDCCLXIV. tertia Non. Novemb. (fotómásolat). Györffy István Katolikus Általános Iskola Könyvtára.

Tudásmenedzsment – a vállalati versenyképesség biztosítója. Avagy, a „tudásmunkások” megjelenése a cégek gyakorlatában*

Kukucska Zsuzsa
Szociálpolitika MA, II. évf.
kukucskazsuzsi@gmail.com

Témavezető: Dr. Czibere Ibolya

Bevezetés

Manapság számos új iparágban szemtanúi lehetünk a tudásorientált nézőpontnak, a technológiai innovációknak, forradalmi átalakulásoknak. Például a biotechnológia, az informatika, a telekommunikációs e-kereskedelem területein, akárcsak az energetikai, vagy járműgyártási területeken. Tehát az úgynevezett „tudásmunkások” száma és aránya jelentős növekedésnek indult a munkaerőpiac számos szegmensében, a vezetők és foglalkoztatottak körében egyaránt (Drótos, 2013).

A fejlődés, az innovatív infokommunikációs technikai (IKT) megoldások a szervezetek életében is változásokhoz járultak hozzá. Mind a szervezeti kultúra, mind az erőforrások összetétele, értékelése és mennyiségi-minőségi dimenziói átértékelődtek. Ezen értékteremtő erő a vállalatok esetében az „infrastruktúrán túli eljárásokban, a szakemberekben, a vállalati termelési kultúrában megtestesülő tudástőké[ben]” mutatkozik meg (Poór és mtsai., 2017. 371.).¹

Ezen tudástőke értelmében, s egyben jelenségeként is egyfajta tudástársadalomban, s intellektuális forradalomban élünk, melyhez az infokommunikációs eszközök terjedése, a tudás, valamint az egyéni kompetenciák felértékelődése ugyancsak hozzájárult. A modernizációval összefüggésben, a cégek gyakorlatában a gazdasági tőkén túl maga a humán tőke, a kvalifikáció, a szakértelem, a személyes kompetenciák és attitűdök is befolyásoló tényezőként jelennek meg – vagyis az intellektuális és információs tőke formái.

A tudás egyfajta kulturális tőkeként is interpretálható, amely az egyén életében számos impulzus hatására változtatható és egyben önkéntelenül is folyamatosan változó. Típusait tekintve három alcsoportra különböztethető meg. Egyrészt megjelenik, mint inkorporált – bensővé tett - tőke, amelyhez időigényes elsajátítási folyamat társul. Másrészt megjelenik a tárgyiasult, azaz objektívált tőke, amely

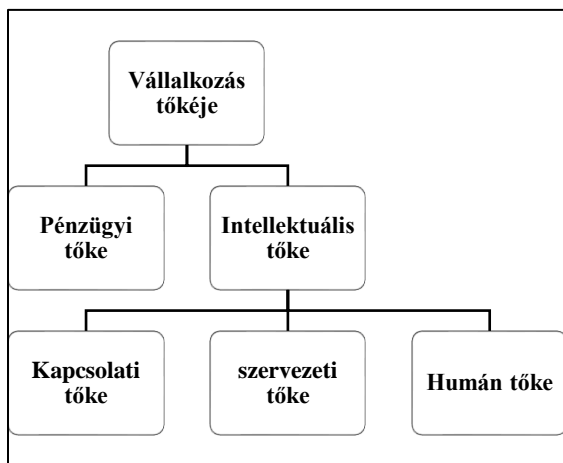
---

* A tanulmány megjelenését az EFOP 3.6.3-VEKOP-16-2017-00007- „Tehetségből fiatal kutató” – A kutatói életpályát támogató tevékenységek a felsőoktatásban pályázatból biztosított forrás tette lehetővé.

¹ „A szervezetek igénye egyre inkább nő a professzionális szellemi tőkével bővített szolgáltatások iránt. A mai vállalatok piaci értékének nagyobb részét nem is a könyv szerinti értékük adja, hanem az egyéb olyan értékek, mint a szellemi-, illetve tudástőke” (Boga-Pohl, 2013. 17.).

anyagi hordozóként nyilvánul meg. Ugyanakkor magának a tárgyasult formában megjelenő tőkének a kulturális érzékelése is az inkorporált tőkén alapszik. Harmadrészt pedig az intézményesült állapotban megmutatózó tőke írható körül, mint alsó csoport, amely a titulusokat foglalja magába (Bourdieu, 1999).

A tanulmány középpontját alkotó intellektuális, valamint információs tőkék elsődlegesen közgazdaságtani, szervezetekre és vállalatokra vonatkozó leírásokban dominánsak – s mint ahogyan az 1. számú ábra is mutatja, a vállalati tőkeösszetétel elemeit jelenítik meg. Aspektusaik ugyanakkor az egyénekre nézve is értelmezhetőek, mint a szellemi erőforrások tulajdonosára. Az intellektuális tőke három alapvető alterületre bontható – mint a kapcsolati, a szervezeti és a humán tőke. Ezen belül, a humán tőke további alsó csoportjaként válik értelmezhetővé a tudástőke, a képességek és kompetenciák, attitűdök (Klausz, 2006; Harazin, 2009). Mindezek tehát az egyén kulturális tőkéjeként jelenhetnek meg a Bourdieu-i értelmezés szerint, s hozzájárulnak a „tudásmunkás” szakmai életútjához.

1. ábra

Vállalati tőkeösszetétel

Saját szerkesztés. Forrás: Szeghegyi, é.n.

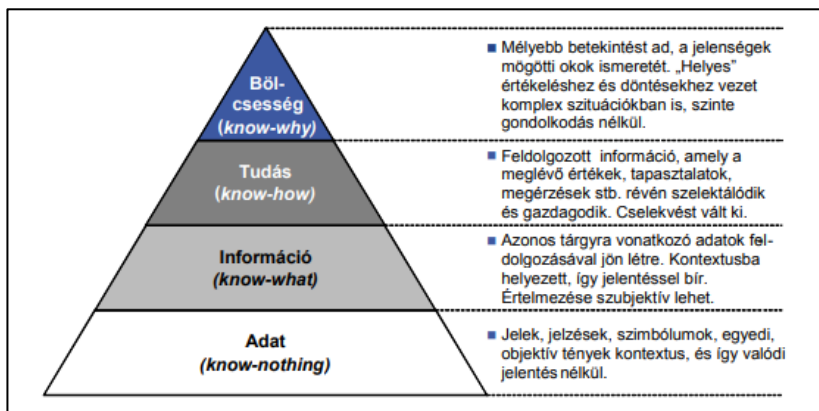
(<https://kgk.uni-obuda.hu/sites/default/files/TMBSC.pdf>; 11. – letöltés: 2019.05.05.)

A tudásmenedzsment mint a szellemi tőke koncentrációs ereje

„A tudásmenedzsment teret nyújt ahhoz, hogy a szervezetek a munkatársaik szellemi tőkéjét jobban hasznosíthassák, fejleszthessék, valamint a munkavállalók tapasztalatait a céljaik szolgálatába állíthassák. A döntéseik meghozatalakor ugyanis megfelelő tudásra van szükség, amelyet megfelelő időben kell „mobilizálni” (Boga-Pohl, 2013. 12.).

Maga a tudásmenedzsment „az intézményi szellemi tőke növelését célzó törekvések összessége[ként]” értelmezhető (Sándori, 2001. 4.), továbbá az egyik legfontosabb szervezeti tőkeként jelenik meg, amely versenyelőnyöket és magát a versenyképességet biztosító fő erőforrást foglalja magába (Lengyel, 2005; Keczer, 2016). „A tudásmenedzsment egy további megközelítésben elsősorban a szervezetben felhalmozott tudás számbavételét és értékelését takarja... Lényege a nem tárgyiasult erőforrások, más néven az intellektuális tőke értékbeli gyarapodásának elősegítése, egyben a vállalati tudásvagyon megtérülésének biztosítása” (Drótos, 2013. 11.).

Rob Abbott, illetve Kühn-Abecker leírásában is megjelennek a problémák feltárásai, amelyeket orvosolni kell. Ilyen például, hogy az intézmények esetében az információk halmaza szerteágazó, de rendezetlen – akárcsak a dokumentumok és a rendelkezésre álló adatbázisok. A tudás, a szakmai kompetenciák mint know-how pedig személyekhez kapcsolódnak. Ezáltal, amennyiben az alkalmazott elhagyja munkahelyét, vele együtt a szakmai jártasság is elvész a munkahelyről (Abbott, 2000. idézi Sándori, 2001; Kühn – Abecker, 1997. idézi Drótos, 2013). Épp ezért „a szervezetek számára versenyelőnyt jelentő tudásnak el kell válnia a személyektől és a szervezet rendszereinek, folyamatainak, termékeinek, szabályainak és kultúrájának részévé kell válnia” (Myers 1996. idézi Drótos, 2013. 9.).

2. ábra
AITB Piramis
Forrás: Drótos, 2013. 7.

A tudás nem csupán mint tőke, hanem adatokat, információkat, tudást és bölcsességeket magába foglaló, egyfajta AITB Piramisban is körülírható – amely egyben a fokozatokat is jelzi (2. ábra). A szintek között folyamatosan nő az egyén szerepe, alulról felfelé építkezik. Továbbá a szintek szélessége a mennyiségek

megjelenítőjeként is értelmezendő (Drótos, 2013). Az adat többek között az objektív tények összességéként jelenik meg mint tény vagy mérési eredmény, mely egy adott időpontban egy adott szituációra vonatkozik. Az információ mint használható adat jelenik meg – mint az adott időpontban, s helyzetben a körülmények hatására kialakult tény, vagyis adatok konszolidált halmaza. A tudás pedig az információ adott helyzetben történő értelmezését foglalja magában (Davenport – Prusak, 2001. idézi Boga-Pohl, 2013).

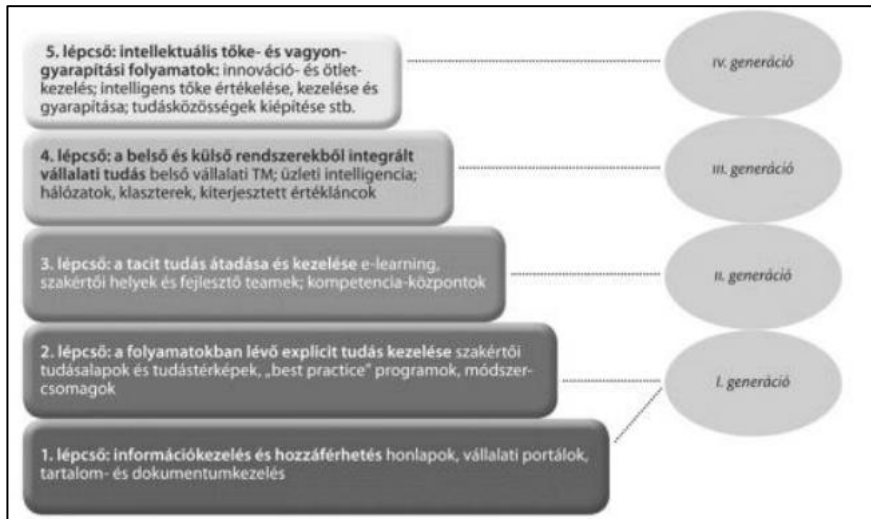
A Knowledge Associates CE által szervezett Knowledge Management vezetői szeminárium keretében a tudásmenedzsmentet „a tudástőke létrehozásának, megtartásának, megosztásának, számontartásának és felhasználásának alapvetően új módja” szerint értelmezik (Sándori, 2001. 4.). Keczer Gabriella leírásában pedig a sikeresség kulcsaként jelenik meg, miszerint „azok a szervezetek tudnak igazán sikeresek lenni, amelyek képesek a tudás felismerésére, gyűjtésére, rendszerezésére, megosztására, használatára, és mindezek alapján új tudás létrehozására is képesek” (Keczer, 2016. 166.).

A tudásmenedzsment történeti áttekintése

„Kezdetben a tapasztalat és szakmai ismeret rendszerezésének módszere volt, amely egyidős az írás történetével” (Boga-Pohl, 2013. 19.). Maga a kifejezés már az 1980-es évek közepén megjelent, a köztudatban mégis csupán az 1994-es év hozott áttörést, amikor a Fortune magazin közlésében is megjelent (Sándori, 2001.).

A történetiség szempontjából az MTA Tudásmenedzsment Albizottsága készített 2009-ben egy műhelymunkát, melyet Boga-Pohl Patricia (2013) szintén felhasznált doktori disszertációja megírásának alkalmával. A műhelymunka több fázisra bontja a tudás menedzselésének történetét, egészen a 20. század végétől. Az 1. generációt a tudástermelés fókuszba helyezése jelöli, melyben a tudás mint termék, az információ, pedig mint erőforrás jelenik meg. Tehát alapvetően a technológia került a középpontba. 2. generációként az explicit és tacit tudás kettéválasztásának korszakát jelölik meg a kutatók, amely során cél az értéktartás válik. A nagyobb változás, illetve váltás a 3. generáció esetében következik be, amikor a tudás, mint hálózat jelenik meg, s tudásközösségek alakulnak ki. 4. generációként pedig önálló intellektuális tőkeként tűnik fel. A fejlődési lépcsőfokokat az alábbi, 3. számú ábra is szemlélteti.

3. ábra

A tudásgenerációkat kifejező tudásmenedzsment rendszerek fejlődési lépcsői

Forrás: Lázin 2011. idézi Boga-Pohl, 2013. 20.

A hálózatosodás, mint modernizációs hatás

A fennálló hálózatosodásnak köszönhetően globálisan, minden területet érintetővé vált az üzleti élet vezetése és alakítása. A csoportmunka időbeli és helyszínbeli meghatározásai képlékennyé váltak – mind a személyes szféra, mind a kibertér lehetőséget biztosít a konzultációk illetve team-munkák elvégzésére, időbeli késések nélkül. Ezáltal költséghatékonyak, illetve minőségileg produktívabbnak nevezhetőek (Poór és mtsai., 2017).

A vállalati munkamegosztást jelentős mértékben előrelendíti a belső háttáridőnaplók online kezelőfelülete is, a szervezeteken belüli intranetek alkalmazása, valamint az online kibertérben történő konzultációk megvalósíthatósága. Az infokommunikációs forradalomnak köszönhetően a papír alapú postát a faxon túl felváltotta az online levelezés, amely a személyes kommunikációval párhuzamosan változást hozott a vállalatok közötti megállapodások és fejlesztések tükrében. Mindezen változásokat Poór József és szerzőtársai (2017) decentralizációként vázolják. Leírásuk szerint „az intelligens szoftverelemekkel a szervezetben bárhol tudásmenedzselést lehet folytatni, egyéni szinteken nő a felelősség és a lehetőség az áttekintésre, elemzésre, ami egyfajta munkakör-gazdagításnak is felfogható” (Poór és mtsai., 2017. 378).

A digitális rendszerek, s IKT eszközök hiányában a tudásmenedzsment átfogó elemzése is elképzelhetetlen lenne. Mint például „a szervezeti és egyéni tudástartalmak feltérképezése, a rejtett tudáselemek felszínre hozása, a tudásdisztribúció, tudásmegosztás technikai kimunkálása, új informatikai alkalmazások tervezése és telepítése” (Poór és mtsai., 2017. 379.). Ennek érdekében a hazai gyakorlatok is igyekeznek a gyors változásokra reagálni, s a tudásmenedzsment szegmenseit a gyakorlatukba beépíteni. Mindezek a modern benyomásokat integráló emberi erőforrás menedzsment (iEEM), a személyzetfejlesztés, a képzések és a teljesítményértékelések. Maga a rendszer pedig sikeres lehet a „lekérdezések, szűrések, csoportok-egyének kiválasztása, beiskolázás tervezés, nyomon követés, karriermenedzsment” témakörét érintve is (Poór és mtsai., 2017. 382.). Továbbá hozzájárul a lojalitás kialakulásához, illetve a személyes motivációk formálásához.

Magyarország esetében egyfajta fejlődésként is interpretálható a hálózatosodás, miszerint lehetőség van mind a munkavállalói, mind a munkaadói, vállalkozói oldalról megjelenni a világ egyik legnagyobb üzleti, szakmai-személyi adatbázisában, a LinkedIn-en. A felületen több, mint 15 nyelven kommunikálhatnak egymással a felek, a világ 200 országában és területén egyaránt. Magyar viszonylatban is pozitív képet mutat a növekedési rátája. A 2014-es adatok szerint több, mint 500 000 magyar tag szerepelt az adatbázisban, amely mára még magasabb lehet, hiszen a statisztikák szerint 10 percenként 1 új taggal számolhatunk.² A felület pedig mint „tudásmunkásokkal” telített tér, lehetőséget biztosít minden vállalat számára a megfelelő kompetenciákkal rendelkező munkavállaló toborzásához, felkereséséhez és kiválasztásához.

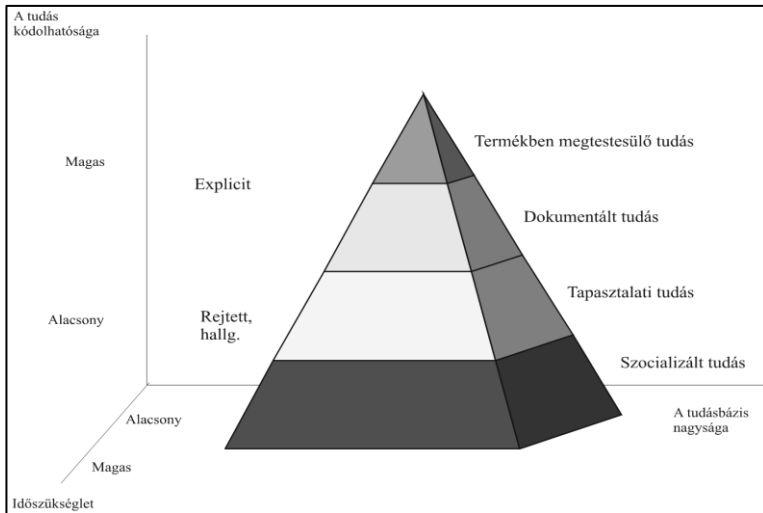
A tudás feltérképezése a szervezeti kultúrában

A tudás mint tőke esetében a megosztásának a folyamata is lényeges szempont – amely erőteljesen függ a szervezeti kultúrától. „A tudásbázisok folyamatos építése, illetve az egymás közötti közvetlen tudáscsere... decentralizált feladat... amelyhez minden tudásmunkásnak hozzá kell járulnia” (Drótos, 2013. 13.).

Sándori Zsuzsanna (2001) eme megosztás kapcsán három fontos elemet jelölt ki, mely befolyással bírhat: a bizalom, a kommunikáció, valamint a tanulás. Maga a szervezeti tudás pedig Boutellier és társai nyomán piramis-modellben értelmezhető. Ekkor megjelenik a szocializált tudás, amely az egyéni kapcsolatok által meghatározott – s ezáltal az attitűdöket, magatartási mintázatokat is megjeleníti. Ide tartozik például a munkafegyelem, az értékek és a teljesítményorientáltság. A tapasztalati tudás a szakértői kompetenciákat foglalja magában, s a szocializált tudással együtt hallgatólagos tudástartalomnak minősül. Ezzel szemben a dokumentált tudás, mint explicit tudás olyan, írásban megjelenített tudáselemek halmaza, amelyekhez a szervezetben belül egyszerű hozzáférés biztosított. A termékekben megtestesülő tudás pedig azokat a technológiákat, szolgáltatásokat

² Wikipedia: <https://hu.wikipedia.org/wiki/LinkedIn> – letöltés: 2019.05.08.

tartalmazza, amelyek értékesítéshez kapcsolódnak, s a vállalati tevékenység fő céljaként kell, hogy megjelenjen (Boutellier et al. idézi Lengyel, 2005).

4. ábra
A versenyképes vállalat tudáspiramisa
Forrás: Lengyel, 2005

Technikáit tekintve vállalati szempontból a stratégiai tervezések, szervezeti felépítések átalakítása, illetve belső munkafolyamatok szervezése körül körvonalazódnak. Ekkor stratégiai döntést igényel a jövőre vonatkozó tudás feltérképezése, az új tudás létrehozása – vagy a meglévő minőségi hasznosítása –, a tudásteremtés és tudástranszfer támogatása, a szervezeti struktúra felépítése (Lengyel, 2005).

Amennyiben a megfelelő tudással rendelkező személyeket szakértőknek tekintjük, kiválasztásuk több elmélettel is vázolható. Voluntarista interpretációként megfogalmazható, miszerint a saját életében mindenki szakértőnek nevezhető. Konstruktivista megközelítésben viszont a szakértők különleges tudás birtokosai. „Tudományszociológiai értelemben... a szakértők speciális tudással rendelkeznek, ami saját szakmájukhoz kapcsolódik, a magabiztos tudásra összpontosítanak, gyakran nem lehet besorolni őket egy szakmába, mivel ismeretanyaguk a szakma általános ismereti keretén túlmutat és/vagy sokkal mélyebb, ismereteiket folyamatosan megújítják, frissítik” (Bogner – Littig, 2014. idézi Kollár, 2018. 68.).

Karrier- és tehetségmenedzsment folyamata

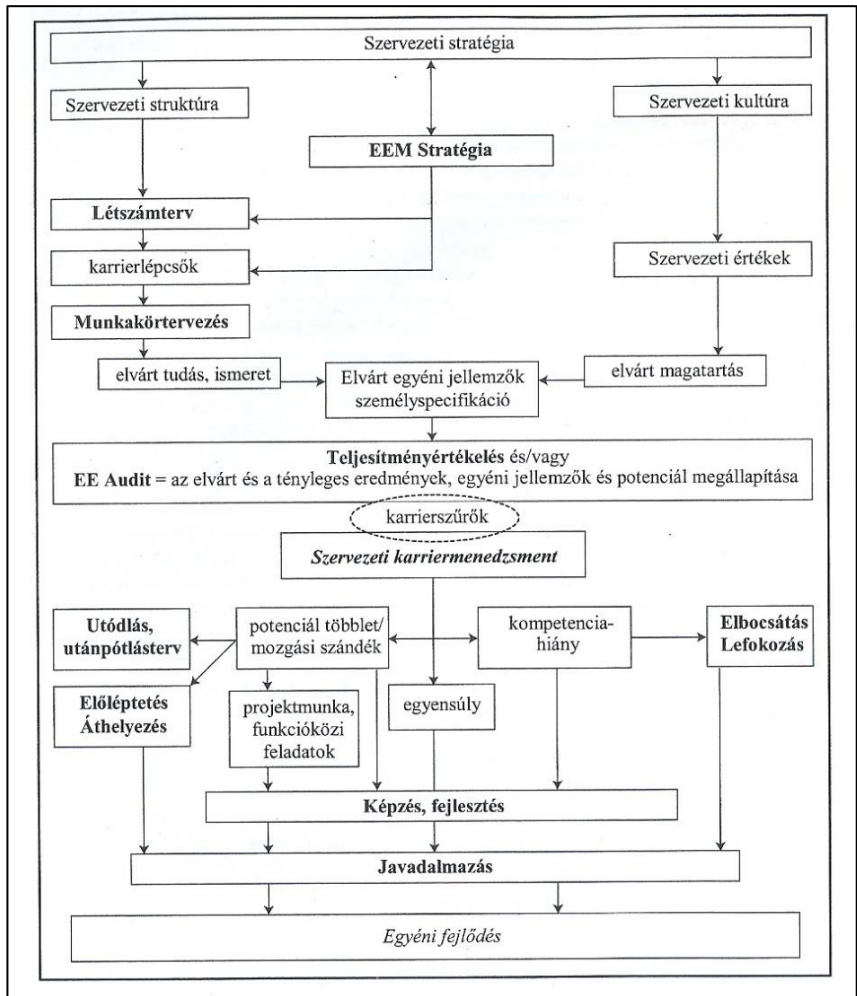
A tevékenységek és megvalósítási programok során nincs egységesen elfogadott vagy bevett gyakorlat. Minden esetben az adott szervezethez alkalmazkodó, stratégiai célokat is figyelembe vevő tehetségmenedzsment jelenik meg. Idejét tekintve közel két évtizede nőtt meg a tehetségek iránti kereslet speciális menedzselésének kérdésköre. A demográfiai szempontból bekövetkező népességfogyással párhuzamosan viszont a tehetségek arányában is egyfajta csökkenő tendencia várható³, amely mellett a generációs különbségekkel is számolni kell. Mind az Y és Z generáció számára, mind a még gyermek Alfák esetében is eltérések figyelhetőek meg a munkával és munkáltatókkal kapcsolatos elvárásokban, preferenciákban – például a munkarenddel, a feladatokkal, a vezetési stílussal kapcsolatos elvárásokban. Ezáltal a toborzás folyamata, illetve a munkavállaló megtartása is kihívást jelenthet a cégeknek. A munkaerőpiacon megvalósuló strukturális változások pedig – mint a munkafolyamatok automatizálódása – folyamatos változásokat, s eltérő reagálásokat hordoz (Daruka, 2017).

Ezáltal „az egyes EEM-rendszerek kialakítása és működtetése során... összehangolt, egy-egy szervezeti, vagy EEM-célra, -témára, -személyre vagy –projektre irányuló komplex működésre van szükség” (Poór és mtsai., 2017. 359.). Ezen működési precizitás a karrier- és tehetségmenedzsment dimenzióján belül is megjelenik, amely horizontális integrációt és összehangolt működést eredményez a rendszerek között. Maga az összekapcsolás az EEM-rendszerek és funkciók sokaságán belül nyilvánul meg. Például a toborzás és kiválasztás lépcsőfokán keresztül is az adott pozícióra legalkalmasabb személyt szeretnék kiválasztani, valamint a teljesítményértékelés és a javadalmazási módszereken belül is törekednek az egyéni motivációk növelésére, a személyes képességek megtartására és fejlesztésére (Poór és mtsai., 2017.).

A tehetségmenedzsment felépítése szempontjából – Daruka Eszter (2017) nyomán – 2 fő ág rajzolódik ki. Egyrészt megjelenik a tehetségek megszerzése, másrészt pedig a megtartásuk. E két fő rész elkülönítése minden szervezet számára más-más hangsúllyal bír. Mindazok, akik figyelmet fordítanak magára a tehetségmenedzsmentre, támogató vállalatvezetést, valamint jól kidolgozott humán stratégiát, és megfelelő szervezeti kultúrát igényelnek. S maguk a programok is szorosan kapcsolódnak a szervezeti sajátosságokhoz (Daruka, 2017).

---

³ „A hazai felsőoktatás bolognai rendszer szerinti működése következtében a vállalatok már 19–20 éves koruktól elérhetik a tehetségeket. A tehetségek megnyerése tehát nagyon gyors reakciót követel” (HR Porta, 2008).

5. ábra
 Karriermenedzsment, mint integráló EEM-rendszer
 Forrás: Poór és mtsai., 2017. 362.

Mint ahogyan a 4. számú ábra is mutatja, az EEM stratégia, a létszámtervek és munkakörtervezések, teljesítményértékelés⁴, szervezeti karriermenedzsment – utánpótlás, előléptetés/áthelyezés és elbocsátás/lefokozás, képzések és fejlesztések, illetve javadalmazási rendszerek adják mindazon dimenziókat, amelyek integrációját, és egymásra épülését adhatja a karriermenedzsment. Az alkalmazható eszközök listáját széles körben határozzák meg – Poór József és szerzőtársai (2017) Lewis és Arnold 2012-es megoldási javaslatait vázolja. Módszerként jelennek meg a képzések, teljesítményértékelési rendszer bevezetése, mentorprogramok működtetése. Továbbá projektfeladatokkal, karriertervekkel és –konzultációkkal, kiküldetésekkel és munkakör-gazdagítással színesíthetőek.

A „tudásmunkás” fő jellemvonásai

„... ők azok, akik lelkesek, bátrak, megvan bennük a csapatszellem, élni tudnak a lehetőségekkel, gyorsan reagálnak, innovációra képesek, nagy tudás birtokában vannak...” (HR Porta, 2008.).

A kategorizálások szempontjából egyrészt megjelenik egy egalitárius nézőpont, melynek értelmében mindenki tehetséges valamiben. Ezzel ellentétben, az elitista felfogás szerint nem minden munkavállaló tekinthető tehetségesnek (Daruka, 2017).

A készségek és képességek szempontjából szintén eltérések figyelhetőek meg. Egyes vállalatok a már korábban elért eredményekre, illetve a fennálló teljesítményre koncentrálnak, míg mások az egyénnel született kompetenciákat tekintik mérvadónak, s a fejleszhető készségekre helyezik a hangsúlyt a jövőre vonatkozóan (Daruka, 2017).

Mindezen szükséges jellemvonások egyéni szinten szakmai karrierként értelmezhetőek. Definícióját tekintve Poór József és munkatársai leírása alapján „a szakirodalom tehetségnek az ipari, a szervezeti és az adott munkaköri elvárásokat messze meghaladó képességű és fejlődési potenciállal rendelkezőket tekinti... akik magas általános értelmi adottságokkal, egy vagy több speciális képességgel (ún. X-faktor), valamint nagyfokú kreativitással és motiváltsággal rendelkeznek” (Poór és mtsai., 2017. 363.). Az ilyen ismérvekkel bíró személy nehezen helyettesíthető, az általa végzett tevékenység minden esetben kiemelkedő, erősebb alkupozícióval rendelkezik és tisztában van erősségeivel. Ennek értelmében az „értékes emberi erőforrás” kategóriába is sorolhatóak (Poór és mtsai., 2017.). Ugyanakkor a tehetséges címkével ellátott emberekre gyakran nagy felelősség hárul, amely egyben a munkamorálját, minőségi és mennyiségi hatékonyságát is befolyásolja. Megoldást

---

⁴ Gender-specifikus elemeket figyelembe véve a teljesítményértékelés során fontos a nemsemleges (gender neutral) nézőpontot alkalmazni. Ezen perspektíva keretén belül a tényleges teljesítményen van a hangsúly, a biológiai nemtől eltekintve. Objektív kritériumokat szükséges előtérbe helyezni az azonos esélyek megteremtése érdekében (Primecz, 2015.).

csupán az jelenthet, ha az adott pozíciójukat, vagy felkínált lehetőségüket – karrierlépcsőjüket nem kényszerként, hanem fejlesztési feladatként értelmezik (Lovre-tity, 2017).

A tehetségek feltérképezésének módszerei

A tudás feltérképezése több technika alkalmazása által is megtörténhet. A lehetséges módszertanok egyike a tehetségbefektetési mátrix, amely egy 2x2-es dimenzióban teljesítmény és potenciál szerint azonosítja a munkavállalókat, s ennek keretén belül határozzák meg a személyes fejlesztési költségeket, intézkedési irányokat. A talent pool módszer pedig egyfajta gyűjteményként értelmezhető, amely tehetségállományként vagy bázisként magába foglalja a legkiválóbb személyeket. E két módszer is tartalmazza a karriermenedzselés egyik fő ismervét, miszerint középpontjában a személyes innováció áll, amely a szervezeti célkitűzések végrehajtását biztosítja (Poór és mtsai., 2017).

További gyakorlatként említhető még a tudásaudit és a tudástérkép alkalmazása. A tudásaudit egyfajta bázis-szintű felmérést és a tudás teremtésének feltételeit vizsgálja, akár akciótervek és tudástérképek kidolgozásával, valamint kérdőíves és interjú felmérésekkel. A tudástérkép pedig egyfajta grafikus megjelenítője a szervezetben meglévő tudáselemeknek. Elsősorban a nagyvállalatok alkalmazzák, s egyszerre mutat rá az alkalmazottak hallgatolagos (tehát példák által bemutatott tevékenységeire, „best practice” módszereikre), és az explicit tudás-áramlására. További célja, hogy megmutassa mindazon forrásokat, amelyek a felmerülő problémák esetében megoldást biztosítanak. Elkészítése során az egyéni tudáselemek összességéként jelenik meg a szervezeti tudástérkép (Lengyel, 2005).

A szükséges információk megszerzése alapvetően a kérdőíves módszerhez kapcsolódik, amely kitér az alkalmazottak kvalifikációjára, készségeire és képességeire, illetve mindazon körre, akikhez az alkalmazott probléma esetén fordulhat. Tartalmát tekintve pedig személyeket és kompetenciáikat, dokumentumokat, illetve adatbázisokat is magába foglalhat (Lengyel, 2005).

Az új tudás „teremtése” – megkeresése, feltérképezése – történhet külső, illetve belső forrásból. E lépés meghatározása ugyanakkor ismét stratégiai elemként is megjelenik. A szervezeten kívüli tudásfelhasználás megvalósulhat felvásárlás által, amelyhez a fejadász-, illetve munkaközvetítő cégek járulnak hozzá. Illetőleg bérlés által, mely rövid- vagy középtávú szolgáltatásként jelenik meg – vagyis egyfajta projektszemlélet jellemzi (Lengyel, 2005). Viszont minden esetben a szervezeti sajátosságokhoz igazodva valószínűsítjük meg a tehetség-menedzselési eljárást. Egyes helyeken inkább készségfejlesztésként jelenítik meg, míg máshol egyfajta komplex, s egyben speciális toborzás-kiválasztás, karriertervezési rendszerként, melyhez a képzési-fejlesztési és előléptetési, ösztönzési eszközök is szerepet kapnak (Daruka, 2017).

Gyakorlati szempontból pedig 3 főszereplő határozható meg a szervezeti karriermenedzsment esetében. Egyrészt megjelennek a munkavállalók, akiknek felelősségvállalásuk során fontos a teljesítményorientáció, a maximális hatékonyság. Másrészt a HR-részleg, akik meghatározzák a rendszer működése szempontjából legfontosabb alapelveket, hivatásbéli főbb szempontokat – mint karrierlépcsőket és karrierszűrőket –, valamint gondoskodnak a végrehajtáshoz szükséges erőforrások biztosításáról. Harmadrészt pedig a közvetlen feletteseken van a hangsúly, akik a legnagyobb információhalmazzal rendelkeznek beosztottaikkal kapcsolatban. Ennek köszönhetően maga a közvetlen felettes biztosíthatja a leginkább minden munkavállaló számára a karriercélok eléréséhez szükséges lehetőségeket – ő az, aki karrierjeiket tekintve első kézből értesül minden törekvéstről és kíváncsól. A képzések megszervezése és moderálása pedig szintén a HR-es kolléga feladatkörébe tartozik (Poór és mtsai., 2017).

Mindezen elméleti, ismeretterjesztő háttér figyelembevételével elmondható, hogy a knowledge management (tudásmenedzsment) „célja, hogy keretet szolgáltatson egy közösség (vállalat, intézmény, szervezet) szellemi javainak minél gazdaságosabban történő kiaknázásához és felhasználásához” (Géró, 2000. idézi Koltay, 2007). Továbbá e szellemi tőke minél magasabb szintű növeléséhez, amely több lépcsőfokban is értelmezhető. A tudáscélok meghatározásán túl, amely akár stratégiai célként is értelmezhető, megjelenik a tudás megszerzése, fejlesztése, elosztása majd hasznosítása, rögzítése, ellenőrzése, s végül értékelése (Szakály – Keresztes, 2013).

Összegzés

A tudásmenedzsment alkalmazása által a cégek a modernizáció során bekövetkezett változásokra, az innovatív fejlesztésekre megfelelő reagálást tudnak biztosítani, hiszen az EEM rendszerén keresztül ötvözi mindazon elméleti és gyakorlati tudást, amelyet az iskolapadban szerezhetnek meg a hallgatók, s ezt a programnak megfelelően tovább bővíthetik. A szakirodalmak által kiemelt elvárásaként szerepel, hogy „az emberi erőforrás menedzsment... akkor érvényesül leginkább, ha sikerül hozzájárulnia a szervezet tágabb értelmű értékteremtéséhez” (Sparrow és mtsai, 2010. idézi Poór és mtsai., 2017. 360.). Ezen értékteremtés pedig gyakorlati szempontokból teljesülhet mind a képzési lehetőségek, mind a ranglétrán történő feljebbjutási lehetőségek által.

A sikeres foglalkoztatás egyik kulcselemként jelenik meg a tudásmenedzsment, mivel „nagyértékben hozzájárul(hat) az új munkaerő céghez vonzásához is, majd ösztönzőleg hat(hat) a jobb teljesítmény elérésére, végül, de nem utolsósorban pedig növel(het)i a vállalat iránti elégedettséget és elkötelezettséget. Ez pedig kincset ér a vállalati vezetők számára” (Daruka ,2017.).

„Az elmúlt évtizedek alatt bebizonyosodott, hogy a globális versenyben a siker egyik legfontosabb kulcsa az innovációban rejlik, és alkalmazásával a sze­gény, elmaradott országok is fejlett, versenyképes országokká válhatnak. A magyar gazdaság is abban az esetben tud stabil növekedési pályára állni, ha megfelelő sze­repet kap az innováció. Ez az értékteremtő folyamat hozzájárulhat majd ahhoz, hogy Magyarország a nemzetközi versenyben sikereket érjen el, és a növekedés útjára lépjen” (Boga-Pohl, 2013. 16–17.).

Irodalom

Boga-Pohl Patricia (2013): *A tudásmenedzsment szerepe a vállalatirányításban*. Doktori (PhD) értekezés, Nyugat-Magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar, Sopron. <http://ilex.efe.hu/PhD/ktk/bogapohlpatricia/disszertacio.pdf> – letöltés: 2019.05.05.

Bourdieu, Pierre (1999): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In. *A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok*. Szerk. Angelusz Róbert. Budapest, 156–177.

Daruka Eszter (2017): Tehetségmenedzsment: „tenni vagy nem tenni”? *Mandier*, Október 5. https://makronom.mandiner.hu/cikk/20171005_daruka_eszter_tehetségmenedzsment_tenni_vagy_nem_tenni?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_makronom_201902 – letöltés: 2019.05.04.

Drótos György (2013): *Tudásmenedzsment. Az Integritás tanácsadó továbbképzési szak vonatkozó tantárgyának írásbeli tananyaga*. Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Budapest, <https://cmsadmin-pub.uni-nke.hu/document/vtkk-uni-nke-hu/drotos-gyorgy-tudasmenedzsment-tananyag-integritas-kepzes.original.pdf> – letöltés: 2019.05.01.

Harazin Piroska (2009): Az intellektuális tőke az információs korszakban. *Gazdálkodás* (53), 5. 475–481. <https://ageconsearch.umn.edu/record/92509/files/HarazinP.pdf> – letöltés: 2019.05.03.

HR Porta (2008): *Tehetségmenedzsment: megvenni vagy kinevelni?* <https://www.hrportal.hu/hr/tehetségmenedzsment-megvenni-vagy-kinevelni-20081127.html> – letöltés: 2019.05.11.

Keczer Gabriella (2016): A tudásmenedzsment és az emberi erőforrás menedzsment kapcsolata – a tudásmegosztás elősegítése a szervezetben. *Taylor* (8), 6. http://acta.bibl.u-szeged.hu/44321/1/vikek_026_166-176.pdf – letöltés: 2019.05.11.

Klausz Melinda (2006): Az intellektuális tőke mint kihasználatlan lehetőség. *Tudományos Közlemények*, 14–15. 165–175. <http://epa.oszk.hu/02000/02->

[051/00005/pdf/EPA02051_Tudomanyos_Kozlemenyek_14_165-176.pdf](#) – letöltés: 2019.05.04.

Kollár Csaba (2018): A szakértővé válás, illetve a szakértők kiválasztásának és megkérdezésének módszertani kihívásai. *Vezetéstudomány* (49), 2. 63–75. http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/3353/1/VT_2018n2p63.pdf – letöltés: 2019.05.05.

Koltay Tibor (2007): Virtuális, elektronikus, digitális. <https://www.tan-konyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/virtualis-elektronikus/ch02s05.html> – letöltés: 2019.05.11.

Lengyel Balázs (2005): Tudásmenedzsment. In. *Innováció menedzsment a gyakorlatban*. Szerk. Pakucs János – Papanek Gábor. Budapest, 63–79.

LinkedIn Corporation (é.n.): <https://hu.wikipedia.org/wiki/LinkedIn> – letöltés: 2019.05.11.

Lovretity Zsigmond (2017): A tehetségátok. Miért küzdenek ezzel és hogyan juthatnak túl rajta a szervezetek kiválasztott tehetségei? *Munkaügyi Szemle* (60), 1. 16–20.

Poór József – Balogh Gábor – Bálint Brigitta – Dobay Péter – Kollár Csaba (2017): Integrált és integráló EEM-rendszerek és eszközök. In. *Emberi erőforrás menedzsment kézikönyv. Rendszerek és alkalmazások*. Szerk. Karoliny Mártonné – Poór József. Budapest, 359–393.

Primecz Henriett (2015): HR-rendszerek nők és férfiak szolgálatában. Néhány gondolat a társadalmi nem (gender) és a HR kapcsolatáról. *Munkaügyi Szemle* (58), 6. 7–12.

Sándori Zsuzsanna (2001): Mi a tudásmenedzsment. <http://mek.oszk.hu/0-3100/03145/html/index.htm> – letöltés: 2019.04.30.

Szakály Tamás – Keresztes Gábor (2013): Kísérlet az innovatív tudás vizsgálatára. *Gazdaság és Társadalom* (5), 5. 67–80. http://real.mtak.hu/36-655/1/GT_2013_4_04_Szakaly_Keresztes.pdf – letöltés: 2019.05.11.

Szeghegyi Ágnes (é.n.): Tudásmenedzsment. BMF-KGK-VMI. <https://kgk.uni-obuda.hu/sites/default/files/TMBSC.pdf> – letöltés: 2019.02.05.

A víg özvegy 1952-es és 1962-es filmes adaptációinak elemzése*

Lengyel Emese
Néprajz MA, II. évf.
lengyelemese1@gmail.com

Témavezető: Dr. Keszeg Anna

Bevezetés

Hazai viszonylatban kevés operett-kutatás fókuszált eddig kifejezetten arra, hogy az első színpadi koncepcióhoz, a librettóhoz, a dalszövegekhez, valamint a „mögöttes tartalomhoz” képest meghatározza, hogy az operettek filmre adaptáláskor milyen változások mentek végbe. Jelen írással célom, hogy részletesen bemutassam az ún. „ezüstkor” egyik sikerdarabját, A víg özvegyet az előre kiválasztott két adaptáció elemzésével¹, valamint, hogy komplexebb képet kapjunk az operett és a filmoperett zsánerek közötti hasonlóságokról és differenciákról. A dolgozat A víg özvegy (1905) angol és amerikai színpadokon és filmadaptációként című tanulmányom folytatásaként íródott, melyben a történet 1934-es filmváltozatát elemeztem (Lengyel, 2018).

Lehár Ferenc (1870–1948) (Schöpflin, 1930. 105.) a bécsi-magyar operettiskola meghatározó személyiségének² zenéjével vált világhírűvé Viktor León (1858–1940) és Leo Stein (1872–1947) librettisták³ A víg özvegy című munkája⁴, melynek ősbemutatóját 1905-ben tartják a bécsi Theater an der Wien-ben (Traubner, 2003).

Már a 20. század elején több stúdió próbálkozik e színpadi zenés szórakoztató műfaj filmre adaptálásával. Azonban, ahogy az operett-termelés során is keletkeznek vitatható minőségű darabok, így a filmoperettek sem egyforma színvonalon készülnek. A filmes változatok a szüzsé megváltoztatásával többnyire a célországoknak megfelelő kulturális referenciákat alkalmaznak, miközben az özvegy meséjében azonosítható társadalmi, valamint politikai „utalások” is módosulnak. (Lengyel, 2018. 249.)

---

* A tanulmány a XXII. Reál- és Humántudományi Erdélyi Tudományok Diákköri Konferencia (ETDK) Kommunikáció szekciójába benyújtott – és 3. helyezéssel díjazott – pályamunkám rövidített változata. A kutatás a 2018/2019-es tanév folyamán, „Az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-1 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült”

¹ A jelen tanulmányban – a terjedelmi korlátok miatt – elsősorban a nagyobb, összegzésszerű bemutatásra törekszem.

² Lehár munkásságát bemutató számos (zenetörténeti) kiadvány látott napvilágot az elmúlt évtizedekben (Linke, 2001; Décsey, 2013; Frey, 2020).

³ The Librettist of The Merry Widow címmel Andrew Lamb közölt cikket 2006-ban (Lamb, 2006).

⁴ A L'attaché című 1861-es művet adaptálták, melynek szerzője Henri Meilhac.

Az írásban tehát A víg özvegy (1905) Lehár-operettből⁵ készült két hangosfilm adaptáció összehasonlítására vállalkozom, miközben a műfaji sajátosságok megjelenése és változásai is kérdéssé válnak. Elemzésre kerül a The Merry Widow 1952-es amerikai filmadaptáció (rendező: Curtis Bernhardt), valamint a Die lustige Witwe 1962-es osztrák adaptáció (rendező: Werner Jacobs). Keresem a vizsgált két médiaszöveg közti különbségeket, miközben feltárom, hogy az operett műfajának funkcióját és jellemzőit milyen módon jelenítik meg az 1952-es és 1962-es adaptációk. Várhatóan körvonalazódik a filmoperett sajátos ábrázolási módja, s hogy a népszerű műfaj milyen specifikumok átvételével tud sikeres lenni mozgóképen. A két médiaszöveg közti különbség rámutathat az amerikai és az osztrák kulturális differenciákra azáltal, hogy miként prezentálják a politikai- és szerelmi viszonyokat.

Az elemzési szempontok

A vizsgálat több részterületet érint, mert a „hang és kép szinkron összeillesztése olyan jelenlét- és valóságillúziót kölcsönöz a film médium számára, mely jóval felülmúlja a némafilmek elsősorban a látványosságra összpontosított hatását.” (Füzi – Török, 2006) Ebből is következik, hogy mindenképpen érdemes filmoperetteket a látványosság elemein túl vizsgálni.

A médiaszövegek narratív elemzése során két kategória mentén vizsgálom a két adaptációt: (1) az adaptáció cselekménye az eredeti Die lustige Witwe (1905) cselekménye alapján – librettó- és dalszövegközpontú; (2) a műfaji sajátosságok megjelenése az adaptációnként – a táncbetétek, a kosztümök, a látvány egyéb elemei. Körvonalazódhat, hogy egy színpadi zenés műfaj milyen eredeti elemek megtartásával tud zenés szórakoztató filmmé (át)alakulni. Ami annyit jelent, hogy igyekszik kiszolgálni a közönségigényt – vagyis e színpadi műfajhoz kötődő igényeket –, de a film sémájába beolvadnak a színházban fellelhető specifikumok. Egymást erősíti (erősítheti) a két terület – a színház és a film – úgy, hogy közben létrejön egy „hibridműfaj”, a filmoperett (a filmmusical).

Elemzések

Természetesen lényegesnek tartom az „eredeti” – első – szerkezet ismeretét, de jelen esetben elegendő az eltérések rögzítése. (Az első operettstruktúrát és az operett meséjét lásd többek között Würz, 1978. 141–144.; Lamb, 2020; Lengyel, 2018. 250–252.; Muszatics, 2018. 68–69.)

A darab „titkos nyelvről” Csáky Móric ír kultúrtörténeti tanulmányában. (Csáky, 1999. 79–89.) Kiemeli, hogy „A víg özvegyben (1905) ábrázolt politikai

---

⁵ „A Lehár-operett librettója meglepően és üdítően egyszerű. A cselekményt szinte minden újabb bemutató előtt átírják, adaptálva az adott helyszínhez, aktualitásokhoz” (Muszatics, 2018. 70) – jegyzi meg Muszatics Péter filmtörténész. Gondolatát pedig úgy folytatja, hogy a „lényeg” változatlan marad, elsősorban a nőközpontú dramaturgiára gondolt.

és társadalmi miliő valóban nem lehetett idegen a századforduló bécsi közönsége számára.” (Csáky, 1999. 79.) Számos topográfiai és néprajzi vonatkozást sorol fel a témával kapcsolatban (Csáky, 1999. 79–83.), valamint „a politikai elidegenített kritikájaként” hivatkozik Pontevedro elnevezésű fiktív állam beemelésére. (Csáky, 1999. 83–89.)

Az 1952-es filmadaptáció – Főszerepben a gazdag, amerikai özvegyasszony

1952-ben Curtis Bernhardt rendezésében az adaptáció szövegekönyvét William Ludwig, valamint Sonya Levien jegyzik. A 19. század és a 20. század fordulóján, 1889. december 31-én kezdődik a Bernardt-film cselekménysorozata. Ez sejteti, hogy az előző század anyagát forrásként, inspirációként használják, de túl kívánnak lépni a hagyományos Lehar-operett elemeken, s saját kulturális referenciákkal töltik fel az alkotást. Ezt az állítást a legjobban a cselekmény helyének megváltozása igazolja: Párizs (központi) szerepe átalakul, helyette az Amerikai Egyesült Államok és az országra jellemző „életstílus” – természetesen mindez sztereotípiák mentén ábrázolva – dominál. Ezen belül Washington D.C., New York városa, valamint Marshovia – egy fiktív állam – New York-i nagykövetsége, a párizsi Maxim’s, a párizsi marshoviai nagykövetség épületére, s Marshovia helyszínekre osztódnak a helyszínek. A Ludwig – Levien írópáros tehát meghagyja a fiktív államot, sőt egészen más motiválja – a pénz nem az államcsődtől, hanem az Ausztriához csatlólástól mentené meg – az államot az özvegy vagyonának megszerzésében.

Az 1905-ös színpadi műhöz – és például az 1934-es adaptációhoz képest (Lengyel, 2018) – az özvegy nevének megváltoztatását a különbség indokolja, hogy jelen esetben a víg özvegy, Crystal Radek⁶ amerikai állampolgár, csupán néhány férje származik Marshoviából. Azonban a készítő megartják azt az alaphelyzetet, hogy a két főszereplő előzőleg nem ismerik egymást, de megismerkedésük mozzanata inverze az előző, 1934-es filmnek. (Lengyel, 2018) Míg például az 1934-es Lubitsch-filmben a vágy tárgya az özvegy, s Danilo tekintete vezet rá minket a gyászoló asszonyra, addig Bernhardt rendezésében a primadonna pillantja meg a férfit, ezáltal a vágy tárgya a bonviván lesz. Az özvegy mellé Kitty Riley karaktere kerül, aki a kezdetektől hű társa a nőnek, kulcsszerepe van a cselekmény formálásában. Az első vágóképek az új helyszín, Washington D.C., s ott is a Fehér Ház, majd a német, kínai és marshoviai nagykövetségek, amint a 20. századot várják (1899. december 31.).

A királyság nagykövetségén ketten – a nagykövet (Popoff) és a titkár – visszafogottan ünnepelnek (00:03:00–00:05:30). III. Herman király üzenetet küld nekik, hogy a New Yorkban találják a marshoviai üzletember amerikai özvegyét, feladatuk, hogy felkeressék az özvegyet, s mentsék meg az országot attól, hogy Ausztriához csatolják, melyhez pénz, az özvegy 80 milliós vagyona szükséges, fel-

---

⁶ A Radek a néhány marshoviai férj vezetékeve.

keresik az özvegyet. A „Vilja-lied” (00:16:00–00:18:48) közben pillantja meg Danilo az özvegy – ahogy már korábban utaltam rá –, a vágy tárgya a férfi lesz, aki éppen egy cigánylánynak énekel, s tömeg fogja körbe. Az özvegyet és kísérlőjét, az idősebb Kittyt a királyi palotában szállásolják el.

A bonviván feladatot kap: csábítsa el Radek asszonyt, melyhez segítséget is kap. Danilo szerenádot ad az ismeretlen hölgy erkélye alatt (00:25:53–00:28:30), ám a legvégén Kittyt pillantja meg, s azt hiszi, hogy ő az özvegy. Kittyt azonban nem találja vonzónak, mégis engedelmeskedik nagybátyjának, ki levélben küldi el a pontos programot arra vonatkozólag, hogyan csábítsa el a gazdag asszonyt. Az instrukciókat tartalmazó levelet Danilo szobalányai a virághoz tartozó kísérlőlevélhez odarakják (00:30:00–00:32:15), így derül majd ki az özvegy számára (00:35:10), hogy a férfi csak játékként, megoldandó feladatként tekint rá. A bonviván még mindig nem tudja, hogy az igazi özvegy nem Riley asszony.

Hirtelen felindulásból a primadonna és Riley Párizsba utaznak (00:37:30), ahol a két hölgy folytatja a szerepcserét. A mulatóba mennek, külön-külön, a nő eléri célját, a férfi követi (00:53:10), asztalhoz ülnek – csakúgy, mint az 1934-es verzióban (Lengyel, 2018) – kacérkodik, flörtöl más férfiakkal. Hasonló jelenetek következnek, mert a bonviván privát szobába vezeti Fifit (Lengyel, 2018) – az álnevet is átveszik a készítők –, aki csak néhány másodpercig viselkedik könnyelműen. Nem kéri fel Fifi táncra a férfit, a férfi kezdeményez, mely csókkal zárul (00:59:45–01:03:03). Fifi hirtelen távozásával (01:03:35) ráébred a férfit, hogy mégiscsak szereti, aki a párizsi rendőrséggel szeretné kerestetni a táncoslányt (01:05:10). Ám a rendőrségen bajba kerül, a nagykövet hozatja ki a börtöncellából. Míg Fifit ebédre invitálja (01:10:10) a szerelmes bonviván, az özvegynek hitt Kitty kezét megkéri (01:15:00), így az igazi özvegy nem hisz neki a délutáni találkozáson (01:16:20–01:18:15). A következő helyszín – az 1905-ös és 1934-es változatból is ismerős – Marshovia párizsi nagykövetsége, s a megrendezett bál. A bálon lelepleződik a szerepcseré (01:22:45), ez diszharmonikus pillanat és feszengő helyzet indítja a táncjelenetet, mikor mindketten a parkett közepén állnak (01:24:00), s a résztvevők arra várnak, hogy elkezdjék a táncot (01:24:25–01:29:10). Összevesznek a szerelmesek, III. Herman király pedig megérkezik a párizsi bálra (01:31:00). Radek özvegye pedig férje után örökölt vagyonát átruházza a Marshoviai Királyságra, így már nem gazdag nő, a bonvivánnak nem kell elvennie, hogy megmentsse hazáját, de ekkor szerelmet vall, s a víg özvegy ezúttal hisz neki (01:38:00).

A történetmesélés lineáris, a cselekmény előrehaladását még az 1905-ös dalblokkok felcserélése, kihagyása, összevonása sem szakítja meg. Az élő éneklés illúzióját megtartják, s ezáltal emlékezteti a befogadót a színpadi változatokra. Az özvegyet először (00:06:40) a gyásznak megfelelően fekete ruhában, kalapban, bundában, anyagi státuszának megfelelő öltözetben, konttyal és ékszerekkel láthatjuk. E felvezetőhöz a „So kommen Sie” – mely eredetileg az I. felvonás 2. jelenete – zenei alapot csatolják, mert eredetileg a szubrett és a táncoskomikus kettőse. Je-

len verzió is csak egy szerelmi szálát épít fel, de mégis felhasználja – habár megfosztva az eredeti funkciójától – a másik szerelmi kettős dallamblokkját. A kifejezetten nőközpontú operettfilm kulcseleme a „Vilja” dalbetét – az egész operettől függetlenül, önmagában is népszerű –, melyet az 1952-es filmben a bonviván szerepére alkalmaznak a készítők. (László, 2013. 38.) Ez bizonyítja a feltevést, miszerint e verzió lényegesen más kulturális referenciákkal dolgozik – nem feltételezi, hogy a befogadók ismerik a Vilja-motívum mögötti népmondát –, hiszen az elsődleges célközönség már nem a bécsi–magyar operettek közönsége.

Rövid táncjelenetet látunk a Maxim’s klub felvezetőjében (00:50:00 – 00:51:05), mely lényegében a színpadi változat struktúráját követi. A grizettek tánca filmen ugyanazt a hatást kelti, melyről Batta András az eredeti mű elemzésekor tesz említést: „[...] ők képviselik a nő tánckart, a darab mozgó díszletét. [...] a külső színhely, tehát a város közömbössé válik.” (Batta, 1992. 85.) A főszereplők a Maxim’s privát szobájában történő táncjelenete (00:59:45–01:03:03) meghatározó, e motívum – „Lippen schweigen”, majd ötvözve a „Damenwahl” blokkal – ismétlődik a nagykövetségi bálon, s az eljegyzésüket követő keringőbloknál is. A báli táncjelenet (01:24:25–01:29:10) hasonlóan monumentális és lehengerlő képekkel dolgozik, mint ahogy Lubitsch-filmen láthattuk. (Lengyel, 2018) A film zárójelenete szerelmesek tánca a „Lippen...” dallamára (01:38:00). Az 1952-es ábrázolás mögött egy újító szándék húzódik meg. Ilyen többek között tér kreatív kihasználása – gondoljunk csak a táncjelenetekre –, a díszletek izgalmas színvilága és anyaghasználatára.

Ebben az alkotásban nem egyszerű azonosítani a narrátort éppen azért, mert egyszer primadonna, egyszer pedig a bonviván szereplőtípus „tűnik” éppen a narrátori pozíciónak. A narrátori pozíciók változását a jelenetek változása adja, mely egyben a cselekmény helyszínének változása is.

Az 1962-es filmadaptáció – Főszerepben az özvegy

Az osztrák–francia koprodukció Werner Jacobs rendezésében készül el 1962-ben, melynek forgatókönyvét Janne Furch írja. Átvesz elemeket az amerikai adaptációból, azonban megtart olyan blokkot a librettóból, melyet az – általam vizsgált – első két változat (az 1934-es és 1952-es) nem. A legtöbb eredeti dalbetétet – szám szerint kilencet – tart meg 1905-ből, azonban kifejezetten férfiközpontú dalokat, a hangsúly Danilo karakterén van. E döntés sokkal inkább magyarázható azzal, miszerint a produkció osztrák, mint az eredeti librettó, s produkció, így e bécsi–magyar operett hagyományainak többségét igyekeznek megtartani – nem kizárva a újító, a modernizációs szándékot – a készítők.

Az özvegyet szintén Hanna néven találhatjuk meg, habár Olga múltját – Fifi – ezúttal nem kapcsolják az asszony jelenéhez, hiszen Valencienne ([Geneviève Cluny](#)) tölti be a „szexualitásával szabadon rendelkező” nőitípust. Míg Hannát özvegyként ismerjük meg az eredeti műben és az fentebb elemzett adaptációban is,

1962-ben dolgozó nő karaktere lesz a fő nőszerep. Özvegyége csupán Danilo megleckéztetésének a része, nem valós, egyfajta álözvegyesség, tehát nem gazdag örökös. Danilo André Napóleon Renard (Maurice Teynac), a „pezsgőkirály” unokaöccse. Itt már szó sincs katonai tisztséget viselő férfiakról, sem uralkodócsaládról, csupán rendkívül vagyonos üzletemberekről. Renard karaktere helyettesíti a pontevedri királyt, habár az 1905-ös változat alapján nincs köztük rokoni kapcsolat, míg az 1952-es amerikai adaptáció szerint III. Herman király Danilo unokabátyja, feltételezem, hogy ez adhatta az ihletet a forgatókönyvíróknak.

A fiktív állam teljesen eltűnik, helyette Bécs és Párizs a filmhelyszín, a filmidőt csak sejteti a történet, amely feltehetőleg a 20. század eleje. A bécsi helyszín utal a Lehár-operett ősbemutatójának helyszínére, valamint a bécsi operett sajtóosságait is hazai helyszínen hitelesebben tudja áttranszformálni filmre Werner Jacobs. Változatlan helyiség a Maxim’s mulató, sőt dominánsabb, mint azt megszokhattuk, mert a bonviván minden szabad percét e mulató falai között tölti, még hozzá Valencienne társaságában. A lány azonban férjes kabarélány, kinek párja Camillo, táncoskomikus. Ez a név ismerős lehet, hiszen az eredeti változatban a nagykövet felesége a fiatal Valencienne, ki szerelmi viszonyt folytat a táncoskomikkal. Ugyanakkor kiemelném, hogy se nagykövet, se a király szerepköre nincs meg e verzióban, helyette André Napóleon Renard, a gazdag bécsi pezsgőgyáros adja az utasításokat unokaöccsének, a (lump) bonvivánnak. Neki azonban van egy „társa” – csakúgy, mint az 1952-es filmben a primadonnának Kitty karaktere –, Hugó. A rövid párizsi nyitójelent – próba a Maxim’s klubban – (00:02:00–00:04:50) után Danilo repülővel Bécsbe utazik (00:05:47–00:07:49) hat grizzel, ahol a nagybátyja báljába hivatalos. A primadonna enged a csábításnak (00:19:57–00:22:01), a „Vilja-lied” csókkal ér véget.

A helyszínváltás megtörténik, Párizsba megy a bonviván és hű társa, Hugó (00:22:10), ahol újra a szubrett közélébe kerül (00:25:50). A csalfa asszony és a bonviván is bajban van, hiszen a táncoskomikus követi őket, féltékenységi jelenet szemtanúi lehetünk (00:28:40). Renard titkárnőjét, a primadonnát unokaöccse után küldi, majd megleckéztetik a naplopó férfit: Hanna és Mr. Renad házasságra lép – természetesen csak álházasság, nem hivatalosan –, a hír pedig bekerül a legnagyobb napilapokba, Danilo Párizsban olvassa a meglepő fejleményeket (00:40:23). Előre eltervezett az is, hogy a sajtónak azt mondják, Renard a nászúton életét veszítette, s az egyetlen örökös a fiatal özvegy, azaz Hanna. Az álhírt Hugó közli a bonvivánnal (00:41:50), majd megérkezik Párizsba az „özvegy”, aki ismerteti férje végrendeletét. Ebben változatban a nő nem a saját maga hoz döntéseket – ellenben az 1934-es (Lengyel, 2018) és az 1952-es filmekkel – csupán végrehajtó szerepkört tölt be. A bonviván pincérnek áll, a primadonna megjelenik a színen (00:45:08), vele tart mindig a szolgálója, akinél egy aktatáskányi pénz van, ezzel is kivívják a férfi ellenszenvét, aki táncanárnak áll, a táncóra anyaga pedig ezúttal a tangó (00:54:35–00:55:46). A primadonna követi őt, pénzt ad a tánciskola igazgatójának, hogy táncolhasson. A közös tánc egy szobában történik előzenekaros kísérettel, a végén a

bonviván nem engedi, hogy fizessen nagybátyja özvegye (01:01:09). Estélyre érkeznek mindketten, ahol a primadonna, Hugó, a bonviván és a társaságuk kikapcsolódnak, élvezik a párizsi éjszakát (00:01:44–01:05:22), e részben kezd az özvegy és a bonviván mélyebb érzelmeiket táplálni egymás iránt, melyet a vidámparki dalblokk igazol (01:04:28–01:05:22). Szintén fontos kiemelni, hogy itt sem ismerik egymást, nincs közös múltja a primadonna-bonviván párosnak, csupán jelenük van, s ahogy a dramaturgiai fordulatok sejtetik, jövőjük is.

A bonyodalom kiváltója jelen esetben ugyanaz, mint az alaptörténetben. A szubrett karaktere és szeretője okozza a primadonna-bonviván páros pillanatnyi boldogtalanságát. Jelen esetben a szubrett egy bálon, a kerti pavilonban Hugóval kerül intim kapcsolatba, mely odavonzza a féltékeny párját, a táncoskomikust is. A primadonna, hogy elkerüljék a botrányt, védje a léha asszony hírét, helyet cserél a nővel (01:26:20). Renard és Hanna játékát leleplezi Hugó (01:29:53–01:33:19), majd a bonviván szintén megrétfálja őket egy rendőrségi incidenssel (01:36:30 – 01:40:40).

A filmoperett nyitójelenete (00:02:00–00:04:50) a Maxim-lányok és Danilo bemutatására szolgál, rövid blokkban a lányok a kánkánt próbálják. A tánc-és dalblokk – twist blokk néhány másodpercig – folytatódik a repülőút alatt is (00:05:47–00:07:49), a lányok mozgó díszletként funkcionálnak, más-más fazonú, divatos, színes kosztümben látható hat lány. A házi szépségversenyen szintén a különböző kosztümök okozzák az izgalmas szín- és formavilágot. A primadonna egy fehér ruhát kap rózsaszín díszítéssel. Az estélyi ruhához erős – színpadi sminket – kap, haját leengedi, szemüveget nem visel. Kontrasztban van a két kinézet, de ezáltal figyel fel rá Danilo. A többi filmen már finom úrihölgyként ismerjük meg Hannát, az öltözködés terén nem tudnak ilyen látványos különbséget „ábrázolni”. A vágy tárgya ismételten a nő lesz, a „Vilja-lied” – eredetileg II. felvonás 1. jelenete – (00:19:57–00:22:01) szakasz bizonyítja, amikor a bonviván csak az első hölgynek éneklő – már a 1952-es változatban is férfidal a Vilja, ugyanakkor ott egy cigánylány az aktuális hölgy –, közben karját, vállát érinti, felveszik a szemkontaktust egymással. A „So kommen Sie” duettal – eredetileg I. felvonás 2. része – hagyományos funkciójától megfosztva csupán egy értékítéletet magába foglaló jelenetet lezáró dalblokk lesz. A bonviván, Hugó és a szubrett, végül pedig a két férfi már-már gúny tárgyává teszik a nőt, alakoskodnak, hiszen az asszony mégsem oly erényes, mint a dalban hallhatjuk (00:29:17–00:30:45). Ebben változatban csupán a bonvivánhoz társítanak „bemutatózó” dalrészeket, addig „a színpadon kötelező, hogy a színre lépő szereplők egy-egy dalban mintegy jellemezték magukat, habitusukat, hovatarozásukat, a filmoperettnek viszont nincsenek ilyen kötelmei [...]” (Bujdosó, 1986. 124.) Ez a dalblokk női dallá átalakul.⁷ A női és férfi dalok felcserélését láthatjuk, amikor Hanna megjelenik, hogy megnézzé Danilot első állásában,

---

⁷ Már fentebb elemzésre került, Vilja-lied blokknál az 1952-es verzióban, amikor Hanna dalát Danilo személyéhez kötik és ezáltal egy nőközpontú jelenet férfiközpontúvá válik.

azaz pincérként. Hangnem és funkcióváltás megy végbe (00:51:59–00:54:22). Ítékezés a férfiak felett, akik nem komoly szándékkal közelítenek a nők felé, valamint a blokk elsődleges célja a feltékenység kiváltása Daniloból, hiszen Hanna kacérkodik és flörtöl az öt bálványozó férfiakkal. A hölgyválasz, azaz a „Damenwahl” blokk – eredetileg az I. felvonás 5. jelenete, egyben az első finálé is – ebben a változatban hasonlít a legjobban az 1905-ös operettben felelhető részletre. Az özvegy kezdeményezi táncot és a pénz szintén központi elemként jelenik meg. Habár az első szerkezetben Danilo el szeretné adni a 10 millióért a „megkapott” tánclehetőséget, jelen esetben Hanna fizet a férfinak az oktatásért. Keringővel kezdenek (00:58:10–00:58:38), mely a darab központi tánc típusa, de a tánckészlet bővítését láthatjuk, amikor a latin-amerikai csacsacsát a „Wie die Wiber man behandelt” visszatérő motívumra táncolják. A „Lippen schweigen” duetthez keringőblokk társul (01:19:34–01:21:15) – csakúgy, mint az 1934-es Maxim-klub jelenetéhez (Lengyel, 2018) –, melyben ezúttal mindkét szereplő énekel, valamint csókkal zárul a blokk (01:21:15). A „Lippen...” keringőzene-blokk visszatérő elem, a Hanna-Danilo szerelmi történet keretét adja, tehát a zárójelenet ehhez kapcsolódik (01:41:50–01:42:50), majd társulnak a grizettek és a báli szereplők is.

Amíg az 1952-es adaptáció dalszövegei egytől-egyig fordítások, addig az 1962-es film az eredeti dalszövegekkel dolgozik, amely egyrészt magától értődik, hiszen osztrák produkció és ezáltal lehetőségük van az darab eredeti nyelvén dolgozni. Másrészt az, hogy nem újítják fel azokat a dalszövegeket, melyeket beválogatnak a forgatókönyvbe, megerősíti azt a tényt, hogy a készítők ragaszkodnak a bécsi-magyar operett hagyományaihoz.

A narrátor jeleit legtöbbször a térbeli nézőpont, a kameramozgás alapján azonosíthatjuk. Az adaptációban – a jelenetek túlnyomó többségében – a bonviván karaktere van a középpontban, ez a szerkesztésmód akkor is dominál, amikor a primadonnával szerepel egy jelenetben. A narrátori pozíciót mégsem a bonviván tölti be, sokkal inkább a „mindentudó” Renard bácsi tetszeleg e szerepben.

Összegzés

A szerelmi viszonyok ábrázolását, bemutatását ténylegesen egy páros, az özvegy és Danilo kettősére redukálják az 1952-es produkciónál. Az 1962-es Jacobs-adaptáció viszont már jóval komplexebb módon gondolja újra a történetet, de az „eredeti” koncepció „titkos nyelve” – itt is – egyértelműen háttérbe szorul.

Az Osztrák – Magyar Monarchia közönsége számára egyértelműen dekódolható kulturális referenciák használata a 1952-es hollywoodi produkcióban másodlagossá válik, hiszen elsősorban a globális piacra készül az alkotás. Az 1962-es adaptáció európai film, német nyelven készült, így az első változat szövegrészleteinek, blokkjainak áttemelésével, habár az a cselekmény terének és idejének megváltoztatásával, de érvényesülnek a lokálisan érthető kulturális referenciák.

A szereplőtípusok és a különböző helyszínek sztereotip jegyek mentén szerveződnek, más-más jellemvonás középpontba helyezése szintén különbség az adaptációkban. A mozgóképre adaptáláskor a műfaji specifikumok megalapozzák, hogy közönségfilmek készüljenek, hiszen az operett népszerű zenén, „egyszerűbb” dallamvilágon alapszik, a narratív szál az előadók kezében van, széles tömegeket szeretne szórakoztatni, a tradicionális betétek által pedig lokálisan sikeresek.

Láthatjuk, hogy az amerikai filmipar, és az osztrákok is látnak lehetőséget az adaptálásban. De filmes produkciók – ahogy ez a jelenlegi rövid bemutatásból is kivehető – éppen a lokálisan érthető kulturális referenciáktól fosztják meg a darabot, s ruházzák fel újakkal.

Sajátos módon – habár némileg más-más funkciókkal a színpadi adaptációkhoz képest –, de fennmaradnak a bécsi-magyar operettirodalom termékei. Filmoperett készül számos francia operettből, főként az ún. „aranykor” és „ezüstkor” termékeiből, de az angol, sőt a magyar operettjátszás népszerű darabjait szintén adaptálják mozgóképre a 20. század folyamán. S mint ismeretes, az államszocialista Magyarországon számos új film- és rádióoperett készül.

Irodalom

Batta András (1992): *Álom, álom, édes álom... Népszínművek, operettek az Osztrák – Magyar Monarchiában*. Budapest,

Bujdosó Dezső (1986): Az Állami Áruház c. film ideológiája. In. *Állami Áruház 1952–1977*. Szerk. B. Vörös Gizella. Budapest, 115–154.

Csáky Móric (1999): *Az operett ideológiája és a bécsi modernség. Kultúrtörténeti tanulmány az osztrák identitásról*. Budapest,

Décsey, Ernst (2013): *Franz Lehár*. Hamburg,

Füzi Izabella – Török Ervin (2006): Bevezetés az epikai szövegek és a narratív film elemzésébe. [http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Magyar/58F%FCzi/Vizu%-E1lis%20%E9s%20irodalmi%20narr%E1ci%F3%20\(E\)/index.htm](http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Magyar/58F%FCzi/Vizu%-E1lis%20%E9s%20irodalmi%20narr%E1ci%F3%20(E)/index.htm) 1 – letöltés 2018.03.28.)

Frey, Stefan (2020): *Franz Lehár – Der letzte Operettenkönig*. Goettingen,

Lamb, Andrew ([1992] 2002): ‘The Merry widow’. Grove Music Online <https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.O003026> – letöltés: 2019.02.01.

Lamb, Andrew (2006): *The Librettist of The Merry Widow*. <https://tinyurl.hu/6ltU/> – letöltés: 2019.02.01.

László Ferenc (2013): *A víg özvegy*. Budapest,

Lehár, Franz – León, Viktor – Stein, Leo (1906): *Die lustige Witwe*. Bécs,

Lengyel Emese (2018): A víg özvegy (1905) angol és amerikai színpadokon és filmadaptációként. In. *A 15 éves PEME XVII. PhD – Konferenciájának előadásai*. Szerk. Koncz István – Szova Ilona. Budapest, 249–257.

Linke, Norbert (2001): *Franz Lehár (Rowohlts Monographien)*. Hamburg,

Muszatics Péter (2018): *Bécs, Budapest, Hollywood – Ausztria-Magyarország hatása az amerikai filmre*. Budapest,

Schöpflin Aladár (1929,1930): *Magyar Színművészeti Lexikon*, I–III. Budapest,

Traubner, Richard (2003): *Operetta: A Theatrical History*. New York – London,

Würz, Anton (1978): Reclams Operettenführer. In. *Reclams Opern- und Operettenführer*. Szerk. Zentner, Wilhelm – Würz, Anton. Stuttgart, 1–336.

Hivatkozott filmek

The Merry Widow (1952), rendező: Curtis Bernardt, forgalmazó: Metro – Goldwyn – Mayer

Die lustige Witwe (1962), rendező: Werner Jacobs, forgalmazó: Sascha Film

A madárfészkek sokfélesége és evolúciója

Nagy Jenő
Biológia, posztdoktor
jenonagy.off@gmail.com

Témavezető: Dr. Varga Zoltán

Bevezető

A madarak, az ismert fajok mindegyike, kivétel nélkül tojásokat raknak, és azok kikeltésével hozzák létre utódaikat. A szaporodás ilyen módja nemcsak a ma élő madarakra (és más csoportokra) jellemző, hanem sok millió évre visszanyúlik. A közelmúltban találtak olyan fosszilis leletet, amely egy kihalt madárcsoport (Enantiornithes) új fajának (*Avimaia schweitzerae*) maradványa, ráadásul a hasüregi régióban egy kialakulóban lévő tojást is tartalmaz, közel 100 millió évvel azelőtről (Bailleul és mtsai., 2019.). Az utóbbi időben egyre többet tudunk meg a korai madarak szaporodásáról és fészkelési szokásairól (pl. Dyke és mtsai., 2012; Varicchio – Jackson, 2016). Az állandó testhőmérséklet kialakulása, mint előfeltétel, is fontos szerepet játszhatott a költés kialakulásában. A fosszilis leletek alapján egyes kis testű theropod dinoszauruszok már raktak fészket és költöttek is.

Így nem meglepő, hogy minden, napjainkban létező madárfaj használ valamilyen fészket tojásrakáshoz és/vagy utódai felneveléséhez (Mainwaring és mtsai., 2014). A fészkek nagy változatosságot mutatnak, mind méretükben, mind kialakításukban, ezért eltérő mértékben felelnek meg a különböző feladatoknak, amelyeket elláthatnak ezek az építmények.

A természetes és a szexuális kiválasztás hatása a madárfészkek kialakítására

A természetes kiválasztás, Darwin evolúcióelméletének egyik fő pillére, nagy hatást gyakorol mind a madárfészkek szerkezetére, mind pedig a fészket építő madarakra (Lima, 2009). Ennek értelmében a fészkek alapvető feladata a ragadozók elleni védelem, hiszen azok az egyedek tudnak több utódot felnevelni, akik sikereesebbek a tojások és fiókák elrejtésében.

Ebből a szempontból igen fontos a fészkelési hely kiválasztása (Mainwaring és mtsai., 2014). Több madárfajnál is kimutatták, hogy olyan területeket választanak fészkelőhelynek, ahol kisebb számban vannak jelen a fajra legveszélyesebb ragadozók. Például a barna füzikék (*Phylloscopus fuscatus*) inkább a szibériai csikósmókusoktól (*Tamias sibiricus*) távolabb eső bokrokat választják fészkekrakáshoz, annak ellenére is, hogy azokon a helyeken az erősebb szél miatt kedvezőtlenebbek a feltételek (Forstmeier – Weiss, 2004). Egyes fajok, mint a havasi varjú (*Pyrrhocorax pyrrhocorax*) vagy a vörösnnyakú lúd (*Branta ruficollis*) só-

lyomfajok közelében fészkelnek, mert a ragadozó jelenléte miatt más predátor elkerüli őket. Ez a jelenség nagy sarlósfecskék (*Apus apus*) és szirti galambok (*Columba livia*) esetében is megfigyelhető, mely fajok a Mongol-Altaj hegyei között az altáji sólyom (*Falco cherrug altaicus*) közelében fészkelnek (Varga Zoltán személyes megjegyzése). Összességében tehát gyakran jellemző olyan hely választása fészekrakáshoz, hogy az esetleges hátrányok (pl.: ha túl közel fészkelnek a védelmező ragadozóhoz, akkor áldozatul eshetnek) ellenére is jelentős előnyök származnak a predációs veszélyek csökkenéséből (Mainwaring és mtsai., 2014).

Földön fészkelő madarak gyakran a fészek építéséhez használt anyagokkal rejtik el a tojásokat a ragadozók elől. Ez valóban előnyökkel járhat, mert például tőkés récével (*Anas platyrhynchos*) végzett kísérletes vizsgálatokban, ahol szabaddá tették a fészkeket, nagyobb volt a predációs arány a rejtett fészkekkel szemben (Kreisinger – Albrecht, 2008). Lima (2009) szerint a fészek eltakarása és a tojások számára lényeges mikroklíma fenntartása között viszont csereviszony áll fenn, az előbbi tényezőnek kedvezve. Ugyanakkor a fészek mérete sok esetben erősebb összefüggést mutat a predációs viszonyokkal. Szabadon hagyott fészkek esetében a nagyobbakat gyakrabban kifosztották más állatok, attól függetlenül, hogy hol választottak a madarak fészkelő helyet (Biancucci – Martin, 2010; Mainwaring és mtsai., 2014). Ezekből a példából is látszik, hogy a fészkelőhely megfelelő kiválasztása, valamint a fészkek elsődleges kialakítása (méret, rejtettség), a természetes szelekció által, alapvetően olyan irányba halad, hogy csökkentse a predáció kockázatát.

Ismerünk példákat arra, hogy a tojóknak való megfelelés milyen elképesztő tollazati jellegeket képes a hímek megjelenésében kialakítani. Bizonyára mindenki előtt megjelennek a paradicsommadar-félék (*Paradisaeidae*) hímjei, hosszú, színes farktollaikkal, vagy a kék páva (*Pavo cristatus*) kakas legyezőszerűen széttáruló tollai. Azt az evolúciós folyamatot, amely a hímek minőségének jeleként, a nőstények/tojók lenyűgözése érdekében, az utóbbiak által párválasztáskor előnyben részesített bélyegekre hat, szexuális szelekciónak hívjuk. Így a fészkek is lehetnek ilyen jelzések, amelyek információt szolgáltatnak az építőjük (akár hím, akár tojó) minőségéről (Mainwaring és mtsai., 2014).

Soler és munkatársai (2007) összehasonlító vizsgálatban kimutatták, hogy európai énekes madaraknál, illetve füsti fecskéknél (*Hirundo rustica*) is, a jobb kondícióban lévő madarak több energiát fektettek a fészkepítésbe. Természetesen nem lehet egyetlen tényezőre korlátozni a hatásokat. Több vizsgálatban is összefüggést találtak a táplálék elérhetősége és a fészkek mérete között, míg kísérletesen eltávolított fészkek esetében a szülők kisebbre építették az új fészket és kevesebb tojást raktak, vélhetően az ismételt fészkepítésre fordított költségek miatt (Mainwaring és mtsai., 2014).

Azt, hogy mennyire befolyásolja a tojók választását a hímek teljesítménye, jól bizonyítják az olyan példák, amikor a nagyobb, díszesebb, vagy a több fészek-

kel rendelkező hímek sikeresebben állnak párba (Mainwaring és mtsai., 2014). Természetesen olyan szélsőséges példák is vannak, amelyek szinte hihetetlenek. Egyes kormos hantmadár hímek (*Oenanthe leucura*) akár 2 kg tömegű követ is összegyűjthetnek, hogy lenyűgözzék a nőstényeket. Talán még ennél is furcsább a lugasépítő-félék (*Ptilonorhynchidae*) viselkedése, mely fajok hímjei különböző formájú és méretű lugasokat készítenek, mindenféle színes tárgyakat köré gyűjtve. Vajon az ember természetre gyakorolt hatása (pl.: műanyagok) hogyan befolyásolja ezt az evolúciósan igencsak réginek tekinthető viselkedést? Egyes feltételezések szerint a lugasok feldíszítése a tojóknak udvarlás során gyűjtött élelem felhalmozásából ered és fokozatosan váltották fel az ehetetlen tárgyak (tollak, csigaházak, kavicsok) ezeket az ajándékokat (Borgia és mtsai., 1985.). Az építmények minden lugasépítő faj esetében a földön készülnek, míg költésre szolgáló fészkeiket a fákra rakják a tojók.

Valószínűsíthetően a kizárólag tojók által épített fészkeknek is van szerepük szexuális jelzéseként. Több fajnál is megfigyeltek tollakat a fészkekben, melyeket olyan pozícióban helyeztek el a tojók, hogy az ultraviola és/vagy a látható fényt jobban visszaverő felületük segítségével feltűnőbbé és így vonzóbbá tegyék a fészket a hímek számára (Mainwaring és mtsai., 2014). Az olyan madárfajok, mint a szarka (*Pica pica*) vagy a vörhenyesfarkú tüskebujkáló (*Cercotrichas galactotes*), ahol mindkét szülő részt vesz a fészkek gondozásában és építésében, egyértelműen bizonyítékul szolgálnak arra, hogy a fészkek a szexuális jelzések kiterjesztett formái. Megfigyelések és kísérletes vizsgálatok alapján, azok a tojók rendszerint nagyobb fészkeket raktak, akiknek a párja jelentős mértékben hozzájárult a fészkek építéséhez (Mainwaring és mtsai., 2014).

Összességében, elmondható, hogy mind a természetes, mind pedig a szexuális szelekció jelentős hatást gyakorol a fészkepítési viselkedésre. Előbbi, a fent említett példák alapján, elsősorban a fészkek méretének csökkenése, míg utóbbi, annak növelése irányába hat (Moreno, 2012). Ez a csereviszony azonban még kevésbé tanulmányozott, ezért további kutatások szükségesek az ellentétes irányú folyamatok megértéséhez.

A madárfészkek szerepe az élősködők és kórokozók elleni védelemben

Az élőlények közötti kölcsönhatások egyik formája a gazda-parazita kapcsolat. Mivel az élősködők előnytelen hatással vannak a gazdaszervezetre/egyedre, ezért a gazda védekezni kényszerül ellenük, melynek eredményeképpen evolúciós fegyverkezési verseny alakul ki közöttük. A '80-as évekig nem sokat tudtunk a madarak és (külső/belső) parazitáik kapcsolatáról, de úttörő vizsgálatok (pl. Hamilton – Zuk, 1982) rávilágítottak a téma jelentőségére, miszerint a paraziták csökkenthetik a gazda túlélési és/vagy szaporodási sikereit (Mainwaring és mtsai., 2014). Védekezésül a madarak levedlik, gondozzák tollaikat, sőt a fészkek kialakításában/fenntartásában is fellelhetőek védekezési mechanizmusok.

Ez utóbbiak közé tartozik például a különböző anyagok beépítése a fészek szerkezetébe. Egyrészt a zöld növényi részek illékony anyagokat, főként monoterpéneket és izoprént tartalmazhatnak, melyek hatásosak lehetnek az élősködők és kórokozók ellen (Wimberger, 1984; Brouwer – Komdeur, 2004; Dubiec és mtsai., 2013). Másrészt a tollakban található baktériumok antibiotikumokat termelnek, melyek csökkenthetik más baktériumok megtelepedését a fészekben (Peralta-Sanchez és mtsai., 2010). Tehát a növényi részek, valamint a tollak egyaránt hasznosak lehetnek a paraziták elleni védekezésben, emellett a fészek mikroklímájának szabályozásában játszhatnak szerepet, sőt a párválasztásban szexuális jelekként működhetnek (Mainwaring és mtsai., 2014).

Az állatközösségi hálózatok összetettségének növekedése is okozhat változásokat a gazda-parazita kapcsolatokban. Ezek a jelenségek azonban még sok tisztázatlan kérdést tartalmaznak. Kék cinege (*Cyanistes caeruleus*) fészkekben figyelték meg a hangyák rendszeres jelenlétét (Lambrechts és mtsai., 2008). Valószínűleg a cinegék fészkei lehetőséget biztosítanak a hangyák számára külső élősködők felkutatására.

Az emberiség életvitelének következményei itt sem maradhatnak el. Házi pírók (*Carpodacus mexicanus*) és házi verebek (*Passer domesticus*) fészkeiben rendszeresen lehet találni cigaretta csikkeket (Suárez-Rodríguez és mtsai., 2013), habár hulladéknak minősülnek, mégis kedvező hatással lehetnek a madarak élősködők elleni védekezésében. A cellulóz-acetát (a műselyem alapanyaga) mennyiségével összefüggésben kevesebb ektoparazitát mértek a fészkekben.

Az irodalomban fellelhető példák bizonyítékul szolgálnak arra vonatkozóan, hogy a zöld növényi részek, valamint a tollak hatására kevesebb a külső élősködő a különböző fajok fészkeiben, de korántsem általánosíthatóak ezek a megfigyelések (Mainwaring és mtsai., 2014), ezért további vizsgálatok szükségesek a témában.

Környezeti tényezők a madárfészkeken belül és kívül

A madárfészkek elsődleges feladata, hogy a tojásoknak, a kikelő fiókáknak és a szülőknak egyaránt megfelelő környezetet biztosítson (Mainwaring és mtsai., 2014). Az optimális mikroklimatikus feltételek elengedhetetlenek az embriók és fiókák fejlődéséhez. Ugyanakkor az összetettebb építmények elkészítése több energiába kerül, ami miatt csereviszony működik a fészek építésének költsége (pl.: Collias, 1986; Mainwaring – Hartley, 2013) és a megfelelő mikroklimatikus feltételek megteremtése között (Mainwaring és mtsai., 2014).

A külső környezeti viszonyok alapvetően befolyásolják a fészken belül kialakítandó klímát, ezért például a hőmérsékletnek, tengerszint feletti magasságnak vagy az Egyenlítőtől mért távolságnak jelentős szerepe van a madarak fészkelőhelyválasztásában és a fészek formájának, szerkezetének kialakításában. Azt, hogy hol választanak fészkek számára helyet a madarak, alapvetően öt tényező határozza

meg (nem rangsorolt): a fiókák és szülők számára elérhető táplálék, a predációs kockázat, a fajtársak jelenléte és viselkedése, a fészkek megépítéséhez szükséges anyagok elérhetősége, valamint a fiókák felnevelésére alkalmas klíma (Collias – Collias, 1984; Mainwaring és mtsai., 2014).

Fészkeképítésre a madarak olyan helyeket választanak, ahol elkerülhető a tojások és a fiókák napközbeni túlhevülése. A fiókák fejlődéséhez szükséges hőmérséklet általában alacsonyabb, mint a környezet hőmérséklete, ezért a fészkek olyan pozícióban helyezkednek el, hogy a napközbeni túlhevüléstől védve legyenek. Ugyanakkor az erős szél sem kedvező, ami miatt egyes fajok inkább fedett fészkeket építenek az uralkodó széliránytól eltérő irányban (pl. Long és mtsai., 2009; Heenan – Seymour, 2012). Az is megfigyelhető, hogy területenként vagy a költési időszak kezdetén és végén változik a fészkek iránya, ezzel alkalmazkodva az adott terület klímájához, illetve az eltérő évszakokhoz (Mainwaring és mtsai., 2014).

A fészkek építéséhez használt anyagokat két csoportba sorolhatjuk. Vanak azok az összetevők, amelyek a fészkek szerkezetét, formáját adják, hogy az alkalmas legyen a tojásokat és a szülőket is megtartani. Más anyagok viszont a fészkek béléseinek tekinthetők, és a megfelelő mikroklíma kialakításában van fontos szerepük, de korábban láttuk, hogy az élősködők elleni védelemben úgyszintén hasznosak.

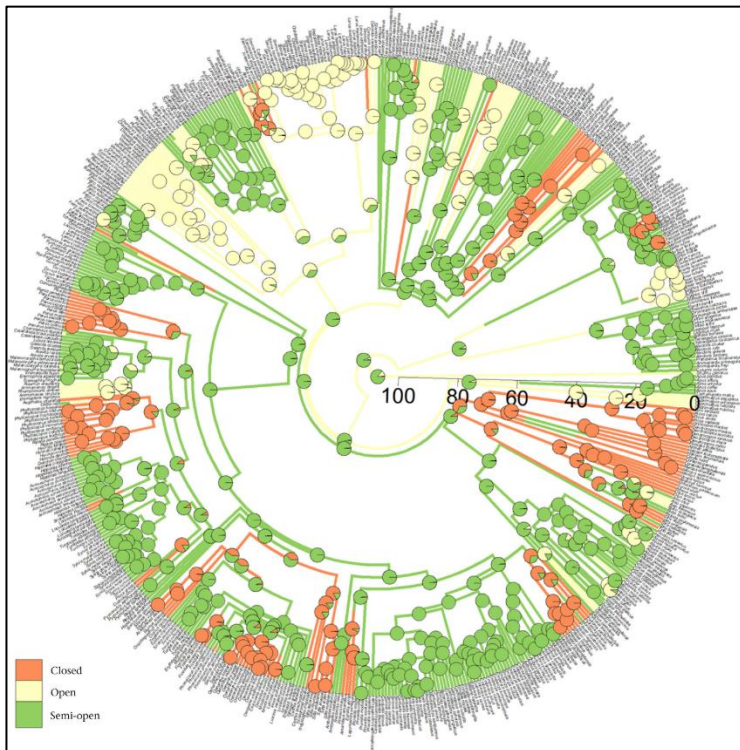
Mérsékelt égövi területeken tanulmányozott kék cinegék fészkeiben a tavaszi hőmérséklet növekedésével a bélésként szolgált anyagok mennyisége is csökkent, ami alapján feltételezhető, hogy a tojók ezzel ellensúlyozták a növekvő külső hőmérsékletet (Deeming és mtsai., 2012). Ehhez hasonlóan a chilei fecskék (*Tachycineta meyeni*) a tavaszi napok melegedésével csökkentették a fészkekben a tollak számát (Liljeström és mtsai., 2009). Nem csak időben, hanem térben is változhat a fészkek elhelyezkedése. A hawaii olajzöld gyapjasmadaraknál (*Hemignathus virens*) kimutatható különbségeket találtak a fák lombkoronájába helyezett fészkek pozíciójában, attól függően, hogy milyen tengerszint feletti magasságban voltak a fészkelőhelyek (Kern – Riper, 1984).

Több észak-amerikai madárfajnál kimutatható területi különbségek vannak a fészkek méretében és alakjában, melyek azt a következtetést támasztják alá, miszerint hasonló környezeti viszonyok mellett, egymástól filogenetikailag független csoportokban is hasonló alkalmazkodás figyelhető meg (Crossman és mtsai., 2011).

Ezeket a példákat egybevetve elmondható, hogy a madarak adott környezeti körülmények között képesek a változásokat követni a fészkek struktúrájának kialakításához és a bélelésként használt anyagok változtatásával. Mindezeket azért, hogy a tojások és az utódok felneveléséhez megfelelő védelmet és mikroklimatikus környezetet hozzanak létre a fészken belül.

A madárfészkek elhelyezkedésének és formáinak evolúciója

A dinoszauruszok korának végét jelentő események - a valószínűsíthető aszteroida-beecsapódás - a madarak evolúciójában is jelentős változásokat eredményezett. A 65 millió évvel ezelőtt létező szárazföldi gerincesek nagy része, így a madarak többsége is kipusztult. Csupán a modern madarakként összefoglalt Neornithes alosztály képviselői maradtak fenn (Field és mtsai., 2018). A fás vegetációk erőteljes megritkulásával együtt tömeges kihalás következett be a madarak körében, és valószínűleg a földön fészkelő fajok/csoportok fejlődhettek tovább. A fák koronájához kötődő életmód a tömeges kihalást követő 10–20 millió évben alakult ki újra a ma is élő madarak körében.

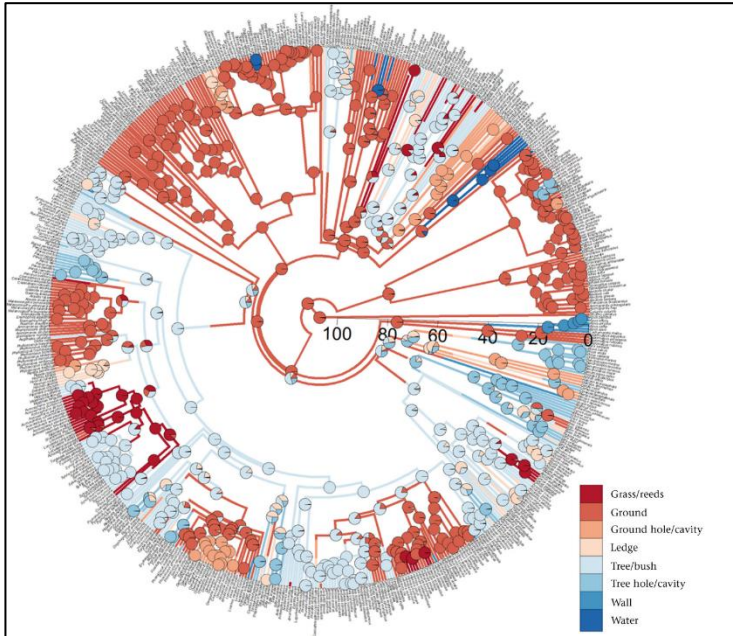
1. ábra:

A madárfészkek három fő típusának (zárt – Closed, nyitott – Open, félig-nyitott – Semi-open) evolúciós változásai 598 madárfaj filogenetikáján keresztül (Nagy és mtsai., 2019, Figure 1.)

A verébalakúak (Passeriformes) filogenetikai összehasonlító elemzéséből kiderült, hogy habár manapság kevesebb olyan faj van, amely zárt (fedeles, tetővel rendelkező) fészket épít, mégis ez lehetett az ősi állapot és egymástól független leszármazási vonalakon alakult ki a csésze alakú fészkek építése, legalábbis a főként ausztrálázsiai csoportok esetében (Price – Griffith, 2017). Például a mézevő-féléket (Meliphagidae) magában foglaló öregcsalád (Meliphagoidea) fajai, melyek nyitott fészket építenek, nagyobb elterjedési területűek, így különböző klimatikus viszonyokkal kerülnek szembe. Ezért elképzelhető, hogy a nyitott típusú fészkeknek kulcsszerepe van evolúciójukban, ugyanakkor mégsem a környezeti hatások, hanem inkább az adott fajra jellemző testméretek azok, amelyek meghatározzák a fészkek formáját, méretét (Medina, 2019). Valószínűleg a vizsgált fajok ősei szabad felszínre és nem felfüggesztve építették gömbölyded fészkeiket, fél-egy méterrel a talaj felett.

Egy átfogó tanulmányban, ahol 243 madárcsalád adatait felhasználva vizsgálták a fészkek formáját, a fészkek elhelyezését és a fészkelőhely típusát azt találták, hogy nem lehet egységes mintázatot megfigyelni a jellegek változásában (Fang és mtsai., 2018). A három tulajdonság függetlenül változhatott az evolúció során. Ezzel szemben, ~600 fajra kiterjedő tanulmányunkban kimutatható kapcsolatokat találtunk a madarak fészkelési szokásai (az előbb felsorolt jellegek) valamint különböző tojásparaméterek evolúciója között (Nagy és mtsai., 2019.). A fészkek rejtettségét is magában foglaló három fő fészektípus evolúciója több kategóriák közötti átmenettel jellemezhető, ugyanakkor a zárt fészkek a legtöbb csoportnál fiatalabb adaptációknak tekinthetőek (1. ábra). Az ősi fészektípussal jól összeegyeztethető kapcsolatot mutat a fészkelő-helyek közötti evolúciós váltások mintázata (2. ábra), miszerint a legkorábbi madarak valószínűleg földön fészkelők lehetnek.

A fészkek és a tojások jellegeinek evolúciója napjainkban kedvelt kutatási irány. A rohamosan gyűlő adatok feldolgozásával egyre többet tudunk meg a madarak ilyen irányú viselkedéséről, de még sok a tisztázatlan kérdés. Vizsgálatunk rámutatott arra, hogy mind a nyílt, mind pedig a zárt típusú fészkekben jellemzően csökkent a fészkealjok mérete és a tojások nagysága egyaránt. Ugyanakkor a nyílt fészkek kisebb mértékű védelme miatt, azokban a rejtő (pigmenteket tartalmazó) tojásszínek megjelenése jellemző, míg a zárt fészkekben nem ritkák a világosabb színek, amely leszármazási vonalakon a foltozottság megléte és eltűnése is rendszeresen váltakozott az evolúció során (Nagy és mtsai., 2019).

2. ábra:

A fészkelő-helyek (gyep/nádas – Grass/reeds, talaj – Ground, talajba vájt üreg/odú – Ground hole/cavity, párkány – Ledge, fa/bokor – Tree/bush, fába vájt üreg/odú – Tree hole/cavity, fal – Wall, kifejezetten vízhez kötődő – Water) evolúciós változásai 598 madárfaj filogenetikáján keresztül (Nagy és mtsai., 2019, Figure 1.)

Összefoglalás

A madárfészkek formája, mérete és funkciója számos tényező hatása alatt alakult és alakul. Mind a túlélésre, sikeres alkalmazkodásra ható természetes szelekció, mind pedig a szaporodási siker növelése irányába mutató szexuális szelekció befolyásolja a különböző jellegeket. A fentiek értelmében több különböző funkciót tudunk elkülöníteni a fészektípusok kialakítása szempontjából: predáció csökkentése, párválasztási jelzés, paraziták és kórokozók elleni védelem növelése, környezeti hatások mérséklése és a fejlődéshez nélkülözhetetlen mikroklíma kialakítása. Más-más madárfajok eltérően alkalmazkodtak, ezért a fészkek formájában, összetettségében különbségek fedezhetőek fel. A néhány gallyból álló galambfészkek, a mindkét szülő által gondozott sasfészkek, a fecskék sárfészkei, vagy a harkályok fatörzsbe vájt odúi habár eltérőek, de a felsorolt feltételeknek mind megfelelnek a maguk módján. A földtörténet során bekövetkezett változások a madarak evolúciójára is hatással voltak, így többször ellenkezőjére változtak a gyakori

jellegek, majd ismét megjelentek azok, amelyek korábban visszaszorultak, vagy eltűntek. A fák koronáihoz kötött életmódot felváltotta a földfelszínhez közeli életmód, majd előbbi ismét megjelent és elterjedt. A kezdetben strukturált, fedett fészkeket felváltották a nyílt kialakítású, csésze formájú építmények, majd az evolúció során újra kialakultak az összetettebb formák, a különböző madárcsoportokban eltérően.

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozom Mark C. Mainwaring-nak, aki készséggel megválaszolta kérdéseimet és nyitottsággal fogadta a téma kapcsán felmerülő ötleteimet. Továbbá köszönöm Varga Zoltán észrevételeit, javaslatait és a kéziratot színesítő kiegészítéseit.

Irodalom

Bailleul, A. M. – O’Connor, J. – Zhang, S. – Li, Z. – Wang, Q. – Lamanna, M. C. – Zu, X – Zhou, Z. (2019): An Early Cretaceous enantiornithine (Aves) preserving an unlaidd egg and probable medullary bone. *Nature Communications*, 10, 1275.

Biancucci, L. – Martin, T. E. (2010): Can selection on nest size from nest predation explain the latitudinal gradient in clutch size? *Journal of Animal Ecology*, 79, 1086–1092.

Borgia, G. – Pruett-Jones, S. G. – Pruett-Jones, M. A. (1985): The evolution of bower-building and the assessment of male quality. *Zeitschrift für Tierpsychologie*, 67, 225–236.

Brouwer, L. – Komdeur, J. (2004): Green nesting material has a function in mate attraction in the European starling. *Animal Behaviour*, 67, 539–548.

Collias, N. (1986): Engineering aspects of nest building by birds. *Endeavour*, 10, 9–16.

Collias, N. E. – Collias, E. C. (2014): *Nest building and bird behavior*. Princeton,

Crossman, C. A. – Rohwer, V. G. – Martin, P. R. (2011): Variation in the structure of bird nests between northern Manitoba and southeastern Ontario. *PLoS One*, 6, e19086.

Deeming, D. C. – Mainwaring, M. C. – Hartley, I. R. – Reynolds, S. J. (2012): Local temperature and not latitude determines the design of Blue Tit and Great Tit nests. *Avian Biology Research*, 5, 203–208.

Dubiec, A. – Gózdź, I. – Mazgajski, T. D. (2013): Green plant material in avian nests. *Avian Biology Research*, 6, 133–146.

- Dyke, G. – Vremir, M. – Kaiser, G. – Naish, D. (2012): A drowned Mesozoic bird breeding colony from the Late Cretaceous of Transylvania. *Naturwissenschaften*, 99, 435–442.
- Fang, Y. T. – Tuanmu, M. N. – Hung, C. M. (2018): Asynchronous evolution of interdependent nest characters across the avian phylogeny. *Nature Communications*, 9, 1863.
- Field, D. J. – Bercovici, A. – Berv, J. S. – Dunn, R. – Fastovsky, D. E. – Lyson, T. R. – Vajda, V. – Gauthier, J. A. (2018): Early evolution of modern birds structured by global forest collapse at the end-cretaceous mass extinction. *Current Biology*, 28, 1825–1831.
- Forstmeier, W. – Weiss, I. (2004): Adaptive plasticity in nest-site selection in response to changing predation risk. *Oikos*, 104, 487–499.
- Hamilton, W. D. – Zuk, M. (1982): Heritable true fitness and bright birds: a role for parasites?. *Science*, 218, 384–387.
- Heenan, C. B. – Seymour, R. S. (2012): The effect of wind on the rate of heat loss from avian cup-shaped nests. *PLoS One*, 7, e32252.
- Kern, M. D. – Van Riper III, C. (1984): Altitudinal variations in nests of the Hawaiian honeycreeper *Hemignathus virens virens*. *The Condor*, 86, 443–454.
- Kreisinger, J. – Albrecht, T. (2008): Nest protection in mallards *Anas platyrhynchos*: untangling the role of crypsis and parental behaviour. *Functional Ecology*, 22, 872–879.
- Lambrechts, M. M. – Schatz, B. – Bourgault, P. (2008): Interactions between ants and breeding Paridae in two distinct Corsican oak habitats. *Folia Zoologica*, 57, 264–268.
- Liljeström, M. – Schiavini, A. – Reboreda, J. C. (2009): Chilean swallows (*Tachycineta meyeni*) adjust the number of feathers added to the nest with time of breeding. *The Wilson Journal of Ornithology*, 121, 783–789.
- Lima, S. L. (2009): Predators and the breeding bird: behavioral and reproductive flexibility under the risk of predation. *Biological Reviews*, 84, 485–513.
- Long, A. M. – Jensen, W. E. – With, K. A. (2009): Orientation of Grasshopper Sparrow and Eastern Meadowlark nests in relation to wind direction. *The Condor*, 111, 395–399.
- Mainwaring, M. C. – Hartley, I. R. (2013): The energetic costs of nest building in birds. *Avian Biology Research*, 6, 12–17.

- Mainwaring, M. C. – Hartley, I. R. – Lambrechts, M. M. – Deeming, D. C. (2014): The design and function of birds' nests. *Ecology and Evolution*, 4, 3909–3928.
- Medina, I. (2019): The role of the environment in the evolution of nest shape in Australian passerines. *Scientific Reports*, 9, 5560.
- Moreno, J. (2012): Avian nests and nest-building as signals. *Avian Biology Research*, 5, 238–251.
- Nagy, J. – Hauber, M. E. – Hartley, I. R. – Mainwaring, M. C. (2019): Correlated evolution of nest and egg characteristics in birds. *Animal Behaviour*, 158, 211–225.
- Peralta-Sanchez, J. M. – Møller, A. P. – Martin-Platero, A. M. – Soler, J. J. (2010): Number and colour composition of nest lining feathers predict eggshell bacterial community in barn swallow nests: an experimental study. *Functional Ecology*, 24, 426–433.
- Price, J. J. – Griffith, S. C. (2017): Open cup nests evolved from roofed nests in the early passerines. *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences*, 284, 20162708.
- Soler, J. J. – Martín-Vivaldi, M. – Haussy, C. – Møller, A. P. (2007): Intra- and interspecific relationships between nest size and immunity. *Behavioral Ecology*, 18, 781–791.
- Suárez-Rodríguez, M. – López-Rull, I. – Macías Garcia, C. (2013): Incorporation of cigarette butts into nests reduces nest ectoparasite load in urban birds: new ingredients for an old recipe? *Biology Letters*, 9, 20120931.
- Varricchio, D. J. – Jackson, F. D. (2016): Reproduction in Mesozoic birds and evolution of the modern avian reproductive mode. *The Auk*, 133, 654–684.
- Wimberger, P. H. (1984): The use of green plant material in bird nests to avoid ectoparasites. *The Auk*, 101, 615–618.

Egy be nem vezetett gazdaságpolitikai eszköz vizsgálata*

Oláh Eszter
Szociálpolitika MA, II. évf.
eszter.oe@gmail.com

Témavezető: Dr. Csoba Judit

Bevezetés

A 21. században a munkaerőpiac formális területének válsága bizonytalan foglalkoztatási viszonyokat eredményez (Artner, 2014). A megváltozott munkaerőpiaci körülmények az anyagi szempontokon túl további problémákat okoznak. A munkaerőpiaci jelenlét állandó alkalmazkodást igényel a munkavállalók részéről, növelve a munkával járó stresszt és csökkentve a jövőre vonatkozó biztonságot (Csoba, 2010). A létbizonytalanság egyre nagyobb elvárásokat szül a jóléti rendszerekkel szemben is, miközben fokozatosan szűkülnek a munkához kötődő – biztosítási jellegű – juttatások. Ilyen körülmények között hogyan lehet majd garantálni a táppénz, a munkanélküliségi ellátás vagy az öregségi nyugdíj biztosítását?

A munkaerőpiaci átalakulások és a növekvő elvárások a szociálpolitikai rendszerekkel kapcsolatban új típusú megoldásokat igényelnek. A megoldási javaslatok között merült fel az alapjövedelem koncepciója, tehát a személyi jövedelem állam általi garantálásának egyik lehetősége.

Jelen tanulmány kísérletet tesz az alapjövedelem differenciált fogalomrendszerének bemutatására, valamint a vele kapcsolatos várakozások és félelmek elemzésére. A kutatás a tartalomelemzés eszközével igyekszik bemutatni, hogy az alapjövedelemmel kapcsolatban milyen típusú félelmek jelennek meg a legolvasottabb hírportálokon.

A társadalmi alapjövedelem definíciója

Már a 18. századtól erősödik az a gondolat, hogy az állampolgároknak szabadon elkölthető jövedelemre lenne szükségük, melyet az állam biztosít (Morus, 1963; Downes–Lansley, 2018). Egy ilyen típusú jövedelem gazdasági fenntarthatóságától való félelem (finanszírozás költségei) és a munkavállalási hajlandóságra gyakorolt várható negatív hatása a korábbi századokban és napjainkban is hátráltatja bevezethetőségét (Sloman, 2018).

---

* Jelen munka egy kibővített változatát lásd: Oláh, 2019

Az új modell kialakítását nem könnyíti meg az sem, hogy az alapjövedelem fogalmát a szakmai viták során eltérő tartalommal használják.¹ Például: „demogrant” (demográfiai mutatók szerint célzott juttatás), vagy az „allocation universelle” (univerzális jövedelem) (Van Parijs, 1992). A koncepciók nemcsak nevükben térnek el, hanem gyakorlati megvalósításukban is, melyek a megvalósítás kidolgozásának részleteit érintik (finanszírozó kiléte, meglévő szociális transferek csökkentése, kedvezményezettek köre).

2016-ban az egyik legjelentősebb alapjövédelmet támogató szervezet a BIEN (Basic Income Earth Network) kiadott chartája szerint az alapjövedelem rendszeres készpénz kifizetés, amit feltétel nélkül juttatnak el mindenkinek, egyéni alapon, jövedelem- és vagyonvizsgálat (means-testing), valamint munkakövetelmény nélkül (Basic Income Earth Network, 2016). Jelen tanulmány az alapjövedelem értelmezése során a BIEN megfogalmazását tekinti irányadónak.

Az alapjövedelemmel kapcsolatos pozitív hatások és félelmek a szakirodalomban

Az elmúlt két évtized meghatározó szakirodalmi áttekintéseit elemezve először arra tettünk kísérletet, hogy az egyes szerzők által az alapjövedelem bevezetésével kapcsolatban említett várható pozitív hatásokat és félelmeket megismerjük. Az így kapott eredményekre építettük empirikus vizsgálatunk elméleti kereteit. Az alapjövedelem bevezetéséhez kötődő pozitív hatások

1. Munkavégzésre gyakorolt hatás

A munkavégzésre gyakorolt hatás kapcsán kiemelt jelentőséget kap az az érv, hogy az alapjövedelem biztosítaná a szabad döntés lehetőségét a munkavállalás terén, hogy az egyén milyen munkát végezzen (minőségi aspektus), és mennyit dolgozon (mennyiségi aspektus). Ennek alapja, hogy a szociális jogosultságot és a jövedelmet levásztja a munkaerőpiaci részvételről (egyén piaci függőségéből felszabadul), hangsúlyozva ezzel a valódi szabadságot (Van Parijs, 1992). Növekedne a rugalmasság az egyén életében a munka, a szabadidő, az oktatás és a gondoskodás lehetőségei között, mivel a munkavégzés kényszer jellege feloldódna (Downes – Lansley, 2018). A felszabadult idő társadalmilag hasznos dolgokra is felhasználható, például valamilyen közösségi tevékenység végezhető. Ezen felül az emberek bátrabban lépnének ki a számukra nem kedvező munkakörülményeket biztosító állásokból, akár annak érdekében is, hogy képezzék magukat (Montemayor, 2018). Ha nagyobb biztonságot tapasztal az egyén, akkor megnövekszik kockázatvállalási hajlandósága (Peltzman-hatás) (Ford, 2017).

---

¹ Az eltérő definíciók és tulajdonságok mentén sokszínű programkísérletekben különböző gazdasági és társadalmi háttérű országok (Namíbia, India, Alaszka, Finnország) vizsgálják, hogy milyen gazdasági és társadalmi hatásai lehetnek az alapjövedelem bevezetésének (Eskelinen–Perkiö, 2018; Arnold, 2018).

Ez a juttatás, a munkaidőt tekintve – azaz mennyiségi értelemben – kevesebb munkát tesz szükségessé. Megváltozna a részmunkaidős állások értékelése, hiszen az így megkeresett összeg, kedvező kiegészítést jelentene az alapjövedelem mellett, kevesebb időbefektetéssel. Az alapjövedelem elismerné mindazok hasznos munkavégzését is, akik nem kapnak munkabért tevékenységükért (betegápolás, gyermeknevelés) (Raventos, 2007).

Számos kérdést vetnek fel ezek a pozitív érvek. Többek között, hogy hogyan alakulna át a jelenleg munkára épülő társadalom? Az emberek tömegesen lépnének ki a munkaerőpiacról? E kérdések mögött az alapjövedelemmel kapcsolatos félelmek húzódnak meg.

2. Szociális ellátórendszerre gyakorolt hatás

Az alapjövedelem univerzalitása miatt elhagyja a szociális rendszerekre jellemző stigmatizáló bánásmódot (Raventos, 2007). Foglalkoztatási státusztól függetlenül kapható, így a szegénységi csapda felszámolását is lehetővé teszi. A segélyezés mellett sokszor előfordul, hogy az egyén nem jár jobban, ha elvállal egy munkát, mivel annak jövedelme nem lesz magasabb, mint, amit a segélyezéssel elérhetne (munkanélküliségi csapda a szegénységi csapdán belül) Ez az eszköz nem igényel jogosultságvizsgálatot, jövedelem tesztet vagy munkatesztet, ezáltal a jóléti rendszer bürokráciája és adminisztrációs költségei csökkenthető (Van Parijs, 2010).

A szociális ellátórendszerre gyakorolt hatás esetén is számtalan kérdést vetnek fel ezek a pozitív érvek. Mennyire lehet hatékony egy univerzális juttatás? Valóban képes csökkenteni a jövedelmi egyenlőtlenségeket vagy a vertikális elosztási hierarchia ugyanúgy fennmarad?

3. Mindennapi életre gyakorolt hatás

Anyagi, szellemi, kulturális és politikai szempontból méltó életet biztosíthat az alapjövedelem (Artner, 2014). Pszichológiai hatása, hogy csökken az agresszió, hiszen sokaknak lehetővé teszi a minimális biztonságot, így kevésbé kell aggódnni saját túlélésükért, növelve a biztonságérzetet. Így megnövekszik a nyitottság a családi kisvállalkozások beindítására vagy az önfoglalkoztatásra (Raventos, 2007).

Azt érzékelteti ez a juttatás, hogy mindenki értékes, tekintet nélkül a személyes jellemzőkre, hogy valaki vagyonos vagy vagyontalan, ez pedig növeli a szolidaritást. Megerősödne a munkaerő alkupoziója, így csökkenne sebezhetőségük. A vállalkozó csak úgy tudna munkaerőt alkalmazni, ha javítja a munkakörülményeket és a béreket. Bizonyos fokú gazdasági függetlenséget tenne lehetővé a nők számára is, így a szegénység feminizálódását is megfékezné (Raventos, 2007).

A juttatás lehetővé teszi, hogy a gyermek tovább őrizze meg tanulói státusát, hosszabb ideig maradjanak az iskolában elkerülve a lemorzsolódást. Az oktatás által javul az egyén munkavállalási képessége és jövedelembiztonsága. A pilot programok azt mutatják, hogy képes javítani a tápanyag ellátást, így a halálzási arányszámokat leeredukálná (Ruckert és mtsai., 2018).

Mind a szabadabb döntéshozatal a munkavégzés terén, mind a diszkriminációmentes szociális ellátórendszer, mind a pozitív hatások a mindennapi életkörülményekre lehetővé teszik, hogy az egyén olyan másodlagos kérdésekkel foglalkozhasson, mint az önmegvalósítás vagy az erősebb társadalmi kohézió kialakítása, melyekkel jobb irányba változhat a társadalom életminősége.

Az alapjövedelem bevezetéséhez kötődő félelmek

A tanulmányokban fellelhető pozitív hatások mellett számos kritika és félelem övezi az alapjövedelmet, amelyek útját állják az új elosztási modell bevezetésének. A rendelkezésre álló szakirodalom elemzése alapján a felmerülő félelmeket is három fő csoportba soroltuk be: a finanszírozhatósági félelmek, a morális ellenvetések és a társadalmi típusú félelmek. A legtöbb esetben azonban ezek nem jelennek meg tiszta típusként, hanem egymással kombinálódnak az elemzett írásokban.

1. Közgazdaságtani szempontú félelmek

A finanszírozhatósági félelmek kapcsán megfogalmazódik, hogy az alapjövedelem összegének finanszírozása gazdaságilag megoldhatatlan. Az alapjövedelem esetén fontos, hogy egy olyan szinten meghatározott összeget takarjon, amely még munkaösztönző hatású (Takáts, 2014). Az alapjövedelem összegének egy arany közép-utas megoldást kell megteremtienie, hogy fenntartható maradjon hosszú távon is, és pont annyira legyen alacsony, hogy a létbiztonságot még garantálhassa mindenki számára, megtartva ezzel azt a szociális célt, amiért bevezetésre kerül. Az alapjövedelem megfelelő forrása és mértéke azért is kulcskérdés, mert befolyásolja, hogy milyen hatással lesz közgazdasági szempontból a munkaerőpiacra – főként a munkavállalás motivációjára és a munka termelékenységére – a fogyasztásra és az egyenlőtlenség mértékére.

2. Morális szempontú félelmek

A társadalom számára elfogadott gondolkodásmód az, hogy az egyén kötelesség- és küldetésudatot érez munkájával szemben. A munkavégzés az önbecsülést garantálja, ami miatt a piaci munkát nem csupán jövedelmi hasznáért végezzük, hanem elvi kötelességként (Weber, 1982). Ezt a weberi elképzelést kérdőjelezheti meg az alapjövedelem, hiszen, ha a munka általi szenvedés nélkül jut hozzá valaki alapvető forrásokhoz, akkor az emberek élete hamar kiüresedne, mert elveszítenék elvi kötelesség tudatukat. Az a morális nézet, miszerint a boldog és produktív lakosság növekvő szabadideje jelentős veszélyt jelenthet a fennálló rendre nézve, fenntartja társadalmunkban azt a gondolkodást, hogy a társadalom tagjai munka árán részesülhetnek bizonyos javakban (Graeber, 2018). A félelmek háttere abban gyökerezik, hogy a munka által biztosított erkölcsök devalválódása esetén nem rendelkezünk alternatív megoldással, ami a társadalom számára azt a morális támaszt nyújthatja, amelyet a munka biztosít az identitás és önbecsülés útján.

Alapjövedelem esetén féltő, hogy továbbra is fennmaradna az érdemes vagy érdemtelen szerep, lenne, aki egész nap otthon maradna, nem mutatna hajlandóságot a munkavállalásra, ez azonban nem illeszkedik a protestáns munkamorálhoz (Ford, 2017). Amennyiben egyre többen lépnek ki a munkaerőpiacról, akkor azok, akik továbbra is dolgoznak altruista alapon finanszíroznak a kilépők juttatását, amely ellenérzést váltana ki, aláásva a társadalmi szolidaritást, amire a jóléti állam épül (Rothstein, 2018).

3. Társadalmi szempontú félelmek

Alapjövedelem esetén a napjainkban működő viselkedési és gondolkodási minták alapjaiban módosulnának (Takáts, 2014). Féltő, hogy a kedvezményezettek egy része végleg felhagyna a munkával, amennyiben havonta egy állandó jövedelemhez jutna, így a társadalmi integráció már nem a munkavállalói státusz mentén alakulna. Az emberek mindennapjait már nem a munkavégzés szervezné, ami az egyén egész életmódjára hatást gyakorolna, bérmunkatársadalom végét jelentheti, amiben az egyén a munkavégzés révén a társadalom tagjának tekintheti magát. Az alapjövedelem társadalmi csoportokra gyakorolt hatása közül kiemelkedik a nők és gyermekek helyzete. A nőkkel kapcsolatban félelemként jelenik meg, hogy a tradicionális nemi szerepek közötti munkamegosztás terén nem javulást, hanem romlást idézne elő, mivel veszélybe kerülne a nők emancipációja, visszavetve munkaerőpiaci jelenlétüket (Csillag – Mihályi, 2014). Az alapjövedelem veszélyes lehet az iskoláskorú gyermekek számára is, akik esetén féltő, hogy továbbtanulásuk során nem ösztönöznék őket jobb iskolai teljesítményre (Anke, 2018).

Mindhárom félelemcsoport esetén központi kérdésként jelent meg, hogy a személyi jövedelmek állam általi garantálása által elérhetővé válik a munkaerőpiac elhagyása. Gazdaságilag, morálisan és társadalmilag is olyan változásokat idézne elő az alapjövedelem, melyekre előre szükséges válaszokat alkotni, hiszen csak így kerülhető el, hogy bevezetése sikertelen legyen.

Empirikus kutatás

A tanulmány további része a szakirodalmakból megismert félelmek elemzésére fókuszál. A média az elsődleges közeg, ahonnan az egyének tájékozódhatnak, az általa közvetített tartalmak meghatározzák a társadalmi valóságról alkotott gondolkodásmódot. Esetünkben ez különösen igaz, hiszen egy olyan eszköz áll vizsgálatunk középpontjában, melyet saját tapasztalás útján nem ismerhet a közvélemény, hiszen nem került bevezetésre Magyarországon ilyen típusú univerzális juttatás, így elsődlegesen a médián keresztül szerezhetnek róla ismeretet. A médiában az alapjövedelem újszerűségével és kiszámíthatatlanságával a társadalom idealizált rendjét fenyegető kockázatként jelenhet meg (Kitzinger, 2000).

Empirikus kutatásunk célja annak megismerése volt, hogy a médiumok milyen érték kategóriákat alkotnak az alapjövedelemről. A félelmek vizsgálatának

kiindulópontja a szakirodalom elemzése alapján megalkotott három félelemcsoport – finanszírozhatósági, morális, társadalmi – sajtóban megjelenő tendenciáinak tanulmányozása a tartalomelemzés módszerével.

A téma újszerűségéből adódóan valid mérőeszköz nem áll rendelkezésre, így saját mérőeszközt állítottunk össze, melynek tesztelésére kutatásunk keretében került sor. Ez a körülmény jelentős mértékben korlátozza a kapott eredmények általánosíthatóságát, ugyanakkor értékes információkkal szolgálhat a későbbi kutatásokhoz. A médiaelemzés során vizsgált két fő kérdésünk:

1. Az alapjövedelemmel foglalkozó cikkekben a negatív vélemények hangsúlyosabbak, mint a pozitív vélemények.
2. A közgazdaságtani félelmek (finanszírozhatóság) előfordulása gyakoribb a cikkekben, mint a társadalmi félelmek csoportja.

Tartalomelemzés

A tartalomelemzés alkalmazásának célja, hogy tisztább képet kapjunk azokról az érték kategóriákról, amelyeket a médiumok közvetítenek az alapjövedelemről. Mivel egy kvantitatív elemzésről van szó, így numerikus eredmények születtek, lehetővé téve induktív következtetések levonását. A tartalomelemzés mintavételi egységei és a kérdőív célcsoportjának vizsgálata segítségével körvonalazhatók a félelmek és lehetséges értékválasztások, amelyek megjelennek a közvéleményben az alapjövedelem kapcsán.

A tartalomelemzés során vizsgált mintát két országos napilap képezte: a Magyar Idők és a Népszava, ezen kívül három országos hetilap is elemzésre került, a HVG, a Magyar Narancs és a 168 óra. Az elemzés alapjául ezen oldalak online archívuma szolgált. Az online tér jelentősége miatt két gyakran látogatott internetes hírportál is elemzése került: az Index és Origo weboldalak. A tartalomelemzés alapját a hét mintavételi egység alkotta. Azok az írások kerültek elemzésre, amiben az alapjövedelem kifejezés megjelenésén túl (keresési kritérium: „alapjövedelem” kifejezés), megfigyelhető a juttatás elemzése, tehát értékítélet társul a közléshez. Azok az írások, amelyekben megemlítik az alapjövedelem kifejezést, vagy utalnak rá, nem kerültek az adatbázisba, mivel ezek közvetlenül nem hatnak az olvasó értékválasztásaira. A vizsgált időtartam 2013. és 2018 szeptembere közé esett. Az elemzéshez adatbázis került kialakításra, melybe néhány jelentősebb információt hordozó szempontot rögzítettünk: a sajtótermék nevét és jellegét (naponta vagy hetente jelenik meg), a cikk megjelenésének idejét és témáját (nemzetközi vagy hazai esemény ihlette). Ezenkívül a hipotézisek vizsgálatához szükséges volt, hogy a cikk milyen érték kategóriába sorolható be, inkább negatív, inkább pozitív vagy semleges képet közvetített. Semleges kategóriába az a cikk kerülhetett, amelyben egyformán megtalálhatók az érvek és ellenérvek. A hipotézis vizsgálat alapja volt az is, hogy ha negatív képet alakít ki az adott cikk, akkor melyik – jelen kutatás

által lehatárolt – félélemcsoportba sorolható be (közgazdaságtani/morális/társadalmi). Ezek a szempontok Excel táblázatban kerültek rögzítésre az elemzett 192 darab cikk esetén, melyek lebontását a 1. táblázat szemlélteti.

Sajtótermék neve	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Összesen
Népszava	3	5	5	15	10	4	42
Magyar Idők	0	0	1	8	9	2	20
HVG	2	14	12	15	14	5	62
Magyar Narancs	3	0	3	0	4	0	10
168 óra	0	2	1	3	6	1	13
Origo	0	3	1	8	2	0	14
Index	4	5	3	6	10	3	31
Összesen	12	29	26	55	55	15	192

1. táblázat:
Közlemények száma évek és sajtótermék szerint lebontva
Forrás: Sajtó szerkesztés

A táblázatból kitűnik, hogy a 2016-os és 2017-es évben az alapjövedelemmel kapcsolatos diskurzus kiugrónak mutatkozik, ami a Svájcban zajló népszavazásnak és a 2017-ben bevezetésre kerülő finn kísérletnek köszönhető.

A cikkekről általánosságban elmondható, hogy hasonló hazai vagy nemzetközi események eredményezték megjelenésüket. Az összes platformon hasonló tendencia figyelhető meg, hiszen néhány esemény kapcsán – 2017-es francia választások vagy 2018-as olasz választások – hiába bukkant fel az alapjövedelem bevezetésének gondolata, mégsem eredményezett állásfoglalást a médiumok részéről. Ezen időszakok hiába adtak találatot a keresési kritériumra, nem kerültek bele az elemzésbe, mivel az adott cikkek nem hordoztak értékítéletet.

A cikkek által képviselt értékkategóriák alapján általánosságban megállapítható, hogy a hazai programtervek váltották ki a legerőteljesebb negatív véleményeket. A LÉT és a Párbeszéd Magyarorszáért kiadványa konkrét számokkal kalkuláltak, így könnyebb volt ezek irányába kritikát megfogalmazni, melyek a cikkek negatív értékkategóriáiban érzékelhetővé váltak. Emellett azonban a külföldön induló kísérleti programok elfogadottabbnak bizonyultak, ezekről elsősorban semleges vagy pozitív hangvételben születtek írások, ami annak köszönhető, hogy az újságírók megfelelő távolságból szemlélhették az esetleges projekt-hatásokat és eredményeket, így nem volt szükség félélemkeltésre, negatív tartalmú üzenet átadására.

A 192 cikk cél szerinti csoportosítása alapján többségben vannak a kognitív tartalmú üzenetek (139 darab), melyek bizonyos mennyiségű információt hordoznak az alapjövedelemről. A tényszerű adatokat vagy valamilyen szakirodalmi

ismeret alapján vagy egy esemény kapcsán fogalmazzák meg. A legritkábban előforduló csoport a cikk célja szerint azok, amik cselekvésre buzdítják az olvasót, manifeszt tartalommal csupán 5 cikk íródott. Ez annak eredménye lehet, hogy Magyarországon nem került elérhető közelségbe az alapjövedelem bevezetésének lehetősége, így nem volt szükség ilyen típusú üzenetekre. A 192 darab cikkből 48 affektív tartalmat hordozott, tehát az újságírók igyekeztek az olvasók érzelmeire hatni.

Az alapjövedelemmel foglalkozó cikkekben a negatív vélemények társadalmi szinten hangsúlyozottabbak, mint a pozitív vélemények

A vizsgált állítás kiindulópontja, hogy a tartalomelemzés által elemzett felületeken milyen számban képviseltették magukat az egyes értékkategóriák – pozitív, negatív, semleges. Összességében a negatív vélemények nem fordulnak elő túlnyomó többségben az elemzett írásokban (48 darab). A pozitív tartalmú üzenetek nagyobb számban jelennek meg (64 darab). Tehát nem mondható, hogy az olvasók nem kapnak objektív tájékoztatást arról, hogy az alapjövedelem csapda-e vagy lehetőség. Ezen hipotézis tehát nem teljesül, mivel a negatív értékkategóriát tartalmazó írások nincsenek túlsúlyban a tartalomelemzés által készített adatbázis szerint. A cikkek közel felét a semleges hangvételű cikkek teszik ki, ami azt mutatja, hogy a befolyásolás nem billen el szélsőséges irányba (80 db).

A félelmek kialakításában a média nem játszik főszerepet, így a félelmek vélhetően a közvéleményben alapvetően megtalálhatók. A félelem mélyen beágyazott, mivel – a grassroot megközelítés szerint – az egyének által vallott értékekből és attitűdökből tevődik össze a pánikképződés (Kitzinger, 2000). Az emberek életében a fenyegetettség érzése az egzisztenciális kiszolgáltatottság kapcsán felerősödik, emberi természetünkől ered a törekvés létfenntartásunk megőrzésére. Alapjövedelem esetén az újszerű eszközzel szemben a fenyegetettség érzése őszinte, hiszen az emberek saját megélhetésük miatt aggódnak. A média tehát nem tud ott félelmet kelteni, ahol korábban nem volt alapja.

Az alapjövedelemmel foglalkozó cikkekben a közgazdaságtani félelmek (finanszírozhatóság) előfordulása gyakoribb, mint a társadalmi félelmek csoportja

Az elemzés alapján ez az állítás alátámasztható, mivel a finanszírozhatóság kérdésköre összességében a leggyakoribb félelemtípus, ami megjelenik a cikkekben. A morális félelmek és a társadalomra gyakorolt hatás kevésbé jelenik meg a közlések szintjén.

A finanszírozhatóság kérdéskörének gyakoribb megjelenése a tartalomelemzésben, magyarázható azzal, hogy ezen érvelés könnyebben alátámasztható statisztikai adatokkal, melyek mutatják, hogy a gazdaságot hogyan terhelné meg a juttatás, így ezek a félelmek közérthetőbbek. Továbbá a megélhetés biztosítása

mindig központi helyet foglal el az emberek életében, a jövőtől való félelem genetikánkba kódoltan jelen van. Az egyén először arra törekszik, hogy az anyagi jellegű, létbiztonsággal kapcsolatos szükségleteit kielégítse (Inglehart – Flanagan, 1987). Így a jövőtől való félelem összefügg az egyén rendelkezésére álló jövedelemmel. Ez aktiválja az emberek azon félelmét, hogy a megszokott életszínvonalukat és anyagi biztonságukat sodorná veszélybe egy egyetemlegesen biztosított szociálpolitikai eszköz. A morális és társadalmi hatásai az alapjövedelemnek nehezen megjósolhatók. A társadalom reakciója kiszámíthatatlanabb és nehezebben értelmezhető, még a gazdasági folyamatoktól is.

Annak ellenére, hogy a finanszírozhatóság kérdéskörével a média többet foglalkozik, a társadalmi és morális félelmek – rejtetten jelennek meg ugyan – nem alaptalanok. Ugyanis a finanszírozhatósággal kapcsolatban fejeződik ki az a félelem, amelyek arról szólnak, hogy hogyan adjunk értelmet életünknek egy olyan világban, ahol már nem a munka lesz a meghatározó integráló erő, mely az önmegvalósítás lehetőségét biztosítja az emberek számára.

Összegzés

Jelen kutatás célja volt, hogy feltárja a személyi jövedelmek állam általi garantálásával kapcsolatban, hogy a média milyen érték kategóriákat hangsúlyoz.

A szakirodalmak elemzése révén a félelmek három markáns csoportba sorolhatók be: közgazdaságtani, morális és társadalmi félelmek. A kutatás empirikus részében megállapításra került, hogy az alapjövedelemmel foglalkozó cikkekben a negatív vélemények társadalmi szinten nem mutatkoznak túlhangsúlyozottnak a pozitív véleményekhez képest. A médiumok tájékoztatása a vizsgált témára vonatkozóan összességében objektív maradt.

Az alapjövedelemmel foglalkozó cikkekben a közgazdaságtani félelmek (finanszírozhatóság) előfordulása gyakoribb, mint a morális és társadalmi félelmek csoportja, a fennálló társadalmi rend átalakulásától való félelem kevésbé jelenik meg. Azonban a társadalmi és morális félelmek rejtetten, de nem alaptalanul fogalmazódnak meg.

Gazdaságilag, morálisan és társadalmilag is olyan változásokat idézne elő az alapjövedelem, melyekre előre szükséges kidolgozni a válaszreakciókat, hiszen csak így kerülhető el, hogy esetleges bevezetése előidézze a hozzáfűzött félelmeket, de beváltsa a vele kapcsolatban megfogalmazott várakozásokat.

Irodalom

Anke, H. (2018): Unconditional basic income is a dead end. In. *It's Basic Income. The Global Debate*. Eds. Amy Downes – Stewart Lansley. Bristol, 113–116.

Arnold, C. (2018): Money for nothing: the truth about universal basic income news-feature. *Nature*, 557. 626–628.

- Artner, A. (2014): A feltétel nélküli alapjövedelem relevanciája és kérdőjelei. *Eszmélet*, 102, 109–130.
- Csoba, J. (2010): *A tisztességes munka. A teljes foglalkoztatás: a 21. század esélye vagy utópiája?* Budapest,
- Csillag, I. – Mihályi, P. (2014): Tizenkét év a feltétel nélküli alapjövedelemmel szemben. *Élet és Irodalom*, 2014. január 17.
- Downes, A. – Lansley, S. (2018): Introduction. In. *It's Basic Income. The Global Debate*. Szerk. Amy Downes – Stewart Lansley. Bristol, 1–13.
- Eskelinen, T. – Perkiö, J. (2018): Micro-investment perspective and the potential of the universal basic income. *Development Policy Review*, 36. 696–709.
- Ford, M. (2017): *Robotok kora. Milyen lesz a világ munkahelyek nélkül?* Budapest,
- Graeber, D. (2018): *Bullshit Jobs: A Theory*. New York,
- Inglehart, R. – Flanagan, S. C. (1987): Value Change in Industrial Societies. *The American Political Science Review*, 81. 1289–1319.
- Kitzinger, D. (2000): A morális pánik elmélete. *Replika*, 40. 23–48.
- Morus, T. (1963): *Utópia*. Budapest,
- Oláh, E. (2019): Alapjövedelem – Édes bevonatú keserű pirula? *Metszetek*, (8), 1. 159–181.
- Raventos, D. (2007): *Basic Income, The Material Conditions of Freedom*. London,
- Rodriguez-Montemayor, E. (2018): *Could a universal basic income become the basis for working better in a fast-changing world?* In. *It's Basic Income. The Global Debate*. Eds. Amy Downes – Stewart Lansley. Bristol, 18–23.
- Rothstein, B. (2018): FNA: rossz ötlet a jóléti állam szempontjából. *Esély*, 4. 22–25.
- Ruckert, A. – Huynh, C. – Labonté, R. (2018): Reducing health inequities: is universal basic income the way forward? *Journal of Public Health*, 40. 3–7.
- Sloman, P. (2018): Universal Basic Income in British Politics, 1918–2018: From a 'Vagabond's Wage' to a Global Debate. *Journal of Social Policy*, 47. 625–642.
- Van Parijs, P. (1992). Competing justifications of basic income. In. *Arguing for basic income*. Ed. Philippe Van Parijs, London, 3–43.
- Van Parijs, P. (2010): Alapjövedelem: egy egyszerű és erőteljes gondolat a huszonegyedik század számára. *Esély*, 21. 9–41.

Weber, M. (1982): *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Budapest,

Internetes hivatkozások

Basic Income Earth Network (2016): *Definition in the current AISBL charter* https://basicincome.org/wpcontent/uploads/2016/09/Amendment_and_Motivations_on_definition_of_BI.pdf – letöltés: 2019.05.01.

Takáts, P. (2014): *A feltétel nélküli alapjövedelemről*. Előadás a Drábik Alapítványánál. <http://menedzserkalauz.hu/wp-content/uploads/FNA-e1%C5%91ad%C3%A1s-a-Dr%C3%A1bikAlap%C3%ADtv%C3%A1lyn%C3%A1l.pdf> – letöltés: 2019.01.07.

Monteil-i Adhemar katonai szerepvállalása az első keresztes hadjárat korai szakaszában

Ónadi Sándor
Történelem MA, I. évf.
onadisandor@gmail.com

Témavezető: Dr. Bárány Attila

Bevezetés

Jelen tanulmány célja, hogy bemutassa miképp vett részt Le Puy püspöke, Monteil-i Adhemar (1045–1098) az első keresztes hadjárat nagyobb katonai eseményeiben. Elsődleges szándékom egy kiterjedtebb, monografikus jellegű kutatás megvalósítása, melyben Adhemar legátussá történő kinevezése előtti életrészeit, a clermont-i eseményeket, a hadjárat eseménytörténetét, – különös hangsúlyt fektetve a krízishelyzetekre, s a püspök reakcióira – halálát, s utóéletét¹ is szeretném vizsgálni, melyhez elengedhetetlen a legátus katonai szerepvállalásának feltérképezése. A téma kiválasztását indokolhatja, hogy az első keresztes hadjáratról foglalkozó szakirodalom a püspököt alapvetően, mint a hadjárat szellemi vezetőjét – s azt sem teljes részletességgel, csupán említőlegesen – tárja elénk. Így egy olyan karakter képe rajzolható ki, aki elsődlegesen a sereg morális mélypontjait, diplomáciai kapcsolatait, belső ellentéteit kezelte, s a modern narratívákban eltöpreng ezek mellett a katonai szerepvállalása. Kutatási témám kiválasztásában a másik tényező, hogy a hadjárat sikerének vizsgálatánál, értékelésénél a legátus munkássága sok esetben alulértékelt a nagyobb katonai vezetők érdemei mellett. Miért fontos, hogy egy egyházi személy munkásságát vizsgáljuk egy alapvetően katonai eseménysorozatban?

A hadjáratra történő felhívást követően a pápa, II. Orbán nem jelölt ki annak élére tényleges katonai vezetőt, így egymástól szervezetükben és vezetésükben is különálló seregtestek indultak el Jeruzsálem visszavételére. Mint a későbbiekben láthatjuk, az egységes vezetés hiánya számos összeütközést eredményezett a különböző nemzetiségű, és a feudális hierarchia más-más fokán álló fejedelmek között, amely sorozatosan veszélyeztette a hadjárat sikeres végkimenetelét. A seregen belüli ellentétek mellett számottevő volt az a kulturális különbség, mely a nyugati keresztiesek s a bizánciak között húzódott, s az ebből fakadó konfliktusok lehetőségei. Az első keresztes hadjáratban, – a későbbiekkel ellentétben – még nem vettek

---

¹ Több beszámolót is lejegyeztek a krónikások, melyekben Adhemar a túlvilágról próbálja tanácsival segíteni a sereget. Jeruzsálem ostromakor, több katona is beszámol arról, hogy látták, ahogy a püspök a létrákon elsőként felhágva biztatja a sereget.

részt uralkodók, más magasabb tekintélyek, akik bírhatták volna az univerzális főhatalmat, s egyben tudták volna tartani a sereget. E hiány betöltésére azonban úgy látszik, hogy Adhemar alkalmasnak bizonyult. Úgy látszik, hogy a korszak embeérében is ambivalens érzéseket váltott ki a hit és a kard együttes használata, így a hadjárat során a püspök több alkalommal is bűnbánó rituálékat, körmeneteket, alamiznaosztást rendelt el, amit a sereg egyfajta lelki gondozásaként értelmezhetünk.

A dolgozat során kronológiai sorrendben haladva igyekszem bemutatni az Adhemar vezette hadtest útvonalát, s néhány nagyobb ütközetet. A konstantinápolyi tárgyalások némileg eltérnek az alapvető célkitűzéstől, azonban elengedhetetlennek tartom a vizsgálatát, hiszen az ott kialakított frank-bizánci kontaktusrendszer a későbbiekben a hadjárat egészére rányomta a bélyegét. A fent felsoroltak igazolására felhasználom a szemtanúi beszámolókat, krónikákat, valamint a hadjáratához kapcsolódó kiadott okleveleket egyaránt. A dolgozat során Adhemar ténykedésének bemutatása közben felvázolom a különböző modern történetírói véleményeket, nézeteket.

Historiográfia

A tanulmány ismeretterjesztő jellege miatt nem szeretném száraz historiográfiával untatni az olvasót, így igyekszem röviden összefoglalni a fontosabb támpontokat. A témát először a francia történetírás kezdte el feldolgozni a 18–19. században, s a különböző monográfiák mellett remek forráskiadványok is napvilágot láttak, melyeket a kutatók napjainkban is használni tudnak. Az utóbbi évtizedekben e források nagy részét már megfelelő forráskritikával újra kiadták, s előnyük, hogy az eredeti szöveg mellett olvashatjuk az angol vagy a francia fordítást is. A dolgozat során elsősorban Heinrich Hagenmeyer gondozásában elkészült oklevélgyűjteményből és 3 krónikás (Raymond d’Aguilers, a Gesta Francorum Névtelen szerzője, Foucher de Chartres) munkájából dolgoztam, hisz mindhárman személyes tapasztalói voltak az eseményeknek. Aacheni Albert munkája valahol az elsődleges-, és a másodlagos forrás határmezsgyéjén helyezkedik el, hiszen maga személyesen nem volt jelen, de művéhez felhasználta a hadjáratról visszaérkezők beszámolóit, s együttesen vizsgálva a korábbi három krónikával többnyire megbízható adatokkal szolgál. Maga a hadjárat eseménytörténete a középkorkutatás egyik legnépszerűbb, legtöbbet vizsgált témája. Mi újat lehet mondani egy ilyen sokat vizsgált kérdésben? Rengeteg munka dolgozza fel a hadjárat katonai, diplomáciai, társadalomtörténeti kérdéseit, melyekben a püspök is rendszerint említésre kerül, azonban csak éppen az aktuálisan vizsgált kérdések alapján. Úgy gondolom, hogy a püspök működését nem lehet csak katonai, vagy csak legátusi szerepkörbe helyezni, hiszen minden téren sajátos szerepkört töltött be. Ő volt az első ilyen katonai kezdeményezés pápai legátusa, s az ezzel járó feladatok is sajátosak

voltak. A Szentszék akaratának érvényesítése és saját seregének vezénylése mellett ő volt az, aki kezelte a seregen belüli ellentéteket, morális mélypontokat, s törekedett az ortodoxiával való barátságos viszony kiépítésére.

A Konstantinápolyig vezető út

II. Orbán pápa 1095 augusztusában Franciaországba látogatott, s Le Puy-ből levelet intézett a térség egyházi előljáróihoz, melyben az év november 18. napjára Clermont-ba szólította őket.² A zsinat eseményeit nem kívánom részletezni, azonban Adhemar legátusi kinevezése meghatározó a hadjárat egészére nézve. A kinevezést egy levél is megőrökíti, amelyet Orbán a flandriai hívókhöz intézett. „Kedvelt fiunkat, Adhemart, Le Puy püspökét pedig erre az útra és feladatra vezérré, helyettesünké tettük, hogy mindazok, akiknek kedve támad nekiindulni ennek az útnak, utasításainak úgy engedelmeskedjenek, mint a miénknek, s oldó és kötő hatalmának, amennyiben erre a feladatra vonatkozik, teljesen vessék alá magukat.” (Veszprémy, 1999. 131.) A levél további tartalmát illetően láthatjuk, hogy a hadjárat tervezett indulási időpontja Mária mennybemenetelének ünnepére, augusztus 15-re esett.

Az időpont ismert a nyugati hadviselésben, hisz ekkorra takarították be a tavasszal elvetett gabonát, ami elengedhetetlen a katonák, valamint az állatok élelmezéséhez. Nincs pontos feljegyzésünk Adhemar előkészületeiről, de feltételezhetjük, hogy embereit gyűjtötte össze, valamint élelmiszert és pénzt halmozott fel. (Hill – Hill, 1955. 32.; Brundage, 1959. 203.) A püspök seregtestéből, egyházmegyéjéből testvéreit, Monteil-i Francis-Lambertet, Peyrins urát, Monteil-i Vilmos Hugót, valamint Polignaci-i Heracliust, a Szűz Mária lobogó hordozóját ismerjük név szerint. (RA, 1969. 128., 81.) Saint-Gilles és Toulouse grófja, IV. Rajmund feltehetőleg felvette Adhemarral a kapcsolatot, amelyről a gróf részéről egy nagyobb felajánlás tanúskodik Le Puy templomának, melyet személyes jelenlétével tisztelt meg.

A pápai felhíváshoz képest némileg megkésve 1096 októberében indult Rajmund és Adhemar egyesült serege. A sereg kései indulását magyarázhatjuk a tetemes ellátmány begyűjtésével, amellyel útnak indultak. Vonulásukról a már korábban említett krónikás, Raymond d’Aguilers ad részletes beszámolót. A krónika az események fonalát Dalmácia partjainál veszi fel, s emiatt nem kapunk részletes beszámolót az Alpokon történő átkelésről. Tudjuk, Szlavóniai útjuk során a hideg téli hónapok miatt – volt, hogy „három hétig egy vadat, de egy madarat sem láttak”.

---

² Az investitúra háború ezen szakaszában IV. Henrik, a Szent Római Birodalom császára ellenpápát ültet a római püspöki székbe, aki III. Kelemen néven egészen 1100-ig viseli a tisztséget. Rómát ekkor császári csapatok szállták meg, ezért sem lehetett ott tartani a zsinatot. Orbán hatalmi bázisa elsősorban Dél-Franciaországra, a provençe-i térségre korlátozódott, ami szintén elősegítette Adhemart későbbi pozíciójának megszerzésében.

A teljesen elszegényedett, kopár vidéken áthaladó nyugati lovagokat a keskeny hegyiösvényeken többször is útonálló, fosztogatók támadták meg, akiket sokszor csak véres közelharcban tudtak visszaverni. A krónikás feljegyzi, hogy a veszedelmek ellenére a seregben senki sem szenvedett éhségtől, vagy ölték volna meg nyíltszíni csatában, köszönettel a „rájuk áradó isteni kegyelemnek, a gróf kemény munkájának, valamint a püspök jó tanácsainak”. A megterhelő szlavóniai utazás során a sereg jóérzéssel lépte át a Bizánci Birodalom határát Durazzótól északra. A város helytartója, Komnénosz János³ fogadta a kereszteseket, akik néhány napot töltöttek ott. Raymond csalódottan számol be arról, hogy miután átverekedtek magukat a kietlen dalmát partszakaszon, bizakodva érkeztek a Birodalomba, azonban a fogadtatás nem volt szívélyes, hiszen sorozatosan konfliktushelyzetbe kerültek a bizánci rendfenntartó erőkkal. Az egyik legkirívóbb eset volt, mikor a bizánciak egy éjszaka rátámadtak a keresztések táborára, s a helyzet odáig fajult, hogy két, „a legnemesebb hercegek” közül való provençe-i urat, Pontius Rajnaldot, s annak fivérét Pétert megölték. A seregek folyamatos katonai ellenőrzés mellett, a régi birodalmi úton, a Via Egnatian folytatták útjukat. Adhemar testvére, Vilmos Hugó hátramaradt Durazzóban, hogy kipihenje az út fáradalmait, betegségét. (RA, 1969. 36–39.)

Az útleírás következő érdekes eleme nem sokkal a fent leírt események után, Ohrid városának környékén történt. A sereg letáborozott, hogy rövid pihenőt tartson. „Amikor Le Puy püspöke egy időre eltávolodott a tábortól, hogy megfelelő helyet találjon a pihenésre, besenyők fogták el.” Hátasárol lelökték, kifosztották, s ütésekkel mérték a fejére. A püspök szerencséjére az egyik útonálló – a nagyobb zsákmány reményében – megóvta őt társaitól, ami elég időt adott arra, hogy a dulakodás hallatára felzördülő keresztések a segítségére tudjanak sietni. (RA, 1969. 39.) Sérülései miatt azonban nem tudta folytatni az utat, így Thesszalonikében maradt, ahol bevárta a Durazzóban hátramaradt testvérét, s később együtt csatlakoztak Rajmund seregéhez Konstantinápolynál.⁴ Ettől függetlenül a gróf és emberei tovább folytatták az utat. A folyamatos katonai ellenőrzés, valamint a püspökkel történtek felzaklathatták a sereget, s Rajmund vezetésével az út mentén lesben álló, vagy annak vélt bizánci csapatokra támadtak. A küzdelem rövid volt, de annál véresebb; sokakat leölték, s elfogtak. A sereg 1097. április 12-én ért a trákiai Russza városához, ahol a városlakók barátságatlan viselkedése, előbb összeszólalkozáshoz, később fegyveres összecsapáshoz vezetett. A kialakuló konfliktusban többen kardot rántottak, „Toulouse!” kiáltásokkal megrohanták a városfalat, s kitűzték saját zászlajukat.⁵ Steven Runciman megjegyzi, hogy feltételezhetően a püspök távolléte is közrejátszhatott az események negatív kimenetelében (Runciman, 1999.

---

³ Komnénosz János a császár, Alexiosz unokaöccse.

⁴ Ezt követően Adhemarról, egészen 1097. május végéig, április elejéig, hisz a kortárs beszámolóiban nem tűnik fel Rajmund tárgyalásáig.

⁵ Érdekes, hogy Bohemund krónikása néhány hónappal előbb még kedves, készségesen együttműködőnek írja le a lakosságot, ahol csapatai kereskedni tudtak bármilyen konfliktus nélkül (GF, 1890. 163–

109.), s miután Rajmundot is a fővárosba szólítják, nincs, aki ellenőrzés alatt tudná tartani a sereget, ami azonnali fosztogatásba kezdett.⁶

Alexiosz császár minden keresztes vezérrel tárgyalásokat folytatott, amelyek eredményeként hűségesküt kellett neki tenniük. Sok esetben azonban ezt csak a keresztesektől megvont élelmiszer árán tudta elérni. A nyugatiak és a keletiek között húzóódó különbségre utal a császár lányának, Anna Komnénének egy beszámolója, miszerint az egyik lovag arcátlanul a császári trónuson keresett magának kényelmet. (AK, 2000. 187.) A császár végül Rajmundot is fogadta, aki udvariasan, hitére hivatkozva⁷ visszautasította Alexioszt. Ezt követően tűnik fel újra Adhemar a thesszalonikéi pihenőjét követően először. Rajmund serege megérkezett Konstantinápolyba, majd a krónikás megjegyzi, hogy „ezt követően a püspök, valamint testvére is, aki betegsége miatt Durazzóban maradt” megérkezett. (RA, 1969. 41–43.) Nincs viszont feljegyzésünk arról, hogy Konstantinápolyban mit csinálhatott. Szerepe lehetett abban, hogy Rajmund később módosított feltételek mellett, ám fogadalmat tett a császárnak. Runciman feltételezése alapján a püspök Konstantinápolyban eltöltött ideje alatt találkozott a görög egyház vezetőivel, a császárnál is járhatott, emellett megtekintette az ereklyéket. (Runciman, 1999. 110.)

Nikaia, az első erőpróba

Az immár egyesült keresztény sereg 1097 májusában kelt át Kis-Ázsiába. Első célpontjuk a szeldzsuk főváros, Nikaia volt. A sereg egy része már május 7-én a város alá ért, de voltak, akik majd csak június elejére vonultak fel. A Gesta Francorum bejegyzéséből láthatjuk, hogy a sereg május 14-én tudta körül zárni a várost, s azonnal ostromeszközök építéséhez láttak. „Le Puy püspöke, név szerint Adhemar, aki mindenféle kiváló erénnyel rendelkezett katonákkal és felszereléssel növelte a város körüli erőket”. Mindegyik vezér egy-egy falszakaszt tartott ostrom alatt, így Rajmund és Adhemar a déli falat ellenőrizte. A város védői követséget menesztettek szultánukhoz⁸, hogy az segítse meg őket. A segédhadak benyomulásának helyéül a déli kaput jelölték meg, csakhogy „azon a napon, az Úr mennybemenetele utáni szombaton, Szent Egyed grófja és Le Puy püspöke táborozott” ott. Rajmund, ahogyan megtudta a felmentő sereg közelségét, elébük sietett Le Puy püspökével

---

166.); Feltehetően Rajmund serege és a ruszaiak negatív viszonya pont abból eredeztethető, hogy Bohemundék már felvásároltak a lakosság élelmiszerfeleslegét szinte rögtön a tavasz beköszönte után.

⁶ A ruszai eseményeket követően Rodostóban már császári követség várta Rajmundot, s tárgyalásra a fővárosba szólították. Ezt követően a sereg fosztogatásba kezdett, azonban már nem csak segédhadakkal találtak szembe magukat, hanem a bizánci hadsereg egy közelben állomásozó hadtestével, akik súlyos vereséget mértek a vezető nélkül maradt provence-i kontingensre.

⁷ Mondván, hogy nem azért vette fel a keresztet, hogy egy másik úrnak hűséget fogadjon, de ha a császár vezetné a sereget, úgy minden parancsának engedelmeskedne.

⁸ Kilidzs Arszlán a terület ura, ekkor birodalma keleti felén háborúzott, s nem tartotta fenyegetőnek az újabb keresztény próbálkozást, Remete Péter seregének legyőzésére alapozva.

együtt „teljes lovas és gyalogos erőivel”. A szultán felmentési kísérletét a provence-i seregesteknek, valamint Flandriai Róbertnek sikerült visszavernie. (GF, 1890. 179–180., AA, 2007. 96–97., 107.)

Ezt követően az ostrom során Adhemar még kivette a részét egy bástya lerontásában is. Az ostrom megkezdését követően a provence-iek voltak az elsők, akik ostromeszközök építéséhez láttak. A Névtelen így írja le az eseményeket: „Ki-rendelték az embereket, hogy a tornyot ássák alá, a számszeríjászokat és íjászokat pedig, hogy minden irányból védelmezzék őket. Aláásták a tornyot egészen a fal alapjáig, gerendákat és faanyagot helyeztek alá, majd felgyújtották.” A tornyot végül alkonyatra sikerült csak lerontani, így a védők az éj leple alatt megerősíthették ezt a pontot, így a további próbálkozások eredménytelennek bizonyultak. (GF, 1890. 182–183.) Acheni Albert említi, hogy Rajmund katapultokat használt, s végül többnapos lövés után sikerült rést ütnie az egyik falon, de a támadást a védők visszaverték. A fal, vagy torony lerontása, s végül a sikertelen támadási kísérletektől függetlenül Raymond a város későbbi feladását ennek a manővernek tulajdonítja, s csak említőlegesen tárgyalja a bizánci blokádot, ugyanis ezt megelőzően a város folyamatos utánpótláshoz jutott az Aszkániai-tavon keresztül. (RA, 1969. 44.)

Miután bizánci segítséggel blokádot alá vonták a várost, s a felmentésre érkező seregeket visszaverték, Nikaia védői kilátástalan helyzetüket látva feladták a várost. A *Gesta Francorum* névtelen krónikása így emlékszik meg erről: „Hét héten és három napon tartott az ostromunk, sokan közülünk itt nyerték el a mártíromságot, vígan és örvendezve adták vissza áldott lelküket az Istennek, és a legszegényebbek közül sokan éhen haltak Krisztus nevéért”. Az idézetből láthatjuk, hogy a Bizánci Birodalom közelségének ellenére is már ellátási nehézségek adódtak, amely az események előrehaladtával csak fokozódni fog.

A város feladásával azonban kiéleződött az amúgy is feszült viszony a frankok és a bizánciak között. Nikaia ugyanis a császárnak adta meg magát, aki szabad elvonulást biztosított a város minden lakójának, s így a keresztések nem részesülhettek a zsákmányból. Acheni Albert nem tudósít erről az ellentétről, csupán annyit jegyez fel a város elfoglalása kapcsán, hogy „az élő Isten hadserege egy napot töltött az ünnepléssel a táborban”. (AA, 2007. 128.) A Névtelen ezzel szemben jóval borúlátóbb és ellenségesebb hangon ír a város feladására kapcsán: „Ekkor a velejéig család és képmutató császár parancsot adott, hogy (a védők) büntetlenül, biztonságban távozzanak, és vezessék őket tekintélyes biztonsági kísérettel Konstantinápolyba. Gondosan megmentette őket, hogy kéznél legyenek, ha a frankoknak ártani akarna vagy nyomást akarna gyakorolni rájuk”. (GF, 1890. 191–193.) Szinte a legtöbb krónikás munkájában ekkor érhető tetten a bizánciakkal szemben tanúsított bizalmatlanság, s ez a későbbiekben egyre erőteljesebben figyelhető

meg. A hadjárat további szakaszaiban Tatikioszra⁹ is kételkedve tekintenek, míg Raymond egyenesen árulónak és gyávnak titulálja. Antiókhia ostromának idején –, 1098 tavaszán – a görög Konstantinápolyba utazik, hogy ellátmányt, s erősítést szerezzen. Ezzel kapcsolatban a Névtelen így fogalmaz: „Eltávozott tehát ellenségünk, mindenét otthagya a táborban – hitszegő, és mindig az is fog maradni”. (GF, 1890. 263–264.)

Adhemar bekerítő hadművelete Dorülaionnál

Az ostromot követően a sereg elindult Ikonium irányába, de az út szűkössége miatt együtt nem tudták volna megtenni biztonságosan, így úgy döntöttek, hogy a sereget két részre osztják. Az első kontingens tagja Bohemund, Tankréd, Normanniai Róbert és Blois-i István. A második sereggel Flandriai Róbert, Bouillon Gottfried, Vermandois-i Hugó, Rajmund, Saint-Gilles grófja, valamint Adhemar tartott. A szétválás óta a harmadik napon, 1097. július 1-jén a Bohemund vezette seregstestre a „törökök megszámlálhatatlan sokasága” támadt, aki felmentésért követeket küldött a többi vezetőhöz, mondván, hogy, ha ma akarnak küzdeni férfiak módjára, jöjjenek. (GF, 1890. 201.)

Bohemund a nehézlövesség számára rohamot vezényelt, míg a gyalogosokat a tábor őrzésére rendelte. A fegyverre nem foghatók is igyekeztek kivenni részüket a küzdelemből, melyre a Névtelen egyik elbeszélése mutat rá kiválóan: „asszonyaink azon a napon nagy segítségünkre voltak, harcosainknak hordták az ivóvizet, és kitartóan buzdították a támadásban és védelemben résztvevőket.” A felmentés néhány órán belül megérkezett. Elsőként Gottfried és Hugó ért a csataterre, majd őket követte Rajmund és Adhemar serege. A Bohemund vezette bekerített sereg így némileg fellélegezhetett, s a frissen bekapcsolódó hadtesteknek köszönhetően már nem voltak reménytelenül körülzárva. (GF, 1890. 200.; AA, 2007. 130–133.) Foucher feljegyzi, hogy „Le Puy püspöke, a patrónusunk, s négy másik püspök volt ott. Sok pappal együtt, akik fehér ruhába öltözve könyörögtek az Úrhoz az ellenséges sereg erejének megtöréséért, s az irántunk tanúsított irgalmáért”. (FC, 1913. 196–197.) A Névtelen felsorolja a kompániák elhelyezkedését a csatasorban, s végül hozzáteszi, hogy „Adhemar egy másik hegyen foglalt helyet seregével, így a törököket teljesen körbevették”. (GF, 1890. 203.) Robertus Monachus, munkájában úgy ír, hogy a törököket a hirtelen mögöttük megjelenő nagyszámú sereg hatalmas félelemmel töltötte el, s azt gondolták, hogy csakis a mennyekből hullhatott le ennyi harcos. (RM, 2013. 27.) Foucher de Chartres szintén megemlíti, a friss hadtestek bekapcsolódásának morális vonatkozásait, s ezáltal a csata győztes kimenetelét.

A Névtelen egy további bejegyzésében egy párbeszédet ad a szultán és a keresztések ellen vonuló tízezer muszlim harcos vezetőjének szájába. A muszlimok

---

⁹ Tatikioszt a császár küldte, hogy segítsen a keresztéseknek a Kis-Ázsián történő átkelésben, valamint ő volt a csekély létszámú bizánci csapatok vezére is.

megkérdetik a szultánt, hogy az mitől menekül, mire így felel: „Mert a minap, mikor már minden frankot legyőztem, megbéklyózva fogságban véltém őket, és már éppen páronként egymáshoz akartam volna kötözni őket, akkor visszapillantva, olyan megszámlálhatatlan tömegben láttam közeledni a frankokat, hogyha bárki közületek ott lett volna, azt hihette, hogy minden hegyet, dombot, völgyet és síkságot az ő sokaságuk borít”¹⁰ A fent felsorolt, s idézett forrásokból egyértelműen kivethető a szeldzsuk sereg teljes körülzárása, mely harapófogó egyik szárát adhatta Adhemar kontingense. Láthattuk, hogy már a friss csapattestek megérkezése megrendítette a szeldzsuk sereg morálját, s mikor realizálták helyzetüket – a püspök csapatának megérkezését, s a katlan összezárulását, – teljes lett a pánik. A szeldzsukok szinte azonnal menekülőre fogták, de a keresztények a táborukig üldözték őket, ahol még sokat legyilkoltak, s nagy zsákmányra tettek szert. A Chronique de Saint-Pierre du Puy elmondása alapján a püspök a csatát követően három nap pihenőt, valamint a halottak eltemetését rendelte el.

Véleményem szerint a püspök hadművelete nélkül is sikerült volna felmenteni a Bohemund vezette, körülzárt sereget, azonban mind anyag, mind embervesztéséget tekintve számottevő különbség mutatkozott volna. Az eseményeket megörökítő krónikások mind elmondják, hogy mekkora lendületet adott a keresztény tábornak, mikor meglátták a legátus seregét az ellenség hátában, valamint, hogy ez volt az a pillanat, amikor a szeldzsuk-török csapatok végképp megtörttek, s táborukat, tartalékaikat hátrahagyva elmenekültek. A keresztiesek a gyors fordítás következtében így nagy zsákmányra tettek szert, többek között a szultáni sátor is a kezükre került. Ennél azonban jóval fontosabb volt a zsákmányolt élelmiszer, hisz a nyár közepén kellett átkelniük a rúmi, sivatagos térségen. Érdekes, hogy a csatát követően Adhemarról nem szól egy szemtanúi beszámoló sem egészen Antiókhia ostromának megkezdéséig.¹¹ Vitatott, hogy ebben a közel négy hónapban hol tartózkodott, s hipotézisem kifejtésére – miszerint Adhemar ekkor Cipruson tartózkodhatott az oda menekült jeruzsálemi pátriárkával, Simeonnal – e dolgozat nem ad lehetőséget. Antiókhia közel 8 hónapig tartó ostroma idején, majd a város megvédésekor is a csaták sűrűjében találjuk a püspököt. 1098. augusztus 1-jén bekövetkezett halála azonban nem engedte, hogy ott lehessen a cél megvalósulásakor; Jeruzsálem 1099-es visszavételénél.

Összegzés

Dolgozatom célkitűzése Monteil-i Adhemar, az első kereszties hadjáratban betöltött katonai szerepének bemutatása volt, kiélezve 1096 október–1097 július közötti eseményekre. Mint már a bevezetőben felvázoltam, a dolgozat egy monografikus

---

¹⁰ Természetesen a Névtelen bejegyzéséből a bekerítésre történő utalást, s nem a szultán szájába adott beszámólót kell észrevennünk.

¹¹ 1097. október 20. körül

munka lehetséges rész kutatása, tudniillik a püspök hadjáratban betöltött tevékenységének csupán apróbb mozzanata a tényleges katonai akciókban való részvétel, viszont a teljességre törekedve elengedhetetlen volt annak vizsgálata is. Szentanúii beszámolók felhasználásával igyekeztem rekonstruálni a sereg útvonalát, s azok fontosabb állomásait. Mivel rendkívül keveset tudunk Adhemar Konstantinápolyban töltött idejéről, ezért elsősorban spekulációkra hagyatkozhatunk, azonban az ottani események tárgyalása szükségszerű volt a frank-bizánci kapcsolat megértéséhez. A forrásidézetekből is remekül kitűnik a kortárs kútfők utalásai a püspök katonai rátermettségére, gyors helyzetfelismerésére.

Mint világi főúr kitűnik Nikaia ostromának megszervezésében, majd a város felmentésére igyekvő szeldzsuk sereg visszaverésében is. Az 1098. július 1-i dorülaión-i csatában a legátus bekerítőhadműveletét egy önálló fejezet tárgyalja, ahol minden, a sereggel utazó krónikás lejegyzí annak lélektani hatását, s végül az elsőpró keresztény győzelmet. Természetesen Adhemart, mint a hadjárat pápai legátusát elsősorban nem a csatamezők viharában kell keresnünk, hiszen feladatköre jóval túlmutatott ezen. Elsődleges feladata a pápai akarat érvényesítése, reprezentálása, valamint a hadsereg lelki gondozása volt. A sereg egységének megbomlása, valamint a különböző morális mélypontok idején, kiemelkedő tekintélye révén hatékonyan kezelte a felmerülő problémákat.

Források

AA (2007): Albert of Aachen: *Historia Ierosolimitana. History of the journey to Jerusalem*. Szerk. Susan B. Edgington. Oxford,

AK (2000): Anna Comnena: *The Alexiad*. Ford. Elizabeth A. S. Dawes. In. *Parentheses Publications Byzantine Series*, Ontario,

FC (1913): Fulcheri Carnotensis: *Historia Hierosolymitana*. Mit Erläuterungen und einem Anhang herausgegeben von Heinrich Hagenmayer. Heidelberg,

GF (1890): *Gesta Francorum et aliorum Hierosolymitanorum*. Szerk. Heinrich Hagenmayer. Heidelberg, 1890.

RA (1969): *Le Liber de Raymond d'Aguilers*. Szerk. John Hugh Hill et Laurita L. Hill. Paris,

RM (2013): Robert the Monk: *The Historia Iherosolimitana*. Szerk. D. Kempf and M. G. Bull. Woodbridge,

Cartulaire de l'abbaye de Saint-Chaffre du monastier Ordre de Saint-Benoît–Chronique de Saint Pierre du Puy. Szerk. Ulysse Chevalier. Paris, 1884.

Veszprémy László (1999): *Az első és második keresztés háború korának forrásai*. Budapest,

Irodalom

Asbridge, Thomas (2004): *The First Crusade*. Oxford,

Bréhier, Louis (1912): Adhémar de Monteil. *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, 1, 552–555.

Brundage, James A. (1959): Adhemar of Puy: The Bishop and His Critics. *Speculum* (34), 2. 201–212.

Bysted, Ane L. (2014): *The Crusade Indulgence. Spiritual Rewards and the Theology of the Crusades*. 1095–1216.

Crozet, René: Le voyage d'Urbain II en France (1095–1096) et son importance du point de vue archéologique. In. *Annales du Midi: revue archéologique, historique et philologique de la France méridionale*, T. 49. 193(1937) 42–69.

Foss, Michael (1997): *Az első keresztes hadjárat*. Budapest,

France, John (1994): *Victory in the East. A military history of the First Crusade*. Cambridge,

France, John (2006): Two Types of Vision on the First Crusade: Stephen of Valence and Peter Bartholomew. *Crusades* (5). 1-21.

Gaposchkin, M. Cecilia (2017): *Invisible Weapons. Liturgy and the Making of Crusade Ideology*. Ithaca,

Hill, John Hugh – Hill, Laurita L. (1955): Contemporary Accounts and the Later Reputation of Adhemar, Bishop of Puy. *Medievalia et Humanistica*, IX, 30–38.

Housley, Norman (2008): *Fighting for the Cross. Crusading to the Holy Land*. New Haven,

Jerusalem the Golden. The Origins and Impact of the First Crusade (2014). Szerk. Susan B. Edgington – Luis García-Guijarro. Turnhout,

Kostick, Conor (2008): *The Social Structure of the First Crusade*. Leiden,

Kostick, Conor (2009): The Afterlife of Bishop Adhemar of Le Puy. *Studies in Church History*, 45. 120–129.

Richard, Jean (1960): La Papauté et la direction de la première croisade. *Journal des savants*, 2. 49–58.

Riley-Smith, Jonathan (1999): *The Oxford history of the Crusades*. Oxford,

Riley-Smith, Jonathan (2003): *The First Crusade and the idea of Crusading*. London,

Riley-Smith, Jonathan (2011): *The Crusades, Christianity, and Islam*. New York,

Runciman, Steven (1999): *A keresztes hadjáratok története*. Budapest,
Somerville, Robert (2011): Adhemar of Le Puy, Papal Legate on the First Crusade.
In. *Law as Profession and Practice in Medieval Europe. Essays in Honor of James
A. Brundage*. Szerk.: Kenneth Pennington and Melodie Harris Eichbauer. Farnham,
371–385.

Az esport és a hagyományos sport nézők sportnézői motivációs háttere

Papp Dávid
Pszichológia PhD, I. évf.
papp77david@gmail.com

Témavezetők: Dr. Csukonyi Csilla – Kurucz Győző

Bevezető

A videójátékok ma már hétköznapi jelenségeknek tekinthetők, a videójátékozás pedig sok ember számára szabadidős tevékenységgé vált. A technológiában végbemenő rohamos fejlődés, pedig elérhetővé tette azt, hogy a videójátékozásra alkalmas eszközök manapság már képesek elférni, akár a zsebünkben is. Mivel ilyen szerves részét képezhetik az életünknek, így a tudományokban is kifejezetten nagy érdeklődést vonzzanak maguk után. Ám, ami még érdekesebb, hogy a technológia fejlődésével, az említett – korábban csak hobbitevékenységgént végzett – cselekvés, mára már sporttá volt képes kinőni magát. Az esport, avagy másnéven elektronikus sport, amely a professzionális szinten üzött, kompetitív videójátékozást jelenti, amelyből már hazánkban is megannyi versenyt rendeztek. Ezen versenyek, a jellegükből adódóan, számítógépek, mobileszközök vagy konzolok (Playstation, Xbox stb.) felhasználásával zajlanak le. Az eddigi legnagyobb színvonalú hazai esport rendezvény a 2018-ban szervezett V4 Future Sports Festival volt, mely még-hozzá állami finanszírozásból került megrendezésre. Külföldi viszonylatban jelenleg még hangsúlyosabb mértékben van jelen az esport, mind a köztudat, mind a szervezethez viszonyított szintjén, azonban hazánkban is egyre nagyobb jelentőséget, illetve figyelmet kap. Napjainkban a magyar esportolók száma hasonlóképpen határozott növekedésnek indult, a szervezethez kapcsolatosan pedig a különböző csapatok és szakosztályok, – mint a Debreceni Egyetem esport szakosztálya, mely a DEAC-Hackers nevet viseli, – szolgálhatnak példaként.

Az esport, mint egy feltörekvő, fiatal sporttípus kevesebb kutatási háttérrel rendelkezik, azonban néhány tudományos vizsgálat született már, amely az e-sportot a nézők szempontjából kívánta vizsgálni. A tradicionális sportok esetében már egészen más a helyzet. Ahogyan a megnevezésük is sugallja, ezen tevékenységek legtöbbször régi időkre nyúlik vissza, saját történelemmel, hagyományokkal és szervezethez kapcsolatosan rendelkeznek. A tradicionális sportot nézők kutatása már régóta érdekelt téma a különböző tudományágakban, így a pszichológián belül is számos vizsgálatot ihletett meg. A téma további feltárása indokolt, hiszen érdekes jelleg-

zetességek rajzolódna ki a sportok nézésével, illetve a tevékenység hatásával kapcsolatban. Egy ilyen vizsgálat eredményei megfelelő mankót nyújthatnának a sport-rendezvénysszervezők számára.

Videójátékok és az esport

Az első lépésként fontosnak tartom a videójáték fogalmának tisztázását, amely alapvetően nem egyszerű feladat. Egy olyan kifejezeten interaktív jelenségről beszélhetünk, mely számos műfajjal, azokon belül is különböző jellegzetes sajátosságokkal rendelkezik. A definíciók legtöbbje abban azonban megegyezik, hogy egy szórakozás céljából végrehajtott, interaktív helyzetet teremtő tevékenységről van szó. Fontos tisztáznunk a számítógépes és a videójátékok közötti különbségeket. A számítógépes játékok azok, amelyeket a megnevezésből is eredeztethetően, számítógépen, vagy akár laptopon lehet játszani, míg a videójátékok megnevezés egy gyűjtőfogalmat takar, melybe a számítógépes játékokon kívül a mobileszközöknek (Android, IOS, stb.), illetve a konzoloknak (Playstation, Xbox stb.) a játékokai egyaránt beletartoznak.

A tradicionális sportok legtöbbje, ahogyan a bevezetőben is említettem, kiterjedt hagyománnyal rendelkezik, sőt történelmi jelenlétük még akár az ókorig is visszakövethető – gondoljunk csak az Olimpia hagyományára. Az esportok, vagyis a professzionális szinten üzőtt videójátékozás, ezzel szemben egy fiatal, újképletű sporttípusnak tekinthető, amely az 1990-es évek elejétől kezdett igazán feltrönni, és azóta már igazán hosszú és sikeresnek tekinthető utat tett meg.

Magának a sportnak a definíciója is egy örök kérdésnek tekinthető, nehéz tökéletesen megragadni a fogalmat teljes egészében. Tiedemann a sport fogalmát többnek gondolta a puszta tevékenységtől, ugyanis megkülönböztette az emberek mozgásának kultúrájától és ennek érdekében egy általános átfogó fogalmat kívánt megalkotni. Tiedemann öt tényezőt sorakoztatott fel, melyek minden sportra jellemzőnek tekinthetőek: 1. a tevékenységet végzők önkéntes alapon üzik azt; 2. pozitív vagy negatív kapcsolat alakul ki a résztvevő felek között; 3. másokkal összehasonlításra kerül a tevékenységet végrehajtó személy; 4. olyan professzionális, begyakorolt mozdulatsorokból tevődik össze, melyek többnyire mérhetőek is; 5. a tevékenységnek a keretét egy szabályrendszer adja meg. Az olyan mozgással kapcsolatos tevékenységek, amelyek az előzőekben felsorolt követelményeknek nem felelnek meg, Tiedemann megállapítása alapján nem tartoznak a sportok közé, ehelyett az emberek mozgásának a kultúráját alkotják (Tiedemann, 2004).

Ezeket a felsorolt követelményeket figyelembe véve, az esportok is beletartoznak a sporttevékenységek halmazába. A kompetitív jellege kifejezetten erős az esportoknak, ám a legnagyobb kritikája, a fizikalitásának, vagyis fizikai képességeik terén való megterhelésének a kérdése. Ám fontos figyelembe venni azt is, hogy nem csak fizikai, hanem mentális sportok is léteznek – például sakk – sőt legtöbb esetben a fizikai sportokat tekintve is kiemelkedő tényező az intellektuális

jelenlét. Így a hagyományos sportok esetében is beszélhetünk olyanokról, melyeknél a mentális és fizikai jelenlét más mértékben szükségeltetik. Az bizonyos, hogy kevés olyan sport van, mely olyan kiterjedt mértékben kívánja meg a szemeknek és az ujjaknak a koordinációját, mint ahogyan az az esportokra jellemző. A két sporttípus sok mindenben hasonlít még egymásra. Ilyen például az egyenlőségre és a rekordokra való törekvés, illetve az ésszerűségnek a fontossága (Kalle – Jesper, 2010).

Maguknak az esportoknak a tudományos jelentősége egyre kevésbé vitatott, meglehetősen számos témát képesek szolgáltatni a kutatók számára. Ilyen például a kommunikáció vizsgálata a csapatok játékosai között, méghozzá a gyorstempójú játékok során alkalmazott egyéni nyelvezet, vagy akár a stratégia döntések és azok meghozatala a változó játékhelyzeteken belül. A virtuális környezet is meghatározó tényező, mely szintűgy szolgálhat kutatások témájaként, ahogy a generációs hasadék is, mely a fiatal sportágot övezi, ugyanakkor egyfajta megoldást is képezhet a generációk közötti kommunikációs nehézségekre (Wagner, 2006).

Az esportok magukba foglalják azt, hogy a játékosok és a csapatok elektronikus úton vesznek részt egy olyan sporttevékenységben, amely teljes egészében a virtuális térben játszódik le. A versenyek leggyakrabban internetes előkövetítés által követhetők, ám maguk a játékok kifejezetten összetettek, ezért előzetes háttértudást, továbbá komoly szintű koncentrációt követelhetnek meg a nézők részéről is. A versenyek esetében beszélhetünk helyi- és internetes versenyekről. Előbbinél a versenyzők az adott helyszínen vannak egyidőben jelen személyes jelenléttel a számítógépek vagy konzolok előtt, míg utóbbinál csak és kizárólag online felületeken mérik össze a tudásukat a felek, anélkül, hogy személyesen jelen lennének.

A tradicionális sportok mellett az esportok is kifejezetten meghatározó média jelenséggé voltak képesek válni. A sportnézők a kedvelt sportjukat követhetik akár televízió vagy internet segítségével, de akár az adott versenyen, eseményen való részvétellel is. A médiában való jelenléte a sportoknak kihatással lehet az élet számtalan tényezőjére, mint például az oktatásra, a reklámozásra vagy akár a politikára is. Befolyással lehetnek továbbá a gazdasági és kulturális alakulásra egyaránt.¹ Az esportok esetében, a tradicionális sportokhoz hasonlóan, szponzorációs cégek állnak a legtöbb esemény háttérében, bár fontos megemlíteni, hogy ez esetben inkább videójáték- és szoftverfejlesztő vállalatokról kell beszélnünk. A sportok már nem is igazán választhatók külön ezen hozzájuk társult környezeti tényezőktől, hiszen például az esport sem kizárólag videójátékozás, vagy kizárólag sport, vagy kizárólag médiajelenség (Hutchins, 2008).

---

¹ Gazdasági hatását tekintve a sportrendezvényeknek, itt akár gondolva az Olimpiára is, például szolgálhat a szponzorok jelenléte és feltüntetése. Kulturális hatásként említhető, hogy a művészetekre, vagy akár a tudományokra folyamatosan befolyást gyakorol globális jellege által.

Tradicionális sportot nézőkre vonatkozó motivációs kutatások

Azonban mi is igazából a motiváció? A motivációt egy hajtóerőnek tekinthetjük, amely ösztönöz minket arra, hogy valamilyen cselekvést végrehajtsunk. Ez a jellemzőnk két csoportra osztható fel; a belső, illetve külső motivációra. A külső motiváltságra a környezetből érkező jutalmak hatnak, a belső motiváltság akkor jelentkezik, amikor egy adott cselekvést a cselekvés örömeért hajtjuk végre.

A hagyományos sport esetében több kutatás is született, amely a nézők motivációs jellemzőit vizsgálja. Ahhoz, hogy megértsék, milyen motivációs háttér jellemzi a nézőket a közvetítésekkel kapcsolatosan, egy modellt kívántak megalakítani. A sporteseményen való megjelenés esetén beszélhetünk motiváló, illetve visszatartó tényezőkről. Egy-egy tényező lehetett egyaránt motiváló és visszatartó is, például a kedvenc csapat teljesítménye. Egy jól teljesítő kedvenc csapat pozitívan hat a motivációra, míg ha a néző azt látja, hogy csapata rosszul teljesít akkor, annak motivációjára visszatartó erőként lép fel. A végső modellt olyan elemek alkották, amelyek jelentős hatással lehetnek a sporteseményeken való részvételre, mind az ár, a helyszín, egyéb lehetséges alternatívák, a tudáshiány vagy például az, hogy rendelkezésre áll-e társ, akivel részt vehet a sportrendezvényen. (Kyoum – Trail, 2010).

A sporteseményen való megjelenés mögött álló motivációs tényezőket más kutatásokban is vizsgálták, méghozzá különböző sportágakra nézve. A vizsgált sportágak a következők voltak: női softball, férfi birkózás és férfi baseball. Ezen sportok nézőinél a sporttal kapcsolatos motivációk, mint a szórakoztatás, a dráma vagy a képességek bizonyultak a legjelentősebb motiváló tényezőknek. A sportnézők számára fontos az, hogy szórakoztató legyen az, amit figyelemmel követnek, így erre kifejezett hangsúlyt kell a megfelelő médiahatás érdekében fektetni. Ide tartoznak olyan tényezők, mint a sportolóknak a képességeire való nagyobb rávilágítás, a feszültség vagy dráma fokozása, illetve ha láthatják, ahogyan kedvenc sportolójuk kiválóan teljesít. A felsorolt jellemzők a sportágtól függetlenül képesek együtt hatni, és motiválni a nézőket. Sportágra jellemző tényezőkről is lehet ezenkívül beszélni, melyeket ajánlott figyelembe venni a sport-szervezőknek a nagyobb nézettség, továbbá sikeresség érdekében (James – Ross, 2004).

Az élet legtöbb területén felvetődhet az a kérdés, hogy vajon van-e különbség a férfiak és a nők között. Ez egy hasonlóan jogos kérdésnek számít a jelen témában is. Vannak-e nemi eltérések a sportnézés háttérében meghúzódó motivációkban a nemek között? 2002-ben készült egy kutatás, amely erre kérdésre kereste a választ. A nemek aránya, akár a sportolókat, akár a nézőket vesszük figyelembe, egyre inkább kiegyenlítődni látszik. A kutatásban azt kapták eredményül, hogy a férfiak nagyobb százalékban inkább általános értelemben kötődnek a sportokhoz, míg a hölgyek esetében inkább egy specifikus játékoshoz, vagy csapathoz való kö-

tődés van erősebben jelen. Sőt a férfiak esetében arra is visszajelzést kaptak, miszerint számukra nem csupán egy szórakoztató tevékenység a sportnézés, hanem amiatt is kifejezetten fontos, mivel számukra egyfajta társas hovatartozás kialakításában is szerves részt képez ez a tevékenység (Tajfel – Turner, 1986). A nőkhöz hasonlítva a férfiak magasabb értékeket adtak meg minden motiváló tényező értékelésénél. A dráma, az akció és a menekülés a legmagasabbra értékelt tényezők voltak a hölgyek esetében. A szociális viszony nem volt egyik nemnél sem kifejezetten magas, így az feltételezhető, hogy nem tartják úgy, hogy a sportesemények akár megfelelő családi programként szolgálhatnak számukra (James – Ridinger, 2002).

Témában nagyon hasonló kutatás született meg 2008-ban, amely az MMA-t, vagyis a kevert harcművészetet vette alapjául. Akkoriban még fiatal sportágnak volt tekinthető és a legtöbb versenyző férfi volt, ám a nézők között fellelhetőek voltak a férfiak, illetve hölgyek egyaránt. A kérdőíves vizsgálatuk eredménye szerint a nők számára a dráma, mint motiváló tényező a legfontosabb, míg a férfiak esetében a sportérdekltség volt a legnagyobb befolyással a sportkövetésükre, sőt ők rajongói szempontból magasabb értéket értek el a másik nemhez viszonyítva (Seungmo és mtsai., 2008).

Egy kosárlabda rajongókkal kapcsolatos kutatás során arra az eredményre jutottak, hogy a rajongók esetében kimondottan fontos volt az, hogy részeseinek érezhessék magukat az adott sporteseménynek, ezáltal közelebb kerülve a sporthoz, illetve a kedvenc sportolójához/sportolójukhoz vagy csapatához/capatukhoz. Erre jó példát szolgál az emléktárgyak árusítása, amelyek által hazavihetnek egy részt a mérkőzésből és ez által egy emléket is, amely igazán pozitív hatást gyakorolhat a rajongóknak a motiváltságára (Choi és mtsai., 2009).

E-sport nézők motivációs kutatásai

Ahogy korábban is említésre került, az esportok esetében többnyire interneten keresztül történik az egyes sportesemények közvetítése. Így meg kell említenem azt az internetes weboldalt, amelyen keresztül a legtöbb közvetítés zajlik, amely a Twitch.tv. Ennek okául az esportok többnyire más médiumon keresztül jutnak el az érdeklődők felé. Továbbá az oldal minden egyes személy számára lehetőséget ad ahhoz, hogy élőközvetítést tudjon készíteni, nem csak kizárólag a komolyabb versenyszervezőknek, vagy játékefejlesztőknek. A közvetítést nézők számára rendelkezésre áll egy beszélgetésre alkalmas online chat ablak is, magán a konkrét adáson kívül, amely még interaktívabbá, közösségformálóbba teszi a sportesemény követését.

Azonban felmerülhet a kérdés, hogy mi motiválhatja az embereket arra, hogy másokat nézzenek, ahelyett, hogy ők maguk játszanának? Egy 2016-os kutatás során, pont ezt a jelenséget kívánták megragadni. A vizsgálat során arra az eredményre jutottak, miszerint legerősebb motiváló tényező az, hogy a korábban

említett chat és egyéb funkciók segítségével egy közösség tagjaként érezhetik magukat, és mivel élő a közvetítés így azonnal reagálhatnak az eseményekre. Az élő-kép további előnye az, hogy így az, aki közvetít felajánlhat (főként azoknak, akik pénzzel is támogatják őt) ajándékokat, mint videójáték- és kuponkódokat, vagy akár egy közös játéklehetőségre is invitálhatja a kiválasztott nézőt (Sjöblom – Hamari, 2016).

Egy hasonló kutatásban arra az eredményre jutottak, hogy a legkimagaslóbb jellemzők, melyek az esport követésre sarkalják a nézőket, a tudás gyarapítása, az új sportolók, csapatok megismerése és esportolók agresszív megnyilvánulásai lettek.² Az esztétika került ki, mint a legkisebb hatású tényező. Így azt a következtetést vonták le, hogy az esportot követők számára kifejezetten fontos, hogy többet tudhassanak meg a játékról fejlesztve így saját képességeiket. Ennek okául az egyszerűsége, továbbá az érthetősége kell minél nagyobb hangsúlyt fektetni, az esztétikai, gyönyörködtető tényezőkkel szemben (Hamari – Sjöblom, 2017).

A motivációs jellemzőket nem csak általánosan, de esport műfaj szerint is vizsgálták. Erre jó példa a valós idejű stratégiai játékok egyik legismertebbje, a Starcraft, amely hatalmas figyelmet kapott, főképp a koreai játékosok, és nézők esetében. A vizsgálat során internetes adatgyűjtést alkalmaztak, történeteket és hozzászólásokat gyűjtöttek össze, amelyek a játékkal kapcsolatosan megjelentek. Ezen adatok felhasználásával pedig kilenc csoportot tudtak kialakítani, amely az esport nézőket csoportosítja. Azon nézők, akik a legkevésbé érdeklődnek az esportok iránt a „szemlélő” csoportnevet kapták. Akik számára a játékkal kapcsolatos tudás megszerzése a legfontosabb, azok a „kíváncsi” csoportot alkotják. Azok, akik nem csupán nézők, de játszanak is az adott videójátékkal az „inspirált” nevet kapták. A profi esportolóktól való különböző technikák elsajátítása és ezáltal egy konkrét tudásszerzés jellemzi a „tanulók” csoportját. Azok, akik a játékot preferálják mások megfigyelése helyett, sőt a megfigyelést akár haszontalannak is minősíthetik az „elégedetlen” címkét kapták. Az előző csoporttal ellentétesen tekinthetők a „jól szórakozók”, akik számára a megfigyelés tartalmasabb a konkrét játéknál. A másokat segítő „asszisztensek” tanácsokat kívánnak adni a versenyzők számára, vagy azzal segítik a koncentrációjukat, hogy teljes csendben maradnak. A másokat szórakoztatni, vagy információkkal ellátni kívánó nézők, egyfajta előadónak is tekinthetők, innen is ered elnevezésük, ami a „kommentátor”. Végezetül azon nézők, akik leginkább a csoporthoz való tartozásért és a közösségi érzésért vesznek igazán részt sporteseményeken, vagy néznek közvetítéseket, a „tömeg” nevezetű csoportba sorolhatóak (Cheung – Huang, 2011).

A lövöldözős videójátékok is jelentős részét teszik ki az esportoknak, ezek közül az egyik legmeghatározóbb a Counter-Strike nevet viseli. A játék rajongói,

---

² Itt gondolva az ellenfél felé való ellenségesség megnyilvánulásaira, illetve olyan esetekre mikor például az asztalra csapnak dühükben.

ahogy az minden esport és tradicionális sportra jellemző, fórumokat, illetve internetes csoportokat alkottak, melyek segítségével eszmecsereket folytathattak, megannyi témát felvetve. A nézők számára is támaszul szolgálnak a hasonló oldalak, mivel így könnyebben tudnak közösségi érzést kialakítani, ezenfelül rendezvényekkel, vagy a sportolókkal, csapatokkal kapcsolatosan is hasznosnak bizonyulnak, mint információs forrás. Sőt a sportolók és a nézők számára fontos lehet az ilyen oldalak gyakori használata az énképük és státuszuk kialakítása szempontjából (Rambusch és mtsai., 2007).

A csapat esportok egyik kiemelkedő képviselője a League of Legends nevezetű videójáték, mely rendkívüli hatással volt az esport felvirágoztatására. Így nem is csoda, hogy az esporttal kapcsolatos kutatások nagy részben erre a videójátékra irányulnak. Ennek köszönhetően ezen esport esetében is megvizsgálták, mi jellemzi a nézőket a motivációjuk terén. A legnagyobb erővel a csapathoz való kötődést emelték ki, ezen kívül a kommentátor jelenlétét és hatását. Így ez visszajelzésként szolgálhat arra, hogy nem csupán a közvetítés és a konkrét sporttevékenység a fontos, hanem a kommentátoroknak is jelentős szerepük van abban, hogy érdekessé és követhetővé tegyék az eseményt a nézők számára (Ji-Young és mtsai., 2014).

Összegzés

Összességében az mondható el, hogy akár tradicionális sportokról, akár esportokról legyen szó, a nézőket meglehetősen sok tényező befolyásolhatja a sportok követésére. A kutatások következtetési alapot szolgáltatnak arra, miszerint hasonlóság van a tradicionális- és az esport nézők között a sportnéző motivációjuk terén. A nézők szeretik, ha szórakozhatnak, ha a kedvenc sportolójukat vagy csapatukat nézhetik, és ezáltal egy csoport tagjának érezhetik magukat, viszont fontos számukra az is, hogy az események érthetőek, azonfelül követhetőek legyenek, amit egy tapasztalt sportkommentátor segítségével lehet biztosítani. Azonban fontos megemlíteni azt, hogy rendezvényszervezői szempontból figyelembe kell venni az egyes sporttípusokra, és azon belüli sportágakra egyedien jellemző tényezőket, ahhoz, hogy a lehető legjobb élményt nyújthassák a nézők számára.

A tradicionális sportok tudományos érdekeltsége magas szintűnek és egy gyakorta vizsgált témának mondható, míg az esportok, fiatal feltörekvő spottípusként, még viszonylag kevés kutatást tudhatnak maguk mögött. A tradicionális sport és esportot nézők közös motivációs kutatása még ennél is kevesebb vizsgálatot mutathat fel. Ellenben mindkét sporttípussal megéri foglalkozni, feltárni az egyes motiváló tényezőket, melyekkel hatni képesek a sportolókra, vagy akár az őket figyelemmel követő nézőkre egyaránt, hogy a későbbiekben minél inkább fokozni tudjuk a sportközvetítések élményét, ezzel nagyobb élvezetett nyújtva a nézőközönségnek.

Irodalom

Cheung, G., – Huang, J. (2011): Starcraft from the stands: understanding the game spectator. In. *Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems*. Szerk. Desney Tan, Geraldine Fitzpatrick, Carl Gutwin, Bo Begole és Wendy A. Kellogg 763-772. Vancouver,

Choi, Y., Martin, J., J., Park, M., és Yoh, T. (2009): Motivational factors influencing sport spectator involvement at NCAA Division II basketball games. *Journal for the Study of Sports and Athletes in Education*, (3), 3. 265–284.

Hutchins, B. (2008). Signs of meta-change in second modernity: The growth of e-sport and the World Cyber Games. *New Media & Society*, (10), 6. 851–869.

James, D., J. – Ridinger, L., L. (2002): Female and male sport fans: A comparison of sport consumption motives. *Journal of Sport Behavior*, (25), 3. 260–278.

James, J., és Ross, S. (2004): Comparing sport consumer motivations across multiple sports. *Sport Marketing Quarterly*, 13, 17–25.

Ji-Young, L., Jaw-Woong, A. – Sang-Woo, L. (2014). Factors Affecting eSports Audience Satisfaction – The case of League of Legends. *Journal of Korea Game Society*, (14), 3. 35–46.

Kalle, J., és Jesper, T. (2010): Electronic sport and its impact on future sport. *Sport in Society*, (13), 2. 287-299.

Kyoom., K., Y., és Trail, T., G., (2010): Constraints and motivators: A new model to explain sport consumer behavior. *Journal of Sport Management*, (24), 2. 190–210.

Hamari, J., – Sjöblom, M. (2017): What is eSports and why do people watch it? *Internet research*, (27), 2. 211–232.

Rambusch, J. – Jakobsson, P. – Pargman, D. (2007): Exploring e-sports: A case study of gameplay in Counter-strike. In. *Proceedings of the 2007 DiGRA International Conference: Situated Play*. Szerk. Akira Baba. 157–164. Tokyo,

Seungmo, K. – Greenwell, C. – Damon, A. P. S. – Janghyuk, L. – Mahony, F., D. (2008): An analysis of spectator motives in an individual combat sport: A study of mixed martial arts fans. *Sport Marketing Quarterly*, 17. 109–119.

Sjöblom, M., és Hamari, J. (2016): Why do people watch others play video games? An empirical study on the motivations of Twitch users. *Computers in Human Behavior*, (75), 12. 985–996.

Tajfel, H., – Turner, J., C., (1986): The social identity theory of intergroup behavior. In. *Psychology of intergroup relations*. Szerk. S. Worchel – W. Austin. Cichago, 7-24.

Tiedemann, C. (2004): *Sport (and culture of physical motion) for historians, an approach to precise the central term(s)*. Lecture held at the IX. international CESH-Congress, Crotone,

Wagner, M. (2006): On the scientific relevance of esports. In. *Proceedings of the 2006 International Conference on Internet Computing & Conference on Computer Games Development*. Szerk. Arreymbi, Johnnes, Clincy, Victor A, Droeghorn, Olaf, Lu, Joan, Solo, Ashu M. G., Ware, J. Andrew, Zabir, Salim, Arabnia, Hamid R. Las Vegas, 437–442.

Beguiling Palimpsests: Gender Roles in Feminist Readings of Film Adaptations of *The Beguiled*

Papp Fruzsina
Anglisztika BA, III. évf
papp.fruzsina.97@gmail.com

Témavezető: Dr. Bülgözdi Imola

Hollywood is showing a tendency of retelling stories regarded as classics, and re-staging pieces that did not work out in the past but with changing audience, technical possibilities, or shifting ideologies. Thomas Cullinan's book titled *The Beguiled* is a Southern gothic story set in the American South during the Civil War, and it has been adapted, first by Don Siegel in 1971, then for the second time by Sofia Coppola in 2017. These films raise the question of adaptation, how the fundamental plot can be re-interpreted to make it more interesting for the changing needs of audiences. For instance, Coppola's take on *The Beguiled* is radically different from Siegel's approach to the story of Colonel McBurney, Miss Martha and her students. Her film is not only different in sense of directing style, but she omits certain elements of the original narrative to reinforce the role women play, and thus she takes the focus away from the Colonel's masculinity. Therefore, this study aims to provide a thorough analysis and comparison of the two adaptations of the novel, with a heavy focus on the subversion of the gender roles in Coppola's version that is the result of the female gaze she utilized in her approach. In the first adaptation women are seen as objects of desire for the male lead, and erotic objects for the spectator, whereas the second adaptation makes them more complex characters (Nelmes, 2012. 272.) thus subverting the conventions of Hollywood of the male gaze, and determines how to look at women (Hayward, 2001. 117.).

The story revolves around Miss Martha and her pupils, and Colonel McBurney, a mercenary of the Union troops who got wounded during the Civil War. Both films match the criteria of Southern gothic and are set during the War. One of the students meet the wounded McBurney and takes him back to the mansion, where the women of the house are concerned about the presence of a Union soldier, but they still let him stay there and try to heal his injuries, because they feel obligated to treat him like any Christian would treat the wounded, even if he is the enemy. The real conflict emerges when McBurney starts to seduce the women and connect to them from the youngest pupil to the Headmistress; in Siegel's adaptation, this list even includes the enslaved black woman called Hallie. As Coppola stated in interviews repeatedly, she readapted the original novel and did not try to remake the first movie (Ford, 2017); this approach resulted in several aspects of

the story being changed to enhance the message it is set to convey. Coppola's movie aims to subvert the traditional roles of Southern gothic, and to present the female perspective of not only the events of Cullinan's novel but also of the Southern society. The female characters in her adaptation refuse to merely survive the war and rather take the agency into their own hands.

Linda Hutcheon argues that art, by definition, relies on other art forms and derives from them, re-interprets, and presents a different take on them (Hutcheon, 2006. 2.). She also claims that "storytelling is always the art of repeating stories" (Hutcheon, 2006. 2.), and this adaptation process is a natural and inevitable part of culture, a phenomenon that has been around for centuries. Yet, when it comes to films, adaptation is oftentimes "perceived as 'lowering' a story (according to some imagined hierarchy of medium or genre)" (Hutcheon, 2006. 3.) especially if "literature [has an] axiomatic superiority over any adaptation [...] because of its seniority as an art form" (Hutcheon, 2006. 4.). Based on her arguments, adaptation can be seen as palimpsest, another layer added to a certain story; which story has "an overt relationship to another work or works" (Hutcheon, 2006. 6.). These aspects justify Coppola's turn of Siegel's script, determining her movie as the layer of female perspective added to Cullinan's original and Siegel's adaptation.

McBurney, at the beginning of the film, is a wounded man on the ground, covered in dirt, is not only the inferior, but he is exposed as well, despite the fact that as a grown man and a soldier, he is traditionally the superior; as Gina Herring claimed that he appears as the "darker version of the romantic mysterious stranger" (Herring, 1998. 214.). By leaving out the only slave present, Miss Martha and Miss Edwina have to take care of McBurney by themselves. In both films, it is Miss Martha who does the medical interventions, but they do not have the assistance of Hallie, therefore Miss Edwina has to be present all along. During the course of both medical procedures, Siegel remained concise, did not show many graphic or bloody shots, while Coppola, in that sense, was bolder, and showed the struggles of Miss Martha as she is sewing McBurney's wounds.

This sensation of "mysterious stranger" (Herring, 1998. 215.) is repeatedly reinforced: when arriving at the mansion McBurney falls to the ground, so the girls and Miss Martha have to drag him to the porch, which is a symbolic space of Southern identity, as it is "a threshold, a complex space in which the disadvantaged can find some room to manoeuvre" (Bass, 2016). McBurney utters: "Grateful to be your prisoner" (Coppola, 2017. 00:07:47 – 00:07:49), and after putting him down on the porch, the women stand above him, and try to make sense of the situation, decide what would be the best way to handle it: what would be the safest, and also acceptable solution as Christians. The threshold of the porch provides them with a place where they all, collectively, can be superior to McBurney, and it is emphasised by the fact, that the man is unconscious at the time. These features are significant markers of the genre, and create the appropriate mise-en-scene, because, as Thomas Bjerre writes in his article titled "Southern Gothic Literature," mansion

and plantations “in the South became uncanny locations for Gothic stories,” on account of not having historical castles to set these stories in, as it was tradition in the English Gothic (Bjerre, 2017. 5.). Spatially, the film is limited to the house itself, and its close surroundings, apart from the first sequence.

Also, as a frame of the story, the second time they stand above McBurney, who lies on the porch, he is already dead. Taking him into the house means the transgression of their boundaries; a male, enemy soldier invades their lives, and brings war in, even though before they consciously distance themselves from the Civil War, which, in the movie, is implied by the distant sound of gunshots, the girls’ fear of soldiers, and that we only see troops from afar, as opposed to Siegel’s movie, where War is more present in their lives, but they are still secluded from it. Their fear is articulated in the form of stereotypes. Jane, one of the girls says, “He could be dangerous, Miss Martha!” (Coppola, 2017. 00:07:42 – 00:07:43), and then later adds, that: “He’s a real blue belly. You know, they rape every Southern woman they come across” (00:07:54 – 00:07:58). Later, these feelings turn into trying to impress him, and dressing up for him; McBurney even encourages them by acting as the “Prince Charming who awakens the sleeping princess of the tower” (Herring, 1998. 215.).

The Sleeping Beauty trope appears in both films. One of the adolescents in the house slips out of prayer session to kiss the bedridden McBurney, thus subverting both spatially and symbolically the trope of the Sleeping Beauty and Prince Charming, even though the soldier acts like Prince Charming. His character functions as the mysterious, masculine stranger, the dangerous foreigner who seduces the women present (Herring, 1998. 215.), but the student does not wait for him to recover and kisses him in his sleep. Moreover, in Siegel’s film, the trope is explicitly addressed as McBurney asks Miss Edwina whether she feels like Sleeping Beauty in a secluded tower (Siegel, 1971. 00:28:44 – 00:28:48). Thus, he enhances the fact that Miss Edwina and the others live in a separate reality and also imposes himself as the Prince Charming who can wake the princess from her sleep.

Of all the significant changes made for the sake of Coppola’s film, the most obvious one is the lack of the only black character of the story, Hallie, a slave held on the property. Coppola explained in interviews that she omitted Hallie’s character to avoid making the question of slavery and the oppression of black people insignificant or degrading it to a marginal issue raised by the film; also, Coppola really “wanted the women to be abandoned and really on their own” (Ford, 2017.). In Siegel’s version, Hallie is also seduced by McBurney. First, she rejects him, and even states her superiority to McBurney, because of the wound he suffered. Hallie says that at least she can run, whereas McBurney is just a war prisoner of Miss Martha, also a Union soldier. Later McBurney finds a way to seduce Hallie as well, but her somewhat ironical remarks remain consistent throughout the movie. Coppola, on the other hand, addressed the issue of slavery in a sentence, referring back

to Hallie's character, when one of the girls says: "The slaves have already left" (Coppola, 2017. 00:03:49 – 00:03:51).

Transgressive, irrational thoughts and desires are mentioned as features of Southern Gothic that the genre gives room to expand (Bjerre, 2017. 5.), and these aforementioned examples correlate with this idea. Throughout the course of the film, we see each and every lady approach McBurney, and bond with him. He appears as a man with manners, who also puts effort into these relationships, but for a long time, he only seems to develop real feelings for Miss Edwina, a teacher of the school. Coppola's adaptation does not offer many details about her past or reasons for staying in the school, only represents Miss Edwina as a rather indifferent character, who, seemingly, finally feels moved by the presence of a man, reassuring his masculinity, that is already challenged by his injured leg that causes limping, and vice versa, he reassures her femininity, that was at stake before as she was secluded from any contact with men.

The other two key female characters in this adaptation are Miss Martha, the headmistress, and a teenage girl named Alicia, who lives in the school to be safe from the horrors of the Civil War. Miss Martha, as the only decent Southern Lady present, has responsibilities, take up the role of a matriarch, while appearing a fragile woman, thus opposing the ideal image of a Southern lady and the reality of the antebellum traditions that "even the most privileged woman laboured on plantations as manager, nurse, and teacher" (Baym, 1992. 186.). She is a mother figure for all the girls, who embodies traditional values and dares to take action when needed. She decides that they take McBurney in, stitches him up, and orders the girls to keep out of the music room, where he is put to rest. She opens towards him, invites him to dinner, while her decisions are always made to protect the girls; Miss Martha asks for their opinions, but considers safety first. Although she does what she has to with her manners remaining intact, her role as the matriarch requires her to show traits or practice traditions that are oftentimes considered masculine, such as owning and handling a gun or sitting down for a glass of bourbon with the Colonel, as one of her responsibilities is to entertain the men (Baym, 1992. 186.).

McBurney finds a way to her soft spot as well; there is a scene, in which we can see that they are sexually frustrated, and their kiss is only disrupted by a sudden noise that the girls make upstairs. Miss Martha cannot show her sexuality, has to appear as a bodiless figure, has to consciously repress it, while all the other ladies are not repressing it, but are currently searching for it, and as Herring writes, the problem of sexuality and sexual identity is "at the heart of the gothic genre" (Herring, 1998. 215.). The importance of this scene gets amplified if we read McBurney as the embodiment of the Union, while Miss Martha stands for the Confederates, therefore the Civil War becomes "merely a backdrop and metaphor" (Herring, 1998. 215.), while their struggling sexual identities become the key focus of the narrative.

Furthermore, in Siegel's film, it is Hallie who washes McBurney's body, while Miss Martha offers his brother's nightgowns, which raises the question why Coppola decided to omit the subplot the flashbacks narrated in Siegel's case: the history of Miss Martha and her brother. The novel and the earlier adaptation elaborate on the incestuous relationship Miss Martha had with her brother who was lost (which is a typical Southern Gothic element), or most probably died during the Civil War, while Coppola's Miss Martha does not even refer to this. In my reading, her history links her to the war, and as her brother might still be alive, this plotline would undermine Coppola's aim of representing women who are completely on their own and would mean that a man could show up anytime in the school. As the audience knows nothing about Miss Martha's past, they also empathize with her more than if they were faced with a brother-sister relationship that is a taboo.

Killing the Colonel, the embodiment of Yankees, masculinity and the outside world, the girls destroy the enemy, the "mysterious stranger," and thus restore their "manless world, with one important difference. They have discovered the source of their own power" (Herring, 1998. 214.). Consequently, even though the film has a subtly framed structure, they do not end up the same they were when the Colonel arrived, but now can be the "passionate protagonists" the film intends them to be (Herring, 1998. 2015.). The last shot of the film is the camera moving away from the ladies, who are on the porch of the house, facing the fence, thus facing the outside world, standing still, representing the power they now have gained. It is a symbolic representation of the girls now being able to face the world, without being victimized (Herring, 1998. 214–215.).

Figure 1. The opening sequence of Don Siegel's adaptation. Screenshot: *The Beguiled* (00:03:25).

Coppola not only omitted Hallie (or as she is called in the novel, Mattie), but also the Civil War. The film is explicitly set during the Civil War, but as opposed to Siegel, Coppola distanced the girls even more from the war itself. Siegel's version opens with pictures from the Civil War, making the audience face its horrors. Also, Siegel established the connection between the story and the historical context: the pictures shown on screen are monochrome, and as the opening sequence starts, it gradually gains colours, as seen in figure 1.

Later, McBurney is even confronted by Southern soldiers, after a jealous student put the blue rag onto the gate signalling the troops that they have a prisoner. With this, she jeopardizes her fellow students and the life of McBurney, even though she does this to stop McBurney from having an affair with Miss Edwina. This confrontation when McBurney is saved by the lies of Miss Martha, is completely left out from the 2017 version, which can be seen as another element that distances the events, and thus the women of the school, from the war. Siegel also reflected on the women's fear of foreign soldiers, as in his version there are Southern soldiers whose approach can be seen as threatening. In Coppola's version, the audience does not see these soldiers intruding the house, only the girls' fear is represented. Furthermore, Coppola only used the sounds of the war, emphasising that the war is not far away from them, and could enter their lives any time, while in Siegel's film one of the pupils even mention that the front is not that far away from them (Siegel, 1971. 00:07:12-00:07:20). These scenes and the differences between them illustrate how differently women and men perceive war, and in the context of Civil War, the female perspective of the events can appear by not appearing: omission is utilized to convey that the students were protected from the Civil War, for them it was an abstract event that they heard about, and in which their families were involved, and that McBurney's appearance in their lives let it inside their walls.

Characters are also represented as radically different. Some of them are renamed (as mentioned before, Hallie in the book is named Mattie, Siegel's Carol is renamed to Alicia in Coppola's film, etc), and they are also characterised differently. Miss Martha appears as a rather strict, almost rigid spinster in Siegel's adaptation, whereas in Coppola's, she is perceived as a determined headmistress of the school, who still cares for the girls as if they were her own. She constantly asks for the student's opinion, makes sure that nobody feels uncomfortable, while Siegel's protagonist remains a figure of authority for the girls throughout the film. Miss Edwina (although neither of the films included the fact that in the book she is of mixed ethnic origins) in Siegel's adaptation is a lot more naïve, more enthusiastic character, whereas in Coppola's, she appears as someone who is imprisoned by her role in the household. She is indifferent, almost as if she does not even care about what happens around her.

Siegel's *The Beguiled* was criticised as misogynistic and serving the patriarchal traditions with depicting women as "evil" for resisting. Sofia Coppola

subverted these problems and re-interpreted the fundamental plot, conveying it through the female gaze, so that the audience can see the female point of view of the Civil War era. Her heroines not only survive the war but also find their own power, whereas in Siegel's film they appear as characters, who barely make it out alive. The reasons why the two movies are so radically different not only stems in the fact that the first one was made during the 1970s while the other one was made in 2017 but also that Sofia Coppola is a female director, guiding the viewers through the events as a woman, retell the story from the female perspective (Hayward, 2001, 117), as people trying to find their sexuality, and as individuals living in the American South, while also trying to navigate their ways through the Civil War without being victims of an unscrupulous soldier. The contemporary adaptation can serve as an extra layer, the next one in the palimpsest of the story written by Thomas Cullinan, as it derives from the original novel, adapts it to the screen, but instead of being merely a translation from novel to screen, gives insight into white, upper and middle class in the South and during the Civil War. The irony of the narrative is that while they are in a boarding school dedicated to teaching young ladies the appropriate manners, the coming-of-age processes of the students subvert the traditional gender roles that they should be following if they wanted to be decorous (Herring, 1998. 215).

Bibliography

Barsam, Richard Meran – Dave Monahan (2010): *Looking at Movies: An Introduction to Film*. London,

Bass, Erin Z (2016): Faulkner's Front Porch. *Deep South Magazine*, Oct., 12. <https://deepsouthmag.com/2016/10/12/faulkners-front-porch/> – Downloaded: 01.09.2020.

Baym, Nina (1992): The Myth of the Myth of Southern Womanhood. In. *Feminism and American Literary History: Essays*. Ed. Nina Baym. New Jersey,

Bjerre, Thomas Ærvold (2017): *Southern Gothic Literature*. Oxford Research Encyclopedia of Literature. <https://bit.ly/2Sfhus3> – Downloaded: 01.09.2020.

Cullinan, Thomas (1971): *The Beguiled*. London,

Ford, Rebecca (2017): 'The Beguiled': Sofia Coppola on Taking on a Genre Movie and Why It's Not a Remake (Q&A). *The Hollywood Reporter*, April. 16. <https://bit.ly/2EGsvyU> – Downloaded: 01.09.2020.

Hayward, Susan (2001): *Cinema Studies: The Key Concepts*. London,

Herring, Gina (1998): The Beguiled: Misogynist Myth or Feminist Fable? *Literature/Film Quarterly*, (26), 3, 214–219.

Hutcheon, Linda (2006): *A Theory of Adaptation*. New York
Nelmes, Jill (2012): *Introduction to Film Studies*. London,
Siegel, Don (1971): *The Beguiled*. The Malpaso Company,
Sofia Coppola (2017): *The Beguiled*. American Zoetrope,
Walsh, Mo (2015): Why southern gothic rules the world. *The Guardian*, July, 4.
<https://bit.ly/2RfDVQQ>.

The Groundbreaking Role of Eleanor Roosevelt in Drafting the Universal Declaration of Human Rights

Popovics Violetta
Angol – Történelem, tanárképzés OMA, VI. évf.
popovicsvioletta@gmail.com

Témavezető: Dr. Mathey Éva

*“Where, after all, do universal human rights begin?
In small places, close to home—so close and so small that they cannot be seen on
any map of the world.”*
(Eleanor Roosevelt)

Anna Eleanor Roosevelt was one of the most influential women in American history. She was a First Lady, the wife of Franklin Delano Roosevelt; she was a political figure, a diplomat, a human rights activist, author of several journals and books, as well as the mother of six children, and the grandmother of twenty-three grandchildren. She had a versatile personality and she was adored by many. Mrs. Roosevelt embodied a new type of public woman and a new type of first ladyship. She introduced new aspects to her role as First Lady with her active involvement in social projects, especially on human rights.

Eleanor Roosevelt was a role model for womankind, because she demonstrated that a woman could have opinions on her own and that a wife could pursue an independent career as well. Indeed, she was a newsworthy figure, newspapers wrote about her travels mostly across the United States, and these stories were often on the front page, which shows her immense popularity. With her incredible work as First Lady, she set an example to follow for future first ladies, as the Times magazine noted, “since Eleanor Roosevelt, President’s wives have been expected to show some interest in good works” (Winfield, 1990. 704.).

Among the numerous of her successes, her greatest lifetime achievement was the creation of the Universal Declaration of Human Rights. As chair of the United Nations Commission on Human Rights she played a crucial role in drafting the document. Eleanor Roosevelt acted as a bridge between political power and civil society. On the one hand, she was highly appreciated in the higher circles of society; on the other hand, she was a role model and spokesperson for the underprivileged as well. Emeritus Professor of Global Politics Peter Willetts characterized her in the following way: “Eleanor Roosevelt was the conscience of the world” (Baritono, 2017. 10.). Although she had no expert knowledge of legal procedures, she made good use of her skills both as a political activist and as an advocate for

the deprived. Mrs. Roosevelt political acumen, warm personality and deep interest in the field of human rights also fostered her work.

On 21 December, 1945, Mrs. Roosevelt was appointed member of the American delegation to the United Nations Assembly by President Harry S. Truman, which, as she put it in her autobiography, was “the most wonderful and worthwhile experience in her life” (Roosevelt, 1961. 299.). It was the State Department which recommended Eleanor Roosevelt for the position because they wanted a woman on the United States’ team. Elliott Roosevelt, the third child of Eleanor and Franklin Delano Roosevelt, recalled that Harry S. Truman invited his mother earlier to join the delegation of the United States in San Francisco for the United Nations conference, but Mrs. Roosevelt declined his invitation for the first time. She believed that Truman only needed a Roosevelt to legitimize his new role as president, thus she refused the offer. Truman’s second proposal came at a delicate period in Eleanor Roosevelt’s life, as she tried to rearrange her life following her husband’s death. Despite the personal hardships, her nomination was ratified by the Senate with sweeping majority, almost unanimously.

Being the only female member among the US delegates, she felt to have a great responsibility to the women of her country (Emblidge, 2001. 107.). The large majority of them, especially Democrats, were satisfied with President Truman’s decision and hailed her nomination, as they considered Eleanor Roosevelt to be one of them.

The United Nations, the legal successor of the League of Nations, was founded at the Dumbarton Oaks Conference, held between August 21 and October 7 in 1944, at Dumbarton Oaks, a private mansion in Washington, D.C. Delegates came from China, the Soviet Union, the United Kingdom and from the United States for the foundation of an organization which was to be established to maintain peace in the world. The conference ended with a proposal submitted by the four powers for the structure of a world organization.

The Dumbarton Oaks Conference was followed by the San Francisco Conference held between April 25 and June 26 in 1945. The delegates came from fifty Allied nations, and their task was to draft the UN charter acceptable to all countries which was signed on June 26 in the Veterans’ Memorial Hall¹. The number of participants reached 6,000 with the secretariats, press and radio representatives and observers from many organizations. Altogether, the San Francisco Conference was one of the largest international meetings ever to take place. Eleanor Roosevelt wrote the following in connection with the event in the My Day column² on April

---

¹ In April, May and June of 1945, the two original buildings of the San Francisco War Memorial served as the birthplace of the United Nations. Most of the plenary sessions of the Conference took place in the War Memorial Opera House, but it was on the stage of the Veterans Auditorium that President Truman and other heads of state and dignitaries signed the United Nations Charter.

² “My Day” is the six-day-a-week newspaper column Eleanor Roosevelt wrote from December, 1935, until September, 1962. Nationally syndicated, at its height the column appeared in 90 papers in all parts

25: “the setting up of this machinery is not an end in itself, but it is an essential step on the way. Without the machinery, future generations could never build a peaceful world” (Roosevelt, 1945.). Therefore, the conference was the first step to build up this “machinery” which eventually brought to life the declaration of human rights.

The conference succeeded a long period of war and bloodshed, in which a myriad of people fell victim to various violations of their fundamental human rights. It was a common understanding that the organization should include the protection of human rights as part of their mission. Acting upon this initiative Clark Mell Eichelberger³ of the American Association for the United Nations⁴ proposed the establishment of a human rights commission.

Following the meeting between some of the consultants from the forty-two non-governmental organizations and US Secretary of State Edward Stettinius, the United States supported the formation of a human rights commission (Sears, 2008. 5.). The first meeting of the United Nations General Assembly was in London during January and February of 1946, where the Economic and Social Council appointed a “nuclear” commission to offer recommendations for the structure and phrase the mission. Eleanor Roosevelt was the representative of the United States on the commission. As she recalled the meeting: “during the entire London session of the Assembly I walked on eggs. I knew that as the only woman on the delegation I was not very welcome” (Glendon, 2001. 40.). In spite of her concerns and fear that she would not be treated equally, on April 29, 1946, Eleanor Roosevelt was elected as chair of the commission. As chair, she promised to be “not only an impartial Chairman, but perhaps at times a harsh driver” (Sears, 2008. 5.). Mrs. Roosevelt kept her word; she worked with discipline, using her diplomatic skills masterly.

The first decision of the nuclear commission on Human Rights was to draft an international bill of rights and put it into action. They suggested that the United Nations Economic and Social Council (ECOSOC) choose the members to the Human Rights Commission based on their professional merits, but the Council decided otherwise, and they gave the member states the power to select their own representatives to the commission.

---

of the nation. "My Day," while by no means a complete record of Eleanor Roosevelt's daily activities, is the only account we have of her actions from 1936 to 1962.

³ Clark Mell Eichelberger served as a consultant to the U.S. delegation to the San Francisco Conference in 1945. He was a member of the committee which created the first draft of the charter of the United Nations. Eichelberger authored several books on the United Nations.

⁴ The United Nations Association was founded in 1943 and then renamed the American Association for the United Nations in 1945. As an organization, the AAUN had two central goals: to educate the public about the United Nations system and to encourage the active participation of the United States at the United Nations. In 1964, the American Association for the United Nations merged with the U.S. Committee for the United Nations to create a new organization known as the United Nations Association of the United States of America. That organization continues to exist to the present day.

The first session of the Commission on Human Rights focused on one essential question: what an international bill of rights should contain. Eleanor Roosevelt proposed the idea that the commission review a list of rights compiled by John Peters Humphrey⁵, in addition, they collect ideas from the many existing and proposed bills of rights collected by his staff or sent to the commission by governmental and non-governmental bodies (Sears, 2008. 7.). The commission accepted the proposal of Mrs. Roosevelt. As she puts it in *My Day* on February 6, 1947: the Commission decided “what should be embodied in the first draft of an international bill of human rights.” She also emphasized: “we will have to bear in mind that we are writing a bill of rights for the world, and that one of the most important rights is the opportunity for development” (Roosevelt, 1947).

Before recessing on February 10, 1947, the Commission chose three of its members who would prepare a draft of the international bill of rights. Eleanor Roosevelt, Peng Chun Chang and Charles H. Malik were selected for the task and they were to be assisted by a secretary, John Peters Humphrey⁶. The French and Soviet members of the delegation were not satisfied with the limited size of the committee; furthermore, they missed the European representatives. As a response to their requests, Eleanor Roosevelt amplified the group to eight members on her own responsibility.

Humphrey was the one who prepared a preliminary draft of the international bill of rights, based on the previous bills of rights and on the suggestions and recommendations of the discussion which was held in February with the participation of the full commission. With the preliminary draft as a starting point, the drafting committee was able to start its work. Having discussed the draft prepared by Humphrey, the committee proposed to set up a subcommittee, which included Eleanor Roosevelt, René Cassin, Charles H. Malik and Geoffrey Wilson as members⁷. They met in Eleanor Roosevelt’s Washington Square apartment. The

---

⁵ John Peters Humphrey was a Canadian lawyer and human rights advocate. From 1946 to 1966, he was the first director of the United Nations Division of Human Rights. Humphrey participated in the creation of the Universal Declaration of Human Rights at the request of Eleanor Roosevelt, and he shepherded the Declaration project through to its completion in 1948. In 1968, he was involved in organizing celebrations across Canada for the International Year for Human Rights.

⁶ Peng Chun Chang was the vice-chairman of the Commission on Human Rights of the United Nations. He was one of the most influential members in the creation of the Universal Declaration of Human Rights. P. C. Chung was a Renaissance man of the modern age; he was a teacher, scholar, playwright, diplomat and a politician in one person. Charles H. Malik was a former Foreign Minister of Lebanon. He was a delegate to the United Nations between 1945 and 1955. From 1958 to 1959 he was president of the United Nations General Assembly during its thirteenth session.

⁷ René Samuel Cassin was a Nobel Prize winning humanitarian. He won the Prize in 1968, when he was 81 years old. He was a member of the United Nations Commission on Human Rights from the beginning. From 1946 to 1955, he was the vice-chairman with the chairmanship of Eleanor Roosevelt. Between 1955 and 1957, Cassin moved forward, and became the chairman of the Commission. In 1959, he was elected again for the chairman’s position. Hugh Geoffrey Birch Wilson was a politician of the

subcommittee commissioned Cassin to restructure Humphrey's draft. While Humphrey was the one who incorporated various rights, such as civil, political, social and economic rights into the document, Cassin was responsible for its logical structure. Cassin kept the majority of Humphrey's draft in his new version, but he added three new articles to the draft and reorganized the whole structure of the document. Cassin was the one who wrote the preamble and formulated the six general principles at the beginning of the document. The Declaration underwent many changes until its ratification, but much of Humphrey's draft and the logical structure recommended by Cassin survived the process of revision.

In December, the Commission on Human Rights held their meeting in Geneva, the city which later became the center of the United Nations' human rights program. Three different groups were simultaneously working on what later would be the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and also on various methods of implementation. The groups would then report back to the full commission. Eleanor Roosevelt chaired the group that reviewed the drafting committee's version of the Declaration, and she also prepared revisions to propose in front of the commission. She was assisted by René Cassin, Carlos Romulo from the Philippines, and Aleksandr Bogomolov, the Soviet ambassador to France⁸. They worked long hours, because Eleanor Roosevelt drove them hard.

At the end of the session, the Commission managed to have a draft of the Declaration, a draft of the United Nations' covenant, and a report on ways of implementation for the governments of all the United Nations' members. From the member states, thirteen submitted comments on the Geneva draft of the Declaration. Between May 3 and May 21 in 1948, the drafting committee met to consider the suggestions and prepare a new draft. The work proceeded slowly, because Alexei P. Pavlov, the new Soviet delegate inhibited the process, prolonging the Committee's work. Pavlov's aim was to introduce amendments to restrict the scope of freedom of the press, speech and assembly. Moreover, he requested that the phrase "corresponding to the laws of the state" be added to the articles about freedom of religion and the right to travel (Berger, 1981, 70). Finally, the full Human Rights Commission rejected Pavlov's amendments in one vote, and then they submitted the human rights bill to the UN General Assembly.

Conservative party from the United Kingdom. He was a Member of Parliament for Truro from 1950 to 1970.

⁸ Carlos P. Rómulo was a diplomat of the Philippines. He was the only Filipino journalist to win the Pulitzer Prize and the first Asian to serve as President of the United Nations General Assembly. In 1945 he acted as Philippine delegate to the UN conference in San Francisco. From 1946 to 1954 Rómulo was Philippine ambassador to the UN. Alexander E. Bogomolov taught at the Moscow State University until 1939, when he began his diplomatic career. He participated in the drafting process of the Universal Declaration of Human Rights while he was the Ambassador of the Union of Soviet Socialist Republic to France. Later, he became the Ambassador to Czechoslovakia, and to Italy.

On May 26 1948, at Lake Success, New York, the third session of the Commission on Human Rights was organized, where the commission revised the Geneva draft article by article. Eleanor Roosevelt with several other members, aimed to incorporate economic and social rights into the Declaration. As the draft process of the Declaration went on, Mrs. Roosevelt felt increasingly frustrated because of the arguments with her colleagues. In her *My Day* column, on June 21, 1948, she wrote the following: “six weeks of arguing over the weight of each word put down, as well as the legal meaning of every phrase, is not so easy for me, who am somewhat impatient of the things which I do not recognize at first blush as being really important” (Roosevelt, 1948). After long weeks of discussions, Mrs. Roosevelt finally achieved the Commission’s goal, because they were able to send the Lake Success draft to the ECOSOC.

Having finished the work on the Universal Declaration of Human Rights in June 1948, the Commission on Human Rights accomplished its mission, though the final version of the document was far away. In the fall of 1948, the ECOSOC sent the Lake Success draft to the Third Committee of the General Assembly. Their meeting was held in Paris between September 28 and December 9, where the representatives of all the UN member nations debated every single article of the Declaration in eighty-five working sessions. Although Eleanor Roosevelt called the delegates attention to the earlier comments on the draft by the Commission on human rights, they offered nearly 170 amendments to the Declaration. Charles H. Malik was the chair of the Third Committee while Eleanor Roosevelt worked with the delegates in order to reach agreement on the articles.

Following a long series of negotiations and disputes, the most important revision the committee made was that they explicitly referred to the equal rights of men and women in the Preamble. The session ended on December 7, the Third Committee voted twenty-nine to zero to adopt the Universal Declaration of Human Rights and sent it to the General Assembly. On December 9, Andrei Vyshinsky⁹ proposed the revision of the Declaration because of, what he considered to be, serious defects. Fortunately, the delegates rejected Vyshinsky’s idea, thus on December 10, in the Palais de Chaillot in Paris, they voted in favor of the adoption of the Universal Declaration of Human Rights. The USSR with its allies, such as Byelorussia, Ukraine, Poland, Czechoslovakia and Yugoslavia abstained, along with Saudi Arabia and South Africa. Taking everything into account, eight nations abstained, forty-eight nations accepted the Declaration, no nation voted against it, and two nations, El Salvador and Yemen were absent. After the vote, Eleanor Roosevelt got a long standing ovation from hundreds of delegates for the work she had done. As a due recognition of her achievement she earned two honorary titles: “the most

---

⁹ Andrei Vyshinsky was the Soviet Union’s Minister for Foreign Affairs from 1949 to 1953. He died in 1954, in New York City, while attending to United Nations duties on behalf of the USSR, for whom he was permanent representative.

famous woman member of the delegation to the U.N”, and the “First Lady of the U.N” (Wamboldt, 1952. 275.).

Until 1951, Eleanor Roosevelt was the Chairman of the Human Rights Commission, though in April 1951, at the Seventh Session of the UN Human Rights Commission in Geneva, she resigned the Chairmanship, and nominated Charles H. Malik as her successor who was unanimously elected (Johnson, 1987. 28). Mrs. Roosevelt as a well-known Democrat was asked to resign her position in the United Nations by Republican President-elect Dwight D. Eisenhower. It was one of the first resignations that he requested. Eleanor Roosevelt was personally offended by the request, in spite of this she did not say a word in front of the public.

After Mrs. Roosevelt’s resignation, she offered her services to the American Association for the United Nations, an unofficial group that built support for the organization. In the 1950s, when the United Nations suffered a decline in support among the American public, Eleanor Roosevelt devoted her time and energy to fundraising for the organization, and also donated a great amount of her money to them. She capitalized on her popularity to mobilize people who would join the organization. Mrs. Roosevelt spent the last ten years of her life helping the United Nations, but this time from the outside.

Eleanor Roosevelt’s legacy lives vividly on up to this day in the form of her various written works. She was a prolific writer who wrote twenty-seven books, more than 8,000 articles and 850 essays. She received 45,000 letters per year, and from 1948 to 1961 Mrs. Roosevelt was a guest on 326 radio broadcasts (Baritono, 2013. 61.). This high number also proves that she was tied up with her public engagements, and the enormous amount of letters she received annually imply that she was a popular public figure of her time. From 1948 to 1961, Eleanor Roosevelt got the honor to be the Most Admired Woman according to the American public by Gallup which chooses the most admired woman and man every year since 1946. Her work in the United Nations largely enhanced her appreciation.

Up to this day, the Universal Declaration of Human Rights and the two Covenants serve as cornerstones for human rights movements globally. Its principles provide the core ideas of the constitutions of newly independent nations, as well as international treaties. By this year, the Declaration was translated into 500 different languages all over the world. It is relevant even today because its meaning applies to all people, in all countries throughout the world. For this fundamental work on human rights we have to be thankful for Eleanor Roosevelt and her colleagues who sacrificed their time and energy to create a document for the future generations.

Bibliography

Baritono, Raffaella (2017): Eleanor Roosevelt at the United Nations: “Diplomacy from Below” and the Search for a New Transatlantic Dialogue. *European Journal of American Studies*, (12), 1, 1–19.

Baritono, Raffaella (2013): “We Must Have Eagle Eyes:” Eleanor Roosevelt, the United Nations and the World Trips of the 1950s. In. *Beyond the Nation: Pushing the Boundaries of U.S. History from a Transatlantic Perspective*. Eds. Ferdinando Fasce – Maurizio Vaudagna, et. al. Turin,

Berger, Jason (1981): *A New Deal for the World: Eleanor Roosevelt and American Foreign Policy*. New York,

Emblidge, David (2001): *My Day: The Best of Eleanor Roosevelt’s Acclaimed Newspaper Columns, 1936-1962*. Boston,

Glendon, Mary, Ann (2001): *A World Made New: Eleanor Roosevelt and the Universal Declaration of Human Rights*. New York,

Johnson, Glen M. (1987): The Contributions of Eleanor and Franklin Roosevelt to the Development of International Protection for Human Rights. *Human Rights Quarterly* (9), 1, 19–48.

Roosevelt, Eleanor (1961): *The Autobiography of Eleanor Roosevelt*. New York,

Roosevelt, Eleanor (2017): “My Day,”The Eleanor Roosevelt Papers Digital Edition https://www2.gwu.edu/~erpapers/myday/displaydoc.cfm?_y=1945&_f=m-d056998 – Downloaded: 01.09.2020.

Sears, John F. (2008): *Eleanor Roosevelt and the Universal Declaration of Human Rights*. The Task Force-Celebrating Eleanor Roosevelt. 4–11.

Wamboldt, Helen, Jane (1952): *A Descriptive and Analytical Study of the Speaking Career of Anna Eleanor Roosevelt*. PhD Dissertation, University of Southern California

Winfield, Betty Houchin (1990): The Legacy of Eleanor Roosevelt. *Presidential Studies Quarterly*. (20), 4, 699–706.

Miért menekült, miért nem migráns?*

Szőőr-Fülöp Luca Anna
Szociológia BA, III. évf.
lucaannav@gmail.com

Témavezető: Dr. Nagy Terézia

Bevezetés

2015-ben menekültválság alakult ki Európában, amelyben hazánk földrajzi fekvéséből adódóan érintett volt. Ebben az időszakban rendkívüli figyelem irányult a menekültek helyzetére és nehéz lenne olyan hazai platformot találni, amely valamilyen módon nem foglalkozott az eseménysorozattal. Bár az utóbbi hónapokban jelentősen csendültek a híradások, a mindennapokban benne maradtak olyan elemek, amelyeket az elmúlt évek hagyatékainak is nevezhetünk. Tévhitek alakultak ki, amelyek főbb pontjait a menekültek számára és végzettségére vonatkozó „információk” teszik ki (Kiss, 2019. 56–57.). Ide sorolhatók a hibás kifejezések alkalmazása, amely a migrációs hullám résztvevőire vonatkoznak. A hazai közbeszédben rendszeressé vált a migráns, illetve az illegális migráns megnevezés, amely meglehetősen pontatlannak számít. Azon felül, hogy menekültek szempontjából degradáló elnevezés, miért helytelen? Tanulmányomban erre a kérdésre törekszem választ adni. Ebből kifolyólag ismertetni fogom a főbb nemzetközi egyezményeket és az itt született meghatározásokat, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy ne vesszünk el a migráció útvesztőjében. Mivel a menekültnek az az egyén nevezhető, akit üldöztetés különböző típusaiból kényszerül elhagyni a hazáját,¹ fontosnak tartom bemutatni azokat a kiváltó okokat, amelyek hatására az elmúlt években több millió ember vándorlásra kényszerült. A megpróbáltatások sorozata nem csupán az egyének otthonaiban jelent meg, hanem az Európába vezető útvonalakat is jellemezte, évégett a balkáni útvonalra is kitértek érintőlegesen.

A tanulmány második része az idegenelleneségre irányul, ennek oka, hogy az említett illegális migráns szókapcsolat összefüggésbe állítható ezzel az attitűddel. Másik oldalról megközelítve, a kifejezés mélyen beágyazta magát a magyar társadalomba. Mivel a minták átadása a szocializáció során történik. Továbbá a helytelen szóhasználat alkotóelemével a migrációval kapcsolatos téveszmék kialakulásának, amely szintén az idegenellenességnek lehet a melegágya. Az elutasítás

---

* A tanulmány megjelenését az EFOP 3.6.3-VEKOP-16-2017-00007- „Tehetségből fiatal kutató” – A kutatói életpályát támogató tevékenységek a felsőoktatásban pályázatból biztosított forrás tette lehetővé.

¹ A teljes definíció az első fejezetben kap helyet.

főbb okainak a szemléltetéséhez Gordon W. Allport *Az előítélet* (1957) című könyvét alkalmazom. Az objektívhez közelítő látásmód eléréséhez megkerülhetetlen, hogy saját sztereotípiáinkat, előítéleteinket legyőzzük, vagy megpróbáljuk csökkenteni. Bízom benne, hogy a tanulmány segítséget adhat ebben.

Meghatározások a jog tekintetében

A nemzetközi jog a migrációban résztvevő egyéneket több csoportba sorolja be, így a következő meghatározások alakulnak ki: nemzetközi vagy országon belüli, illetve reguláris vagy irreguláris. Regulárisnak számít a jogszabályoknak megfelelő egy évnél hosszabb távollét, amely munkavállalási célból történik. Irreguláris alá tartozik a kényszervándorlás, amelynek résztvevői a menekültek (angolul refugees). Illegálisnak pedig az a személy minősül, aki a dokumentumok hiányában lép be az ország területére (Kende és mtsai., 2014). A nemzetközi jog tehát egyértelműen megfogalmazza: „A menekült sohasem tekinthető illegális migránsnak, mert menekülni a nemzetközi jog szerint szabad. Ha ennek során a menekülő megfelelő vízum, úti okmány hiányában, engedély nélkül lépi át a határt, az nem teszi a magatartását illegálissá.” (Kende és mtsai., 2014. 526.)

Az arsoni jogi platformon megjelenő cikk (2016) szintén olyan érveket sorakoztat fel, amelyek az illegális migráns kollokáció tarthatatlanságát hangsúlyozzák. Az egyik oka, hogy a menedékkérők már alapvetően kivételt képeznek a migrációban, mivel a non-refoulement elv érvényes rájuk. Ez azt jelenti, hogy nem lehet őket visszaküldeni a határról, illetve biztosítani kell a menedékjog elbírálásának a folyamatát (Molnár, 2016). Ami a negatív hangvételű szóhasználatot illeti, erősítheti azt a fent említett irregularitás, mivel ez a jogszerűtlenségre utal. Azonban ez a fogalom nem az egyénre, hanem magatartásra, vagyis a beutazásra irányul. Összgezve a szóhasználat nem egyszerű, és nem is minden esetben logikus. Vélhetően, ez is hozzájárult ahhoz, hogy a közbeszédben elterjedt a legális-illegális szó-pár (Molnár, 2016). Az illegalitás fogalmának a tisztázása után a következő feladat, hasonlóképp járjak el a migráns megnevezéssel.

Menedékkérő

Menedékkérő egy olyan személy, aki benyújtotta a menedékkérelmét a hatóságoknak, azonban kérelmének elbírálásáról még nem született döntés. A kifejezés tehát nem bocsátja előre az egyén jogállást, csupán leszögezi, hogy kérelmet nyújtott be (Menekültek védelme – UNHCR 2012.).

Menekült

A menekültek státuszáról az 1951-es Genfi Egyezmény, illetve az 1967-es Jegyzőkönyv rendelkezik. Ezek alapján menekültnek minősül az a személy, aki származási országában üldöztetésnek van kitéve. Ez adódhat nemzeti hovatartozásából, vallási okból vagy a politikai állásfoglalásából kifolyóan. A saját államában pedig

nem kap megfelelő védelmet, vagy az üldöztetéstől való félelem miatt nem folya-
modik ehhez (Csuka – Török, 2015).

Oltalmazott

Ha a menedékkérő nem kap menekült státuszt, azonban a kérelmét nem utasították el, akkor van lehetősége oltalmazott vagy befogadott státuszra. A menekült és az oltalmazott szinte azonos jogokkal rendelkezik, azonban a befogadott csupán tartózkodási engedélyhez jut, más jogokkal nem bír (Kapitány, 2015).

1.2 Menekültügyi eljárások

Az első jelentősnek számító nyilatkozat az 1948-ban elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, amely az ENSZ-hez köthető. A Közgyűlés határozata jogi erővel nem rendelkezik, azonban politikai szempontból kifejezetten befolyásos. Ez volt az első olyan menekültekkel kapcsolatos nyilatkozat, amely a második világháború hatására készült el. A nyilatkozat fontos pontja a menedékjog meghatározása. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata magába foglalja, hogy minden személynek jogában áll menekülni az üldözés elől, és más országban menedéket keresni. Az 1951-ben íródott Genfi Egyezmény az egyik legmeghatározóbb dokumentumnak számít (Karoliny – Mohay é.n.). Ekkor foglalták törvénybe, hogy ki számít menekültnek. Fontos pont ebben az egyezményben, hogy kizárja a menekült fogalomból a gazdasági menekülteket. Az egyezmény továbbá tartalmazza, a kiutasítás és a visszaküldés szabályait és a menekültek kötelezettségeit is. A kötelezettségekbe beletartozik, hogy minden menekültnek kötelessége betartani a fogadó ország törvényeit és szabályait. A visszaküldés tilalmaiban pedig a rendelkezés kötelezi az államokat, hogy nem utasíthatják ki a menekülteket olyan országok határára sem, amely veszélyt jelenthet az egyénre. Ide sorolhatóak a háborús övezetek, vagy az olyan területek, ahol az egyént vallási vagy más okokból üldözhetik. A Genfi Egyezmény további kulcsfogalmai közé tartozik az üldöztetés meghatározása és az ebből fakadó kiegészítő védelem. A két egyezmény együttese, pedig megteremti a humánus bánásmódot a menekültekkel szemben (Karoliny – Mohay é.n.). A későbbi menekültekkel kapcsolatos jogi bővítések pedig többnyire ezekből az egyezményekből indultak ki. Az Európai Unió bevándorlással kapcsolatos politikája is a Genfi Egyezmény alapjaira épített, amelynek fontos pontja az 1990-ben kiadott Dublini Konvenció. Ekkor rögzítették a további szabályozásokat, amelyek a menekültekre vonatkoznak, illetve egyértelműsítették a további kifejezéseket. A Maastrichti Szerződés változásokat hozott a bevándorlás egységes szabályozása érdekében, és mind a migrációt, mind pedig a menekültkérdést az egyes országok között egyeztetendő fontos feladatok közé sorolta. (UNCHR, 2012).

1.2.1 A Közös Európai Menekültügyi Rendszer – CEAS

A Közös Európai Menekültügyi Rendszer (CEAS) létrejöttének a célja, hogy Európa országainak a menekültügyi eljárásai hatékonyabbá váljanak és humanitáriusak legyenek. A CEAS jogszabályai elsősorban a menekültek befogadásával kapcsolatos intézkedéseket foglalnak magukba. (Vető, 2015). Mivel az EU 1999 óta dolgozik egy közös rendszer létrehozásán, a korábban elfogadott menekülteket érintő egyezmények a CEAS alapjául tudtak szolgálni. Az Európai Bizottság közleménye alapján a Közös Európai Menekültügyi Rendszer legfontosabb elemei:

Védelem biztosítása: A genfi egyezmény alapján, a menedékkérelmés biztosítása nemzetközi kötelezettség, és ez az Unió teljes területére egyaránt vonatkozik.

Eljárások irányelve: Meghatározza a menedékkérelmezésének a folyamatát, és egy olyan rendszert alkot meg, amely egyenlő alapot nyújt az összes ország számára. Továbbá, a kísérő nélkül érkező kiskorúak védelmét fekteti le.

Befogadási feltételekről szóló irányelv: A menedékkérelmezőknek gyakorlati segítséget nyújt, ide sorolható mind a szállás-, és a munka lehetőségének a biztosítása, továbbá az egészségügyi ellátás. Az irányelv továbbá rendelkezik az őrizetbe vétel alkalmazhatóságának a körülményeiről.

Kvalifikációs irányelv: Kiegészítő védelmet ad, amely a nemzetközi védelem feltételein alapszik és az integrációt segíti elő. Ezenfelül a tartózkodási engedélyről rendelkezik, illetve idesorolható az okmányok szabályozása.

Dublini Rendelet: A frissített Dublini Rendelet szabályozza a menekültügyi eljárásokat továbbá a menedékkérelmezők védelmét (külön a gyermekekét). Jogi segítségnyújtáson túl lehetőséget ad a fellebbezésre abban az esetben, ha a menedékkérelmés elutasítják.

Eurodac-Rendelet: 2003 óta menekültek ellenőrzésére szolgál, ujjlenyomat alapján azonosítja a menedékkérelmezőket (EC Európa, 2017).

Társadalomföldrajzi háttér

A migrációt kiváltó okok körében nem elhanyagolható a népességnövekedés kérdése. Még az őskorban a fejletlenség és az ebből fakadó éhínségek miatt a népesség 5 millió főből állt. Ez a szám már az újkőkorra megkétszereződött (Süli-Zakar, 2016. 194.). Ebben az időszakban kezdődtek meg az első migrációs folyamatok, és ezt követően a Föld lakossága folyamatosan tovább növekedett. A keresztény idősámítás kezdetekor már 150-160 millióan éltek szerte a világban. További jelentős változást hozott az ipari forradalom, mind az ipar, mind az élelmiszerellátás tekintetében. Az urbanizáció hatására javultak a lakáskörülmények és az alapvető élet-színvonal. Ezt követően a gyógyászatban történtek fejlesztések, melyek redukálták a betegségeket és a járványokat, s ezen tényezők hozzájárultak az átlagéletkor növekedéséhez (Süli-Zakar, 2016. 194.). Így a Föld lakossága napjainkra 7,53 milliárd főre tehető, amely évente körülbelül 79 millióval növekszik. A problémát

súlyosbítja, hogy javarészt a fejlődő országokban figyelhető meg a népességnövekedés. Ezekben az országokban szinte elérhetetlenek a fogamzásgátló eszközök, és/vagy megfizethetetlen az ott élők számára, míg más esetben csupán a kultúra része a több gyermek vállalása (Sippel és mtsai., 2011). Ez a számok tükrében a következőket jelenti: 1960-ban Indiában 458 millióan, míg 2015-ben 1 milliárd 311 millióan éltek. Pakisztán lakossága 48 millióról 188 millióra nőtt, Irakban pedig a háborús helyzettől függetlenül is népességnövekedés figyelhető meg. A fenti helyzettel ellentétben Európában fordított helyzet áll fent. A fejlődéssel együtt járó oktatási expanzió, szociálpolitikai intézkedések hatással voltak a nők gyermekvállalási időzítésére és hajlandóságára, amely befolyásolta a születendő gyermekek számát. Ilyen tekintetben a jövő nem biztató, hiszen számos olyan terület van, ahol nagyon magas a népességnövekedés, azonban nem vettek részt a 2015-től tartó menekülthullámban, de ez akár éveken belül megváltozhat. (Süli-Zakar, 2016. 198.).

A második tényező, amely tömegeket kényszerít menekülésre, az az ökológiai krízis. Ez a probléma gyakorta összefüggésbe állítható a népességnövekedéssel, mivel Afrika és Dél-Ázsia azon részein, ahol a növénytermesztés és állattenyésztés adja a fő bevételt, egyre nagyobb erdőterületeket kényszerülnek kirtani, és a trópusi mezőgazdaság a huszadik század végén már elérte az eltartóképességének a végét. A legégetőbb probléma azonban a Föld víz készletének a rohamos csökkenése. Természetesen ez egy olyan nehézség, amely közvetlenül minden országot érint, de a félsivatagos/sivatagos területek (Szaúd-Arábia, Irán), ahol oázisgazdálkodás folyik, különösen veszélyezteteti. Szintén ebben a térségben (Száhel), a nomád állattenyésztést folytatók körében – ahol az állatállomány nagysága alkotja a társadalmi rangot – problémát okoz az állatok ellátásához szükséges takarmány mennyisége, pontosabban annak öntözése (Süli-Zakar, 2016. 203.). A víz rohamos mértékű pazarlásában a fejlett országok is jelentős szerepet játszanak. 748 millió ember nem tud közvetlenül fogyasztásra alkalmas vízhez jutni, többek között a megfelelő eszközök hiánya miatt. Az UNICEF adatai szerint a szubszaharai Afrikában a legalacsonyabb a vízhez való hozzájutás esélye (UNICEF, é. n.). Összeségében, ahol vízhiány lép fel, a mindennapi életre hatással van olyan tekintetben, hogy a rendteremtés is sokkal körülményesebbnek bizonyul.

A harmadik tényező pedig a közel-keleti, dél-ázsiai és afrikai országok politikai és gazdasági helyzete, amelyet tovább gyengítettek az adott országokban lévő társadalmi konfliktusok, amelyekből polgárháborúk, illetve háborúk következtek. Az utóbbiért a Nyugati országok is felelősek valamilyen mértékben (Klaus – Weigl, 2015. 29.). Számos konspirációs teória született ennek a magyarázatára, azonban a fejlett országok hibái nem ebben keresendők. A fennálló állapot előzményeit a gyarmatosítás határozta meg. A fejlett európai országok a gyarmatok felosztásánál nem vették figyelembe a következményeket, mindössze az erőfölények és a politikai alku volt, ami meghatározta a döntésüket. Ezáltal az itt élő emberek és csoportok vallására, nemzeti hovatartozására és a beszélt nyelvére nem

voltak tekintettel, így vegyes összetételű országok alakultak ki. A fenti körülmények megkerülése pedig teret adott mind a külső, mind a belső konfliktusokra. Így alakult ki Irak, Szíria és Jordánia is (Süli-Zakar, 2016. 199–200.). Az eredményeket mutatja, hogy az Amnesty International adatai szerint 2012 és 2016 között beadott menedékkérelmek jelentős száma iraki és szír származású egyénektől érkezett (Amnesty International, 2016). Az Afrikában dúló belső konfliktusok első számú okai közé tartoznak törzsi sajátosságokból fakadó lokális konfliktusok.²A belső ellentétek egy idő után ellenőrizhetetlenek lettek, amit leginkább a civil társadalom szenvedett meg. Ide sorolható a fajirtás, amely a polgárháború során történt, a hadifoglyokkal történő embertelen bánásmód, a mindennapos rablások és fizikai bántalmazás. A kitelepítés vagy a bebörtönzés is mindennaposnak számít, ahogy a rabszolgapiacok és a gyermekkatonák jelenléte is. A konfliktus kirobbanásának egyik oka szintén a gyarmatosítás, tehát a gyarmatosítókkal szemben folytatott harc. Azonban a gyarmatok felosztása, majd a nemzetállamok kialakítása se nyújtott biztonságot, mivel a helyi vezetők hatalmi harca kezdődött el. Az innen kikerülő vezetők pedig elsősorban csak a saját javukat helyezték előtérbe, és a törzsük vagy hozzátartozóik érdekeit vették számításba. Új csoportok és ellentétek születtek, melyek erős belpolitikai problémához vezettek. Erre példa Kenya, mely sokáig biztonságos országnak számított, azonban itt is több ezer ember vesztette életét politikai konfliktusok miatt. Az eseménysorozathoz hozzátartozik, hogy a Transparency International mérései szerint Afrika országainak jelentős részében a korrupció igen magas (Transparency International, 2017). A politikai vezetők nem hoznak megfelelő döntéseket, s így a társadalomban általános a létbizonytalanság. A sok egymással összefüggő elem eredményeként létrejövő hatalmas méreteket öltő szegénység pedig menekülésre kényszeríti az egyéneket (Besenyő, 2008. 5.). Az országok helyzetéből adódóan a KSH 2015-ben kiadott adatai szerint 2011 előtt Afganisztánból, illetve Irakból érkeztek a legtöbben az Európai Unióba, azonban a szíriai polgárháború kitörését követően (2011) Szíria lépett Irak helyébe.

2.1 Balkáni útvonal

A hazánkat is érintő nyugat-balkáni útvonalon kívül több olyan útirány van, amelyen végighaladnak a migrációban résztvevők. A kelet-mediterrán útvonal Törökország, Görögország és a Balkán nyugati részét érinti így a menekültek Líbián vagy Egyiptomon keresztül érkeznek Olaszország felé. A Marokkó-Spanyolország (nyugat-mediterrán), és az Albánia-Görögország vonal szintén jelentősnek számít. Az előbb felsorolt útvonalakhoz képest kevésbé számottevő a nyugat-afrikai (Marokkótól a Kanári-szigetek felé tartó) szakasz, illetve a kelet-európai határokon keresztül érkező egyének száma a múltban sem volt jelentős (Kovács – Farkas – Palotai, 2018).

---

² Továbbá a hidegháború is hatással volt a kontinensre, mivel a felszabadítást követően polgárháborús helyzet alakult ki.

A fokozottan növekedő menekültkrízissel, az útvonalokon belül rendszeresen akadtak „telítettségek”, amikor változtatni kellett a kialakult szakaszon, esetleg más város érintését volt szükségesű beiktatni, vagy egy országot meg kellett kerülni. A migrációban résztvevő egyének háromnegyede továbbra is a balkáni útvonal felől érkezik a célországba (Csuka – Török, 2015). A telítettségéből adódóan számos olyan eseménysorozat történhet, mely alapvetően sérti az emberi jogokat, ezért Jean-Claude Juncker a 2015-ben a következőképpen szólalt fel az Európai Bizottság sajtóközleménye szerint: „Arra van szükség, hogy az érintett országok ne csak beszéljenek a témáról és egymásra mutogassanak, hanem egymással beszéljék meg azt. A szomszédos országoknak együtt kell működniük és nem egymás ellen. A menekültekkel pedig a nyugat-balkáni útvonal teljes hosszán emberi módon kell bánni, hogy elkerülhető legyen egy európai humanitárius katasztrófa. Ezért örömmel tölt el, hogy ma közösen meg tudunk állapodni egy pragmatikus és operatív intézkedéseket tartalmazó tizenhét pontos cselekvési tervben, amellyel biztosítható, hogy az esőben és hidegben ne maradjanak magukra az emberek.” (Sajtóközlemény, 2015. 1.)

Az ezt követően létrejövő egyezmény szabályozta az útvonalon történő megfelelő bánásmódot, illetve a migrációt érintő megfelelő információcserét az országok között. Azonban Kakuk György³ szerint az előbbi pont nem egészen kiforrott, és számtalan olyan eset volt amikor nem voltak megfelelő körülmények biztosítva a menekültek számára. Fontos kiemelni, hogy a civil szervezetek és az önkéntesek a legfontosabb állomásoknál (többnyire) jelen vannak és segítik az áthaladókat (Kakuk, 2016). A felkészületlenség oka pedig több tényezőre vezethető vissza. Nem a jelenlegi menekülthullám az első, amelyet a térségnek kezelnie kell, hiszen a délszláv háború alatt és az azt követő időszakban tömegek kényszerültek elhagyni az otthonukat, azonban a mostani menekülthullám jóval több emberből tevődik össze. Az élelem, víz és pihenőhely biztosítása hiányos, továbbá jelentések érkeztek afelől, hogy Szerbia és Macedónia területén sérültek a menekültek emberi jogai. A személyazonosító dokumentumok nem megfelelő módon történő ellenőrzése, a tranzitországoknak, illetve a célországnak is gondot jelent, másfelől az embercsempészek segítségével olyan egyének is továbbjuthatnak, akik potenciális veszélyt jelenthetnek a társadalomra. Ezek a folyamatok pedig a kívülállóknban erősíthetik az idegenellenesség érzetét (Juhász – Molnár, 2016).

Fogalomhasználat jelentősége az idegenellenesség tükrében

„Az idegenellenesség előítéletes attitűd, kognitív, affektív és viselkedéses elemekből áll össze.” (Sik és mtsai., 2016). A kifejezés eredete az ókori görögöktől származható, hasonlóképpen alkalmazták, mint napjainkban; az idegenek ellen érzett negatív érzelmeket foglalta magába (Fredrickson, 2002). A jelenlegi nézetek sze-

---

³ Kakuk György publicista is ítélt a Balkáni útvonalon, amiről könyvet írt: El Camino de Balkan-2016

rint a meghatározás tudományterületenként változhat, ahol eltérő jelentésárnyalattal alkalmazzák (Gulyás, 2016). A fogalom jelentése pedig az „idegenektől” való félelmet jelenti. Az idegen szó magyarázata ebben az esetben a más országokból érkezőkre utal, akik feltehetően eltérő kulturális háttérrel és szokásokkal rendelkeznek, mint a fogadó ország lakossága (Brander és mtsai., 2004). Az idegenellenesség látásmódja kialakít egyfajta zártsgot, amely nem racionális tényekkel van alátámasztva, hanem szubjektív tapasztalatokkal. Ebből kifolyólag kialakul két csoport, amely leegyszerűsítve két tényezőből áll; a jókból és a rosszakból. A „mi” tehát a helyiek, a jók, és a megfelelő-szabályos rendszert követők, és az „ők”, az idegenek, akik veszélyesek, szabálytalanok és deviánsak (Brander és mtsai., 2004). Ez általános nyugtalanságot okozhat az egyéneknél és ezellen egyfajta védekezés alakul ki, amely során a „mi” csoport a saját értékeit és érdemeit erőteljesen kihangsúlyozza, míg az idegenek felé negatív gondolatokat csatol.

Leegyszerűsítve ez folyamat megfigyelhető a magyar társadalomban, miszerint a magyarok a keresztény értékrendet követik, amely jó, a menekültek pedig a közvetített információk alapján nem keresztények, tehát rosszak. Következésképpen, az elhatárolódás eredménye lehet egy zárt közösség kialakulása, amelynek a velejárója az erőteljes ragaszkodás a saját hagyományokhoz, ezáltal azonban egyre magasabb mértékű félelemérzetet társít a másik félhez. (Pfitzner, 2014). Tehát, ahol a társadalomban bizonytalanság figyelhető meg és zártsg, a félelem könnyen kialakulhat „bűnbakképzés” formájában bizonyos csoportok és egyének iránt. Az agresszió és a gyűlölet megjelenhet, amelynek társadalomromboló szerepe van (Pfitzner, 2014).

Ahhoz, hogy az idegenellenesség megfelelően értelmezhető legyen, fontos szót ejteni az előítéletről. A normatív szempont szerint megállapítható, hogy az nem a belső pszichikus adottságból származik. A szocializáció során alakulhat ki, már egészen kora gyermekkortól kezdve. A gondolkodásmódra hatással lehet – az intézményeken belül az iskola, az itt történő nevelés és a kortárs kapcsolatok. A családban átadott, és követett normák, normarendszerek szintén befolyásoló tényezők. Az előítéletek erősítésére alkalmas eszköz a média, ezen belül a hírek, és az interneten található híroldalak, tehát itt látható, hogy ezek a platformok erőteljesen befolyásolják a társadalomban élő „menekült”-képet. A normatív szempont jellemzője, hogy megkülönbözteti egymástól a pozitív és a negatív előítéletet (Erős, 2007). Az értelmezésen belül Gordon W. Allport (1957) csoportosítása alapján két típust tudunk egymástól megkülönböztetni. A negatív előítéletek, melyek háttérében a negatív benyomásból fakadó gondolatok állnak, a második eset pedig a pozitív előítélet. Mindkét esetben jellemző, hogy hiányos információkon alapszik az értékítélet meghozatala. A negatív előítélet se egyenlő mértékben mérhető. Szintén Allport nevéhez köthető a fokozatossági skálának a kialakítása, amely a következő elemekből áll:

- „szóbeli előítéletesség”
- „elkerülés”

- „hátrányos megkülönböztetés, elkülönítés, kirekesztés”
- „fizikai agresszió”
- „üldözés és kiirtás” (Allport, 1977).

A skála tehát mutatja, hogy a szóbeli előítéletesség szélsőséges esetekben az üldözésig vagy akár kiirtásig fajulhat. Ebből kifolyólag érdemes a szavakkal és a kifejezésekkel óvatosan bánni.

Összegzés

Tanulmányomban ismertettem a nemzetközi jog által alkalmazott meghatározásokat, illetve azokat az egyezményeket, amelyek alapjául szolgáltak. A humanitárius bánásmódot felelős Közös Európai Menekültügyi Rendszer főbb ismérveire kitértem. Az összes ilyen jellegű lépés és tényező a menekültek védelmében az Európai Unió értékeit képviselik. Láthatóvá vált, hogy az illegális migráns kifejezés nem helyes ebben a megközelítésben. Kitértem a társadalomföldrajzi háttérre, amely menekültté tett egyéneket és csoportokat. Több irány létezik, amely felől menekültek érkeznek Európa felé, ezek közül a balkánit emeltem ki, mivel hazánk is érintett benne. Az itt megjelenő nehézségek pedig annak az okai, hogy az Unió tagországai nem tudtak megfelelően felkészülni a megnövekedett emberáradatra. A xenofóbia jelenléte a magyar társadalomban nem az utóbbi évek eredménye, mivel már a menekülthullám előtt is magas volt az idegenellenesség hazánkban (ezt bizonyítják Tárki mérései 1992–2014⁴ között). Azonban az előítéletek és az ebből fakadó bünbakképzés mindig akkor erősödik, ha egy adott csoportnak vagy országnak romlik a helyzete – ezért egy viszonylag ártatlan közösségre hárítja a felelősséget (Aronson, 1995). Ezellen tudatosan lehet védekezni, ha az objektív szempontokra helyezzük a hangsúlyt, és a valóság megismerésére törekszünk. Ha azt vesszük figyelembe, hogy a menekülthullám olyan egyénekből áll, akik rajtuk kívül álló okok miatt kényszerültek hazájuk elhagyására, elősegítheti a feléjük irányuló toleranciát és megértést. Másfelől az előítélet erősíti más csoportokkal szembeni ellenérzést is. Így könnyen a gyűlölet olyan magas foka jelenhet meg, amely a mindennapok részévé válik, ez pedig egyértelműen társadalomromboló hatást eredményez.

Következtésképpen fontosnak tartom az elfogadást és az olyan intézkedéseket, amelyek elősegítik a befogadást. Hiszen az Európai Unió alapelvei is ezeket az értékeket fektetik le. Gondtalanságról tenne tanulságot, ha megfelelkeznenk arról, hogy a történelemben-akár csak a múlt században hány ezer magyar kapott segítséget más országoktól, amikor hazánk elhagyására kényszerültek.

---

⁴ A menekülthullámot megelőző évek mérései.

Irodalom

Allport, Gordon W. (1957): *Az előítélet*. Budapest,

Aronson, Elliot (1995): *A társas lény*. Budapest,

Besenyő János (2008): Az afrikai konfliktusok és kezelésük sajátosságai, a békefenntartó műveletek során szerzett tapasztalatok. *Felderítő Szemle*, (7), 3, 5–15.

Az Európába irányuló és 2015-től felgyorsult migráció tényezői, irányai és kilátásai (2015). Szerk. Csuka Gyöngyi – Török Ádám. Budapest, 56–59.

Erős Ferenc (2007): Irányok és tendenciák az előítéletesség kutatásában. *Educatio*, 1. 3–9.

Fredrickson, George (2002): *Racism. A Short History*. Princeton-Oxford,

Juhász Attila – Molnár Csaba (2016): Magyarország sajátos helyzete az európai menekültválságban. *Társadalmi riport*, (14), 1, 263–285.

Kakuk György (2016): *El Camino de Balkan*. Budapest,

Nemzetközi Jog (2014). Szerk. Kende Tamás – Nagy Boldizsár – Sonnevend Pál – Valki László. Budapest,

Kiss Judit (2019): Tényekkel a migrációs tévhit ellen. *Magyar Tudomány*, (180), 1, 53–66

Klaus, Vaclav – Weigl, Jiri (2018): *Népvándorlás–Útmutató a jelenlegi migrációs válság megértéséhez*. Budapest,

Kovács Áron – Farkas Marcell – Palotai Jenő (2018): Menedékkérők migrációs útvonalainak és tendenciáinak vizsgálata a Balkán-félszigeten. *Közép-Európai Közlemények*, (11), 1, 181–190.

Pfítzner Rudolf (2016): Gondolatok az idegen élményéhez. *Műhely*, (37) 5.

Sik Endre – Simonovits Bori – Szeitl Blanka (2016): Az idegenellenesség alakulása és a bevándorlással kapcsolatos félelmek Magyarországon és a visegrádi országokban. *Regio*, (24), 2, 81–108.

Süli-Zakar István (2016): A globális migráció társadalomföldrajzi háttere In. *Menekültek, migránsok, új hazát keresők Debrecen*. Szerk. Papp Klára – Kerepeszki Róbert. Debrecen, 191–207.

Internetes hivatkozások

A menekültek védelme (2012). UNHCR. Genf, https://www.unhcr.org/hu/wp-content/uploads/sites/21/2016/12/Protecting_Refugees_2012_HUN.pdf – letöltés: 2019.05.11.

Amit a népszavazáshoz tudnod kell: Honnan jönnek a menekültek? 4. rész (2016). Amnesty International. <https://www.amnesty.hu/news/2248/amt-a-nepszavazashoz-tudnod-kell-honnan-jonnek-a-menekultek-4-resz> – letöltés: 2019.05.11

Brander, Patricia – Rui, Gomes – Keen, Marie Ellie – Lemineur, Laure – Oliverira, Barbara – Ondračková, Jana – Surian, Allesio – Suslova, Olena (2004): *Kézikönyv a fiatalok emberi jogok képzéséhez*. [Hn.] <https://rm.coe.int/kompasz-hun-2004/16808cf89b> – letöltés: 2019.05.11.

Demográfiai Fogalomtár (2015). Szerk. Kapitány Balázs. Budapest. <http://demografia.hu/hu/letoltes/fogalomtar/pdf/menekult.pdf> – letöltés: 2019.05.11.

Karoliny Eszter – Mohay Ágoston (é.n.): *A nemzetközi migráció jogi keretei*. http://www.solidalapok.hu/solid/sites/default/files/IDResearch_Itt%20vagyunk!_2.pdf – letöltés: 2019.05.11

Korrupció érzékelési index (2017). Transparency International. <https://transparency.hu/adatok-a-korrupcirol/korrupcio-erzekelesi-index/> – letöltés: 2019.03.12.

Menekültek Európán belüli áthelyezése: tények az uniós kvótarendszerről (2017). EC Europa. https://ec.europa.eu/hungary/news/20170727_relocation_facts_hu – letöltés: 2019.05.11.

Molnár Kristóf (2016): *Lehetsz-e illegális migráns? Arsoni*, dec., 7. <https://arsboni.hu/lehetsz-e-illegalis-migrans/> – letöltés: 2019. 05.11.

Sajtóközlemény, Brüsszel (2015) http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:0p3i49U24-cJ:europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5904_hu.pdf+&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu – letöltés: 2019.03.22

Sippel, Lilli – Kiziak, Tanja – Woellert, Franziska – Klingholz, Reiner(2001): *Afrika demográfiai kihívásai*. Berlin, https://www.berlin-institut.org/fileadmin/user_upload/Afrika/Ungarische_Kurzfassung.pdf – letöltés: 2019.05.11

Tiszta ivóvíz (é. n). Unicef. <https://unicef.hu/igy-segitunk/kozos-ugyeink/tiszta-ivoviz/> – letöltés: 2019.05.11.

Vető Gábor (2015): *A Közös Európai Menekültügyi Rendszer elvei*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Lendület — HPOPs Kutatócsoport. <https://hpops.tk.mta.hu/blog/2015/12/a-kozos-europai-menekultugyi-rendszer-elvei> – letöltés: 2019.05.11.

Szerzők

Bákonyi Dzszenifer Barbara

1998-ban született, Debrecenben. Jelenleg a Debreceni Egyetem, Népegészségügyi Karának, Egészségpszichológia mesterképzésén első évfolyamos. A Hatvani István Szakkollégium mellett a Debreceni Egyetem Tehetséggondozó Programjának (DETEP) tagja. A 2017/2018-as félévben a Debreceni Egyetem Mentálhigiénés és Esélyegyenlőségi Központjának (DEMEK) Programjában Diáksegítői Ösztöndíjas, a 2018/2019-es félévben Kiemelt Szakmai Ösztöndíjas, a 2019/2020-as félévben TED Ösztöndíjat nyert az Angliai Newbold Collage of Higher Education intézménybe. Ez az első tudományos publikációja. Fő kutatási területe a kötődési minták transzgenerációs átörökíthetősége az Istenkötődés függvényében.

Balogh Iván

1986-ban született Derecskén. Jelenleg a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának IV. éves angol-történelem tanári mesterszakos hallgatója. A Hatvani István Szakkollégium, és a Debreceni Egyetem Tehetséggondozó Program (DETEP) tagja. Elsődleges kutatási területe az Amerikai Indiánok kultúrája és történelme. 2019-ben a XXXIV. OTDK-n harmadik helyezést ért el a Humán Tudományi Szekció Amerikai irodalom és kultúra tagozatán, pályamunkája címe: The Representation of American Indians in Country Music Forgotten Heroes: Ira Hayes and John Trudell.

Bata Erzsébet

1995-ben született Debrecenben. A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának munka- és szervezetpszichológia specializációján szerzett pszichológus diplomát 2019-ben. Mesterképzés alatt a Hatvani István Szakkollégium mellett a Debreceni Egyetem Tehetséggondozó Programjának (DETEP) tagja volt. 2017-ben és 2018-ban elnyerte az Új Nemzeti Kiválóság Program ösztöndíját. Első tudományos publikációja *A mi tendenciáink...* – Szakkollégiumi tanulmányok 6. című kötetben jelent meg. Jelenleg az ELTE másodéves PhD-hallgatója.

Éliás János

Éliás János 2000-ben született Karcagon. Jelenleg a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának II. éves angol-történelem osztatlan tanárszakos hallgatója. Fő kutatási területe a kora-újkori református oktatástörténet, ezen belül a Nagykun-ság partikuláinak kapcsolata a Debreceni Református Kollégiummal, a nagykun diákok összetétele 1588-tól 1850-ig, illetve a partikulák kialakulásának, működésének története. 2019 szeptembere óta tagja a Hatvani István Szakkollégiumnak, valamint a Debreceni Egyetem Tehetséggondozó Programjának (DETEP).

Kukucska Zsuzsa

1996-ban, Nyíregyházán született. A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának szociológus alapképzésén 2017-ben, majd a szociálpolitika mesterképzésén szerzett diplomát, 2019-ben. Mesterképzése alatt a Hatvani István Szakkollégium Szociológia és Társadalompolitika szakcsoportjának, a Debreceni Egyetem Tehetséggondozó Programjának (DETEP) és a Magyar Szociológiai Társaság (MSZT) Nagyalföldi szakosztályának tagja volt. Jelenleg a Debreceni Egyetem Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program másodéves PhD-hallgatója.

Lengyel Emese

Jelenleg a Debreceni Egyetem néprajz, valamint a Budapesti Metropolitan Egyetem design- és művészetmenedzsment mesterszakos hallgatója. A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatási Továbbképzési Intézet diákja. Elsősorban 19–20. századi magyar operettek dramaturgiai vizsgálatával, az operett-táncsal, valamint vígoperákkal foglalkozik. Tanulmányai során eddig négyszer nyerte el az Új Nemzeti Kiválóság Program (ÚNKP) kutatói ösztöndíját, többszörös nemzetközi TDK és hazai OTDK helyezett. 2019-ben végzett tudományos munkáját a Magyar Vidékért (Pro Regione) Alapítvány ismerte el. Publikációi többek között a Korall és a Korunk című folyóiratokban, valamint a KULTer.hu-n jelennek meg.

Nagy Jenő

1989-ben született Debrecenben. 2013-ban okleveles biológusként, majd okleveles biológia tanárként (2015) és okleveles matematikatanárként (2017) végzett. Tagja volt a DETEP-nek. 2011-ben II. díjat nyert OTDK-n, illetve megkapta „Az év ifjú viselkedéskutatója” díjat. 2012-ben Köztársasági Ösztöndíjjal tüntették ki. Több éven át a Hatvani István Szakkollégium Biológiai Tudományok szakcsoportjának vezetője volt, most alumni tagja. Doktori (PhD) fokozatát 2019-ben szerezte meg. Értekezését a Debreceni Egyetem és a MTA DAB „Az Év Doktori Értekezése” díjjal jutalmazta. 2018-ban tagjai közé választotta a nemzetközi tudományos társaság, The Linnean Society of London. Fő kutatási irányai a madarak vonulásának evolúciója és biogeográfiája.

Oláh Eszter

A szerző 1994-ben Egerben született. A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar II. éves szociálpolitika mesterképzésének hallgatójaként 2019-ben kérdőíves vizsgálattal kibővített kutatása a XXXIV. Országos Tudományos Diákköri Konferencián első helyezést ért el a Társadalomtudományi szekcióban. Jelenleg a Debreceni Egyetem Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program másodéves

doktorandusz hallgatója. Kutatási témája továbbra is az alapjövedelemmel kapcsolatban a társadalomban megjelenő érték kategóriák és válaszreakciók vizsgálata.

Ónadi Sándor

A szerző 1996-ban született Debrecenben. A tanulmány megjelenésekor a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelmi Intézetének II. éves történelem mesterszakos hallgatója. A Hatvani István Szakkollégium, a Debreceni Egyetem Tehetség gondozó Program (DETEP) tagja. Kutatásai leginkább az első keresztes hadjárat eseményei köré csoportosíthatók, különösen a Monteil-i Adhemar püspök által vezetett klerikusokra, illetve azok, az első keresztes hadjáratban betöltött szerepére fókuszál.

Papp Dávid

1997-ben született Debrecenben. Jelenleg a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának I. évfolyamos pszichológia doktori program, PhD hallgatója. 2018 óta a Hatvani István Szakkollégium tagja. 2019-ben elnyerte az Új Nemzeti Kiválóság Program (ÚNKP) kutatói ösztöndíját, illetve a Nemzeti Felsőoktatási ösztöndíjat, szintén ezen évben a Debreceni Egyetem Tehetség gondozó Programjának (DETEP) tagja volt. A XXXIV. OTDK rendezvényen harmadik helyezést ért el a Szociálpszichológia 2. szekcióban. Alapképzési kutatási témája „Az e-sport és hagyományos sport közvetítéseket követők összehasonlító vizsgálata sportnézői motivációjuk és attitűdjük mentén” volt. Mesterképzési szakdolgozatát „A sporttevékenység hosszútávú hatásait vizsgálja a figyelmi-végrehajtoi képesség, „karakter elvesztése”, mentális állóképesség terén” témában készítette el. Jelenleg kutatási és egyben doktori témája: „Mi teszi a jó e-sportolót? – avagy egy e-sport-specifikus tesztrendszer kidolgozása az utánpótlás kiválasztás és tehetségdiagnosztika elősegítésére”.

Papp Fruzsina

1997-ben született Miskolcon, jelenleg a Debreceni Egyetem végzős anglisztika mesterszakos hallgatója. 2018 óta a Hatvani István Szakkollégium tagja, 2019 januárja óta az Anglisztika-Amerikanisztika szakcsoport felelőse. Alapszakos szakdolgozatának, valamint OTDK dolgozatának témáját a kortárs revizionista Western filmek adták. Fókuszja a Megtorlás és A félszemű című filmekben a nemi szerepek, az elnyomás, és elnémitás ábrázolásának összehasonlítása volt, de foglalkozik brit filmekkel is, leginkább a kultúrörökség filmek szimbolikájával, amelyről “Change Did Come”: Attire-Changes of the Early Twentieth-Century in Julian Fellowes’s Downton Abbey című cikkében írt.

Popovics Violetta

Popovics Violetta 1997-ben született Sátoraljaújhelyen. Jelenleg a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának V. éves angol-történelem osztatlan tanárképzésben résztvevő hallgatója. 2019 óta a Hatvani István Szakkollégium Anglisztika-Amerikanisztika szakcsoportjának tagja. Elsődleges kutatási témája Eleanor Roosevelttel szociális tevékenysége, de érdeklődési körébe tartozik még az amerikai női történelem, illetve az amerikai indiánok kultúrája és történelme is.

Szőőr-Fülöp Luca Anna

1996-ban született Debrecenben. Szociológia szakon végez képzést a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi karán. A Hatvani István Szakkollégium Szociológia és Társadalompolitika szakcsoportjának a tagja. Elsődleges kutatási témája a migráció kérdésköre és a menekültek helyzete.